

**KUR'AN'DA “KELLÂ/كَلِّ” İLE
BAŞLAYAN AYETLERİN İNCELENMESİ**

Ahmet YÜREKLİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

**KUR'AN'DA KELLÂ/كَلَّا" İLE BAŞLAYAN
AYETLERİN İNCELENMESİ**

Ahmet YÜREKLİ

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Eskişehir

2018

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmet YÜREKLİ tarafından hazırlanan “Kur’an’da Kellâ/ كلاً İle Başlayan Ayetlerin İncelenmesi” başlıklı bu çalışma 11.05.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından OY BİRLİĞİYLE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ

Üye

Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Ali ÇELİK

ONAY

...../...../ 2018

(İmza)

Prof. Dr. Nurullah UÇKUN

Enstitü Müdürü

...../...../ 2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ahmet YÜREKLİ

İmza

ÖZET

KUR'AN'DA “KELLÂ/ كَلَّا” İLE BAŞLAYAN AYETLERİN İNCELENMESİ

YÜREKLİ, Ahmet

Yüksek Lisans-2018

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Öğretim Görevlisi Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

Kur'an-ı Kerim Allah'ın ilahî bir hitabıdır. Bu hitabın muhatap üzerindeki tesiri, muhatabın kendisini gerçek anlamda bu hitaba muhatap olarak görüp gömememekle alakalı olduğu gibi, hitap sahibinin vermek istediği mesajı hangi lafızlarla ilettiği meselesi de önem arz etmektedir. Bu yönüyle Kur'an'da kullanılan ifadeler ve lafızlar dikkat çekicidir. Öyle ki, her bir cümlenin, her bir kelimenin, hatta her bir harfin anlatım bütünlüğü içerisinde önemli bir yeri vardır.

Kur'an-ı Kerim'de, on beş ayrı surede, otuz üç defa “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmıştır. Bu edatın, nefyetme, reddetme, vazgeçirme, teyit etme ve uyarıp dikkat çekme gibi birçok manaları vardır. Sayılan bu anlamlara uygun olarak Kur'an'da kullanımlarının olduğu görülmektedir.

Ayrıca tefsir külliyatında “Kellâ/كَلَّا” edatının müfessirler tarafından bu anlam çeşitliliği içerisinde yorumlandığı görülmüştür. Bir müfessirin tahkik anlamında yorumladığı edat, başka bir müfessir tarafından tembih manasında yorumlanabilmiştir.

“Kellâ/كَلَّا” edatı Kur'an'ın ilk muhataplarının yanlış inanç, tavır ve eylemlerine yönelik bir reddiye ve vazgeçirme anlamında kullanılabildiği gibi, önemli bir konuya parmak basma adına tahkik manasında da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kellâ Edatı, Kur'an, Red, Zecr, Tahkik

ABSTRACT

STUDY OF THE VERSES STARTING WITH KELLÂ IN THE KORAN

YÜREKLİ, Ahmet

Master Degree-2018

Programme In Basic Islamic Studies

Adviser: Research Asistant Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

Koran is a holy appealing of god. Besides effect of this appealing on collocutor is realited to collecutor or not wich wordings God prefer while conveyingmesages collacutors is important matter. With this aspect, expressions and wordingsare remarkable in Koran. So, there has a important role of every sentence, every word even every letter cohesively.

In Koran, in fifteen different suras “Kellâ/كَلَّا”preposition is used thirty three times. There by this preposition can in different meanings according to glossators’ commenting ability of verses appropriately in manner of speaking and realiting to post. As“Kellâ/كَلَّا”preposition is rejection and dissuasion for first collocutors’ wrong beliefs, behaviors and actions it is used for drawing attention as enquiry to important manner as well.

This preposition has different meaning such as being negativeness, rejection, dissuasion, confirm, getting attention by warning. There are usages of these meanings favourably in Koran.

Moreover it’s seen that “Kellâ/كَلَّا”preposition is interpreted in different varieties at the side by glossators in complete works of comment. It’s found that glossator’s commenting as enquiry and another glossator’s evalvating as warning.

Key Words:“Kellâ/كَلَّا” Preposition, Koran, Rejection, Dissuasion, Confirm.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

“KELLÂ/كَلَّا” EDATININ ETİMOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. “KELLÂ/كَلَّا” EDATI VE ARAP DİLİNDEKİ KULLANIM ŞEKİLLERİ	6
1.1.1. “Kellâ/كَلَّا” Edatının Kökeni	6
1.2. “KELLÂ/كَلَّا” EDATININ MANA VE İŞLEVİ	8
1.2.1. Reddetme ve Nefyetme (Olumsuz Kılma) Anlamlarına Delalet Etmesi	8
1.2.2. Red’ (Caydırma, Vazgeçirme) ve Zecr (Yasaklama, Menetme) Anlamına Delalet Etmesi.....	10
1.2.3. Tahkik (Gerçeklik) Anlamına Delalet Etmesi	11
1.2.4. Tembih (Uyarma) ve İstiftah (Başlangıç) Anlamına Delalet Etmesi	12

2. BÖLÜM

VAHYİN İLK ALTI YILINDA İNEN VE İÇİNDE “KELLÂ/كَلَّا” EDATI GEÇEN AYETLERİN TAHLİLİ

2.1. ALÂK SURESİ VE MUHTEVASI	17
2.1.1. Alak Suresi 6. Ayetindeki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	19
2.1.2. Alak Suresi 15. ve 19. Ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” Edatları	24
2.2. MUDESSİR SURESİ VE MUHTEVASI	28
2.2.1. Muddessir Suresi 16. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	31
2.2.2. Muddessir Suresi 32. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	35
2.2.3. Muddessir Suresi 53. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	38
2.2.4. Muddessir Suresi 54. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	41
2.3. FECR SURESİ VE MUHTEVASI	42
2.3.1. Fecr Suresi 17. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	44
2.3.2. Fecr Suresi 21. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	48
2.4. TEKÂSUR SURESİ VE MUHTEVASI	51
2.4.1. Tekâsur Suresi 3., 4. ve 5. Ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” Edatları	54
2.5. ABESE SURESİ VE MUHTEVASI	57
2.5.1. Abese Suresi 11. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	60
2.5.2. Abese Suresi 23. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	64
2.6. KİYÂME SURESİ VE MUHTEVASI	67
2.6.1. Kıyâme Suresi 11. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	70
2.6.2. Kıyâme Suresi 20. Ayetteki: “Kellâ/كَلَّا” Edatı	73
2.6.3. Kıyame Suresi 26. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	76
2.7. HUMEZE SURESİ VE MUHTEVASI	78
2.7.1. Humeze Suresi 4. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	81

2.8. MERYEM SURESİ VE MUHTEVASI	83
2.8.1. Meryem Suresi 79. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	88
2.8.2. Meryem Suresi 82. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	91
2.9. ŞUARÂ SURESİ VE MUHTEVASI	94
2.9.1. Şuara Suresi 15. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	97
2.9.2. Şuarâ Suresi 62. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	100
2.10. SEBE SURESİ VE MUHTEVASI	104
2.10.1. Sebe’ Suresi 27. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	107
2.11. MUMİNÛN SURESİ VE MUHTEVASI	110
2.11.1. Muminûn Suresi 100. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	113

3. BÖLÜM

MEKKE DÖNEMİNİN SON YEDİ YILINDA İNEN VE İÇİNDE

“KELLÂ/كَلَّا” EDATI GEÇEN AYETLERİN TAHLİLİ

3.1. MEÂRİC SURESİ VE MUHTEVASI	118
3.1.1. Meâric Suresi 15. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	121
3.1.2. Meâric Suresi 39. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	125
3.2. NEBE SURESİ VE MUHTEVASI	128
3.2.1. Nebe Suresi 4. ve 5. Ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” Edatları	131
3.3. İNFİTAR SURESİ VE MUHTEVASI	135
3.3.1. İnfitar Suresi 9. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	136
3.4. MUTAFFİFİN SURESİ VE MUHTEVASI	140
3.4.1. Mutaffifin Suresi 7. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	142
3.4.2. Mutaffifin Suresi 14. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	146
3.4.3. Mutaffifin Suresi 15. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	149

3.4.4. Mutaffifin Suresi 18. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı	152
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	161

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” Edatının Geçtiği Sureler (Nüzul Sırasına Göre)	14
Tablo 2: Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” Edatının Geçtiği Sureler (Mushaf-ı Şerif Tertibine Göre)	14
Tablo 3: Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” Edatının Geçtiği Ayet Metinleri ve Ele Alınan Konular	15
Tablo 4: “Kellâ/كَلَّا” Edatının Muhatapları ve Bu Edatla Reddedilen Hususlar	154

KISALTMALAR İSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.	: Rakam
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
sav.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Trc.	: Tercüme eden
Thk.	: Tahkik eden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın Peygamber Efendimiz aracılığıyla bizlere gönderdiği ilahi bir hitaptır. Bu ilahi hitaba muhatap olmak, büyük bir lütuf olduğu gibi aynı zamanda bizim için bir imtihan vesilesidir. Müslümanların, Allah'ın kelamını dikkate alma ve buna uygun davranma sorumlulukları vardır. Busorumluluğu taşıyanlar asırlar boyunca ilahi kelamın doğru anlaşılması ve ardından salih amellere dönüştürülmesi için büyük bir gayret içerisinde olmuşlardır. Bu çalışmalarının semeresi olarak bizler için de büyük bir miras olan tefsir külliyatı ortaya konmuştur. Bize kadarki dönemde oluşturulmuş bu birikim, bugünün müslümanları için ciddi bir motivasyon kaynağı olmasının yanında, bizlere ağır bir sorumluluk da yüklemektedir.

İman sahibi herkes, Allah'ın kelamı olan Kur'an'ın, anlam ve lafız olarak fazla yahut eksik bırakılmamış olduğuna iman eder. Her bir sure, her bir ayet ve her bir lafız yerli yerindedir ve olmazsa olmazdır. Bu hakikatten hareketle Kur'an'daki bu kusursuzluğun önemine binaen her bir kelimeye, yemine veya vurguya ayrı bir önemle bakmak gerekmektedir.

Sözü veya iradeyi karşı tarafa iletme aracı olan hitabın, iletmek istediği bir mesajı olması gerekir. İlahi iradenin belli kalıplarla mesajını iletmesiyle oluşan bütünlüğe Kelam-ı İlahî denilmektedir. Bu yönüyle ilahi hitabın sahibi Allah'ın, mesajını muhataba ulaştırırken kullandığı ifadeler, yeminler, tekrarlar ve itiraz cümleleri gibi v.s. önem arz etmektedir. Öyle ki, her bir cümlenin, her bir kelimenin, hatta her bir harfin anlatım bütünlüğü içerisinde önemli bir yeri vardır.

Bu çalışmada Kur'an'da on beş farklı Mekkî surede toplam otuz üç defa geçen “Kellâ/كَلَّا” edatını incelemeye çalıştık. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Kellâ/كَلَّا” edatının manaları ve kullanım şekilleri. İkinci bölümde vahyin ilk altı yılında inen ve içerisinde “Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği surelerdeki bu edatın nasıl kullanıldığı venasıl yorumlandığı hususu incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Mekke döneminin son yedi yılında inen ve içinde “Kellâ/كَلَّا” edatının yer aldığı ayetlerin tahlili yapılmıştır.

Çalışmam boyunca kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleriyle şahsıma yol gösteren, destek olan, tezi baştan sona kadar okuyarak katkı yapan değerli danışman

Hocam Dr. Ömer Müftüoğlu'na ve bu süreçte gösterdikleri fedakârlıkları sebebiyle aileme teşekkür ederim.

01.05.2018

Ahmet YÜREKLİ

GİRİŞ

1- TEZİN ADI: KUR'AN'DA “KELLÂ/كَلَّا” İLE BAŞLAYAN AYETLERİN İNCELENMESİ

2- PROBLEMİ: Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetler diğer ayetlerle mukayese edildiğinde bu ayetlerde ifade olunan hususun ilave bir vurguyla söylendiği görülür. Bir maksudu ilave vurgu ile söylemek, muhatabın o hususta dikkatini daha fazla çekmek içindir. Hangi hususların “Kellâ/كَلَّا” vurgu edatıyla söylendiği ve bu hususların neden diğerlerinden daha vurgulu olduğu hususu önemli bir sorudur. Tezin temel problemi, hangi hususların vurgulu ifade edildiğinden yola çıkarak Kur'an mesajının her yerde aynı güçte ve aynı cümle kalıplarıyla ifade edilmeyişinin sorgulanmak istenmesidir. Cümlelerin birinin diğerinden daha vurgulu söylenmesi, söylenen şeyin muhatap üzerindeki etkisini de değiştiren bir yapı özelliğidir. Neden bazı söylemler “Kellâ/كَلَّا” ile başlayan cümlelerin içine yerleştirilmiştir. Problem bunları belirleyip, bu ayetlerin içeriklerinin üzerinden bugün diğerlerinden daha fazla dikkat edilmesi gereken hususlara ulaşmaktır.

3- KONUSU: Tezin konusu, Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin incelenmesidir. “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetler, yapı ve içerik itibarıyla bu tezde incelenecektir. Bu içeriklerin birbiriyle yakın olanlarının gruplandırılması yapılacak, ayetlere tefsir geleneğinde nasıl yaklaşıldığına değinilecek ve konunun gelenek içerisinde anlaşılması serüvenine ışık tutulacaktır.

4- AMACI: Tezin amacı, Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetleri tasnif ve tahlil ederek, bu ayetlerin imanla, ahiretle ve insan davranışlarıyla ilgili olan yönlerini ortaya koymaktır. Allah Kur'an ayetlerinin yaklaşık otuz üç tanesinde söze bu edatla başlamaktadır. “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin öncesinde Allah nelerden bahsetmektedir? “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlanan ayetlerin “Kellâ/كَلَّا” edatından sonraki kısmında ne söylenmektedir? Bu ayetin devamında söz nasıl şekillenmektedir. Bu ayetler ile ilgili Peygamber Efendimizin ve Sahabe ile birlikte devam eden neslin görüşleri nelerdir? “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetler, ilk muhatapların soruları veya soruya dönüşmeyen ancak cevabını duymak istedikleri bir hususu mu dile getirmektedir? Bu edatla başlayan ayetlerde Allah kullarına hangi mesajları vermektedir? Bu ve benzeri soruların cevapları tezin yapılma amacını özetler.

5- ÖNEMİ: Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimizin şahsında önce ilk muhataplara sonra devam eden neslin, kendini Allah'ın ayetlerine muhatap sayanlarına, onların soru ve sorunlarına Rabbimizin verdiği ilahi cevapları ihtiva eden bir hitaptır. Bu yüce hitaptaki lafızlar ve bunların muhatap üzerindeki etkileyici gücü, bunları ilk defa duyan muhatapların tepkileri, sonraki muhatapların bu ayetlerle ilişkileri ve nihayet tefsir tarihi boyunca eser kaleme alanların bu ayetlerle ilgili görüşleri bizim için önem arz eder. Öyle ki, her bir cümlenin, her bir kelimenin, hatta her bir harfin anlatım bütünlüğü içerisinde önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda on beş farklı Mekkî surede otuz üç defa geçen “Kellâ/كَلَّا” edatının devamındaki ifadelerin benzerleri Kur'an'ın başka ayetlerinde de ele alınıyor mu sorusuna cevap aranmalıdır. Şimdiki tespitlerimize göre aynı hususlar, “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmadan da başka ayetlerde geçmektedir. Buradan hareketle Rabbimizin “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin devamında söylediklerini, yeri ve zamanı geldiğinde bu ayeti kullanmadan da ifade etmesinin sebepleri üzerinde durmak gerekmektedir. Bu ayetlerde Allah'ın söze “Kellâ/كَلَّا” edatıyla başlamasının hikmetinin ne olabileceği ve bu edattan sonra verilen mesajların mahiyetinin ortaya çıkartılması tezin önemini arttıracaktır.

6- YÖNTEMİ:

6.1. Kuramsal Çerçeve: Tez, Kur'an'da geçen “Kellâ/كَلَّا” edatının bulunduğu ayetlerin birkaç yönden incelenmesi yöntemiyle hazırlanacaktır. Nüzul sırasına göre ilgili surelerde, ele alınacak gereken “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetler belirlenecek, sonra bu ayetlerin vurgu yaptığı hususların tespitine geçilecektir. Burada bir hususun da belirlenmesinin yararı olduğu ifade edilmelidir. Bu husus; “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin devamında ele alınan konuların benzerlerinin başka ayetlerde başka söyleniş şekilleriyle de ifade edilip edilmediğinin ortaya konmasıdır. Ayrıca Arap dili ve belagati açısından “Kellâ/كَلَّا” edatının kullanım şekilleri ve Arap şiirindeki yeri gibi hususlara temas edilecektir.

6.2. Hipotezler: Allah Teâlâ Kur'an ayetlerinde rastgele konulara değinmemiştir. Ele alınan her konunun hem yerel hem de evrensel düzlemde mutlak surette önemi ve ayrıcalığı vardır. İlave olarak, ele alınan konuların ifade biçimleri de önemlidir. Vurgulu yahut vurgusuz olarak bir hususun dile getirilmesi tesadüfi olamaz. “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin konuları da vurguyla ifade edilmesi gereken konulara dâhil edilmelidir. Bunların hangi konular olduğunun belirlenmesi ve

bu konuların diğerlerinden daha önemli olduğu, muhatabın da bu önemin farkına varması gerektiği düşüncesi, tezin temel hipotezi olarak ifade edilebilir.

6.3. Literatür: Yaptığımız araştırmaya göre Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği ayetlerle ilgili olarak yapılmış müstakil bir çalışmanın olmadığı sonucuna ulaşmış bulunuyoruz. Bu bakımdan, şimdiye kadar Arap diline dair yapılan ve bizim ulaşma imkânı bulacağımız bütün çalışmaların bu tezin hazırlanmasına katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bununla birlikte tefsir geleneği içerisinde telif edilen birikimin bizim yapacağımız çalışmaya farklı açılardan bakış ve görüş sunuş imkânı verecek olması da edebiyat anlamında bir sıkıntı yaşanmayacağını düşündürmektedir. Bu konuda ulaşılan her türlü malzemeden azami ölçüde istifade olunacak ve buralardan edinilecek katkılarla tez hazırlanacaktır.

6.4. Varsayımlar: “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin ilk muhatapların düşüncelerini değiştirmede ve imanlarını olgunlaştırmada ciddi katkılar sağladığı varsayımı, tezin temel varsayımıdır. Aynı içeriğin daha sonra “Kellâ/كَلَّا” edatsız cümlelerle ifade ediliyor olması bu varsayımın haklılığını gösteren önemli bir delildir.

6.5. Kapsam ve Sınırlılıklar: Çalışma kapsamında “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerin bütünü ele alınacaktır. Kur'an'da “Kellâ/كَلَّا” edatı 15 farklı surede 33 ayette geçmektedir. Söz konusu edat, 15 ayette cümle başında kullanılmaktadır. Kalan ayetlerde ise cümle/ayet ortasında geçmektedir. Ayetlerin ortasında geçen Kellâ/كَلَّا edatı bazı dilbilimcilerine göre, tahkik veya tenbih manasına geldiğinde, söz konusu edatla başlayan cümle başlangıç (İsti'nafiye) cümlesi olarak değerlendirilmiştir. Biz bu görüş çerçevesinde tezimizin başlığını “*Kellâ/كَلَّا Edatı ile Başlayan Ayetlerin İncelenmesi*” şeklinde isimlendirmeyi uygun bulduk. Ayrıca “Kellâ/كَلَّا” edatı bulunmayan ayetler, bu tezin kapsamı dışında tutulacaktır. Yapı itibarıyla “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetlerle uyuşan, içerik itibarıyla benzerlik taşıyan ayetler, tezin kapsamı içine dâhil edilmelidir. Tez, bir yüksek lisans çalışmasının varması gereken detayları ortaya koyma amacıyla olduğundan kapsamının “Kellâ/كَلَّا” edatı ile başlayan ayetler şeklinde kalması sağlanacak, sınırlılığın farkında olarak ilgili edatının Arap dilindeki kullanım şekilleri ve cahiliye şiirindeki kullanımların ele alınmasına çalışılacaktır.

6.6. Veri Toplama Tekniđi: Tezin ana kaynağı hiç Őuþhesiz Kur'an ayetlerine bunların izahının yapıldığı muhtelif tefsirler olmuştur. Tezi çalışırken hangi tefsirlere müracaat edileceği hususu belirlenirken birkaç farklı tasnif yapılabilirdi. Tefsirlerin eřidi,hacmi, ait olduğu dönem gibi kıstaslar esas alınarak söz konusu tasnif oluşturulabilirdi. Ancak biz; özellikle ilk dönem tefsirlerine müracaat etmenin mutlak bir gereklilik olduğunu dūřündük. Dolayısıyla ilk dönem tefsirlerinden öne çıkan ve ulaşabildiğimiz tefsirleri başvuru kaynakları olarak ilk sıraya aldık. Bunun yanındatefsir birikiminde başyapıt mesabesindeki eserleride görmezden gelemezdik. Bu bağlamda lügavî tefsirlerden Ahfeř ve Ferra'nın eserlerini, rivayet tefsiri dalında Taberî, İbn Kesir ve Begavî'nin tefsirlerini, dirayet tefsirinde Razî, Beyzaî ve Nesefî'nin eserlerini, içtimaî tefsir sahasında Seyyid Kutub ve Mevdudî gibi müfessirlerin eserlerine her ayette mutlaka müracaat ettik.

Tezde kullandığımız tefsirleri, müfessirleriyle birlikte kronolojik bir tasnifle Şöyle sıralayabiliriz:

1. İbn Abbas(ö.h. 68), *Tefsiru İbn Abbas*,
2. Mukatil b. Süleyman (ö.h.150), *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*,
- 3.Mücahid(ö.h 103), *Tefsiru Mücahid b. Cebir*,
4. Dahhak (ö.h. 105), *Tefsiru Dahhak*,
- 5.İbn Hemmam (ö.h. 126), *Tefsiru 'l-Kur'an*,
6. Ferra (ö.h.207), *Meâni 'l-Kur'an*,
7. Taberî (ö.h. 310), *Camiu 'l-Beyan an Tevîli Âyi 'l-Kur'an*
8. Ahfeş (ö.h. 316), *Meâni 'l-Kur'an*,
- 9.Mâturîdî (ö.h. 333), *Te 'vilâtü Ehl-i Sünne*,
10. Mâverdî (ö.h.450), *en-Nüketu ve 'l-Uyûn*,
- 11.Beğavî (ö.h. 516), *Meâlimü 't-Tenzil*,
12. Zemahşerî(ö.h.538), *Tefsiru 'l-Keşşâf an Hakaiki 't-Tenzil ve Uyûni 'l-Ekavil fi vücûhi 't-Te 'vil*,
- 13.Râzî (ö.h. 606), *Mefatihü 'l-Gayb*,
- 14.Kurtubî (ö.h. 671), *el-Cami' li Ahkami 'l-Kur'an*,

15. Beyzâvî (ö.h. 685), *Envarü 't-Tenzil ve Esrarü 't-Te 'vîl*,
16. Neseî (ö.h. 710), *Medarikü 't-Tenzil ve Hakaikü 't-Te 'vîl*,
17. Âlûsî (ö.h. 1270), *Ruhu 'l-Meâni*,
18. İzzet Derveze (ö.m.1888), *et-Tefsiru 'l-Hadis*,
19. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö.m. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*,
20. Seyyid Kutub (ö.m.1966), *Fî Zilâl 'il-Kur'an*,
21. İbn Âşur (ö.m. 1973), *Tahir, et-Tahrir ve 't-Tenvir*,
22. Mevdudî (ö.m. 1979), *Tefhimu 'l-Kur'an*,
23. Sabunî (ö.m. 2015), *Safvetü 't-Tefasir*,
24. Vehbe Zühayli (ö.m. 2015), *Tefsir 'ul-Münîr*.

1. BÖLÜM

“KELLÂ/كَلَّا” EDATININ ETİMOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. “KELLÂ/كَلَّا” EDATI VE ARAP DİLİNDEKİ KULLANIM ŞEKİLLERİ

1.1.1. “Kellâ/كَلَّا” Edatının Kökeni:

“Kellâ/كَلَّا” lafzı Arap dilinde kullanılan edatlardan biridir. Bu edat emma/اما ve hatta/حتى gibi dört harf üzerine inşa edilmiş olup “Kellâ/كَلَّا” edatında bulunan “Elif/” kelimenin aslındandır.¹

“Kellâ/كَلَّا” edatı “Kâf/ك”, “Lâm/ل” ve “Elif/” harfleriyle yazılır. Arapça’da birden çok harften dahi oluşmuşsa, kendi başına bir anlamı olmayan harfler topluluğuna tek bir “harf” gibi muamele edilmesi geleneği vardır. Bu bakımdan kelimeler; isimler, fiiller ve harfler olarak üçe ayrılarak incelenirler. Buradaki “harf”ten kastın, tek bir harf olmadığı bellidir. “Kellâ/كَلَّا” edatının da bu anlamda bir “harf” olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Dilbilimciler arasında “Kellâ/كَلَّا” edatına “harf” veya harflerden oluşan “kelime” diyen iki grup ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan birisi Basra dil ekolü, diğeri Kûfe dil ekolüdür.² Basra dil ekolünün meşhur temsilcilerinden Sibeveyh (ö.h.135-140), Halil b. Ahmed (ö.h.175) ve Zeccâc’a (ö.h.241) göre “Kellâ/كَلَّا” terkip ifade etmeyen bir harftir.³

¹Yaiş b. Ali b. Yaiş, *Şerhu'l-Mufassal fi İlmi'l-luğa*, Daru'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, c. V, s. 132.

²Basra ve Kûfe dil ekollerinin temel özellikleri ve temel bakış açıları noktasında farklılıklar vardır. Basra dil ekolünde dil kurallarının belirlenmesi konusunda işi sıkı tutmuşlardır. Çalışmalarını sema ve kıyasa dayandırmışlardır. Dil ve edebiyat malzemesi olarak fasih konuşan bedevîlerin olmasına dikkat etmişlerdir. Seyrek rastlanılan (şaz) değil de sık rastlanılan kaideler tespit etme yoluna gitmişlerdir. Kûfe dil mektebi ise çalışmalarını sema ve kıyasa dayandırmakla beraber kaynağı seçme noktasında Basra dil ekolü kadar titiz davranmamıştır. Nadir ve şaz olarak duydukları her şekli, kıyaslarına mesnet olarak kullanmışlardır. Ayrıca dil malzemesi olarak bedevî ve şehirli ayrımı yapmaksızın her türlü rivayeti değerlendirmişlerdir. Bu iki ekol arasındaki ihtilafların bazıları şunlardır: Kûfelilerin çoğuna göre muzâri fiil, başında nasb ve cezm edatı bulunmadığı için merfudur. Basralılara göre muzâri fiil, ismin yerine kaim olduğu için merfudur. Kufe mektebine göre “ni’me/ نعم ve “bi’sse/ بئس” isimdir. Basralılara göre ise camid fiillerdir. Bkz. M. Cevat Ergin, “Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1(2003), c.V, s. 40, 41, 42, 44, 50.

³Hasan b. Kâsım el-Muradî, *el-Cina’ddâni fi Hurûfi'l-Meâni*, (tah. Fahrudin Kabave, Muhammed Nedim Fadıl), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, c.I, s. 578; Ebu Muhammed Abdullah İbn Hişâm el-Mısrî, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-Eârîb*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1987, c. I, s. 188.

Asıl ismi Hüseyin b. Velîd olan ve İbnArîf(ö.h.390) olarak maruf dil bilimcisi ise “Kellâ/كَلَّا” edatını mürekkep bir isim olarak kabul etmektedir. O'na göre “Kellâ/كَلَّا”, “Kel/كَلِّ” ve “Lâ/لَا”dan dan oluşan bir kelimedir. Bu husus ise, Arap dil mantığına aykırıdır. Zira “Kel/كَلِّ” harf olarak hiç bir anlam ifade etmez. Dolayısıyla “Kellâ/كَلَّا”nın terkip olduğu iddiasının hiçbir mantikî gerekçesi olamaz.⁴

Kûfe dil ekolüne mensup bir dil âlimi olan Sa'lebe (ö.h.291)'ye göre teşbih ifade eden Kâf/ك ile olumsuzluk ifade eden “Lam-ı nâfiye/لَا”den müteşekkil bir terkiptir.Burada “Lam/ل” harfi, manayı kuvvetlendirmek ve bu iki kelimedede oluşabilecek tevehhümü/ zihin karmaşıklığını ortadan kaldırmak için şeddelenmiştir.

İbnFâris (ö.h.395) “Kellâ/كَلَّا” edatının kökeniyle ilgili olarak şöyle bir izahta bulunur:“Kellâ/كَلَّا”nın, aslı şeddesiz olarak “Kelâ velâ/ كَلَّا وَلَا” şeklinde idi.Araplar bu kelimeyi sık sık tekrar ederken “Kelâ velâ/ كَلَّا وَلَا” şeklinde telaffuz ettikleri vakit dile kolaylık olması için iki “Lâ/لَا”dan bir tanesi hazfedilip bu hazfe işaret olmak üzere “Lâ/لَا” harfi şeddelenmiştir.İbn Faris'in bu görüşünü iki açıdan ele almak gerekir:İncisi, kadîm Arap dil âlimlerince bu görüş kayda değer bulunmamıştır. İkinci da olarak İbn Faris'in bu görüşünü destekleyen hiçbir delil söz konusu değildir.⁵

“Kellâ/كَلَّا” edatının kökenine yönelik şeddeli veya şeddesiz okunmasıyla ilgili olarak ortaya çıkan bu iki görüş ayrılığı arasında ciddi farklılıklar vardır. Şöyle ki; şedde kullanılmadan “Kelâ/كَلَّا” şeklinde okunmasını ele alan görüş esas alınır bu sefer edatın hiçbir anlamı olmaz.⁶

Bir diğer görüşe göre “Kellâ/كَلَّا” lafzının birçok anlamları olan ve “İnne/ان”, “Lealle/لعل” ve “Keyfe/ كيف” gibi yapısı değiştirilemeyen/mebnî olan bir edattır. “Kellâ/كَلَّا”, İbn Faris, Malikî(ö.h.703)ve Muradî'nin(ö.h.749)görüşlerinin aksine mürekkep olmayan “İnne/ان”, “Lealle/لعل” ve “Keyfe/ كيف” gibi mebni olan basit yapı bir edattır.⁷

Sonuçta İbn Ârif'in dile getirdiği “Kellâ/كَلَّا”nın mürekkep bir isim olduğu görüşünün gelenek içerisinde kabul edilmediği görülmektedir. Sa'lebe'nin açıklaması

⁴ Hasan b. Kasım el-Muradî, *a.g.e.*, c. I, s. 578.

⁵ Ömer Abdu'l-KâfiTevfik, “Kellâ/كَلَّا” Nefyen ve Tahkikan fi'l-Kur'ani'l-Kerim Delaletuha ve's-ti'mâlâtüha ve Tehkiku Makteleyni Fiha, *Mecelletu't- Turasi'l-Arabiyy*,2009, sayı:132, s. 115.

⁶ Abdu'l-Kafi Tefvik, *a.g.m.*,aynı yer.

⁷ Abdu'l-Kafi Tefvik, *a.g.m.*,sayı: 132, s. 115.

ise yeterince ikna edici değildir. Basra dil ekolünün benimsediği “Kellâ/كَلَّا” terkip ifade etmeyen bir harftir.” tezi gelenek içerisinde ve ilmî muhitte kabul görmüştür.

1.2. “KELLÂ/كَلَّا” EDATININ MANA VE İŞLEVİ

“Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili yaptığımız incelemenin sonucunda edatın belli başlı dört anlamda kullanıldığını tespit etmiş durumdayız. Bu tespiti yaparken hicrî ikinci asırdan itibaren oluşturulan Arap dili kaynakları esas alınarak bu tasnif yapılmıştır. Dolayısıyla bu tasnif işlemi Kur’an’daki “Kellâ/كَلَّا” edatlarının manasıyla birebir örtüşüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir.

1.2.1. Reddetme ve Nefyetme (Olumsuz Kılma) Anlamlarına Delalet Etmesi:

Ferrâ (ö.h.207)bu konuda Kisâi’den(ö.h.120) şöyle bir açıklamayı rivayet etmektedir: “Kellâ/كَلَّا” edatı sadece olumsuzluk ifade etmez, aynı zamanda bir şeyi olumsuz kılarken başka bir hususu gerekli kılar. Bu husus şöyle açıklanabilir:

قال لك أكلت شيئا فقلت لا ، ويقول الآخر أكلت تمرا فتقول أنت كلا ، أردت أي أكلت عسلا لا تمرا

Birisi gelse bir şey yedin mi diye sorsa, karşısındaki muhatap da ‘hayır bir şey yemedim’ der. Bu sefer ilk soruyu soran şahıs, ‘hurma mı yedin’ diye sorduğunda, karşısındaki “Kellâ/كَلَّا” diye cevap verdiği vakit; ‘Hayır, bal yedim, hurma yemedim’ anlamı anlaşılır.⁸ İkinci misali de şu şekilde verebiliriz: Bir şahıs gelse ve birisini “gördün mü” diye sorsa, sen de “hayır hiç kimseyi görmedim” dersin. Bu sefer ilk soruyu soran şahıs, “Ömer’i gördün mü” diye sorduğunda, karşısındaki “Kellâ/كَلَّا” edatı ile cevap verdiği vakit; “Hayır, Ömer’ideğil Zeyd’i gördüm” şeklinde mana anlaşılır.

⁸ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, Dar-ı Sadr, Beyrut, 2008, c. XV, s. 231.

“Kellâ/كَلَّا” edatı aynı zamanda kendisinden önce geçen hususu reddeder ve kendisinden sonra yeni bir mevzuyu ortaya koyar (İsti’naf).⁹Müfessirİbn Ebî Hatim’e (ö.h. 227) göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden önce geçen hususu reddetme anlamında kullanıldığı zaman “Elâ/لَا” anlamında olur ki bu tembih manasına gelir.¹⁰Bu manaya uygun olarak şu mısra misal verilebilir:

كَلَّا زَعَمْتُمْ بِأَنَّا لَا نَقَاتِلُكُمْ
إِنَّا لَأَمْتَالِكُمْ يَا قَوْمَنَا قُتِلُ

“Dikkat edin! Bizim sizinle savaşamayacağımızı iddia etmektesiniz. Biz sizin gibi birçok insanı savaşarak öldürmüştür.”¹¹

“Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden önce anlatılan haberin iptali manasına da gelir. İbn Şümeyl’in (ö.h.204) Halîl b. Ahmed’den yaptığı rivayete göre Kur’an-ı Kerim’deki bütün “Kellâ/كَلَّا” edatlarının bir şeyi reddedip başka bir şeyi ispat etmek anlamında olduğunu nakletmiştir.¹²Halîl b. Ahmed’den yapılan bu nakli dikkate aldığımızda; “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra gelen cümle, öncesinde iptal edilen bir hususun yerine başka bir esasın getirildiğini ortaya koyar. Bir sonraki bölümde ele alacağımız ayet-i kerimelerde, edatın bu fonksiyonunu dikkate aldığımızda anlamın nasıl şekilleneceğini de inceleyeceğiz.

Yukarıdaki görüşün yanında, Kur’an’daki bütün “Kellâ/كَلَّا” edatlarının tek bir anlama gelemeyeceğini ifade eden ikinci bir görüş daha vardır. Bize bu görüşü aktaran Ezherî(ö. 370/980)’dir. O’nun beyanına göre; EbûHatim’e göre, Kur’an’daki “Kellâ/كَلَّا” edatlarının bütünüki farklı fonksiyonda kullanılmıştır. Onlardan bir tanesi“Lâ/لَا”konumundadır ki önceki geçen hususları reddetme ifadesi taşır.¹³Saffâr

⁹Ahmet Muhtar Ömer, *Mucemu’l-Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muasıra*, Alemu’l-Kutup, Kahire, 2008,c. III, s. 1953.

¹⁰Muradî, *a.g.e. c. I*, s. 578.

¹¹Abdu’l-Kafi Tevfik, *a.g.m. sayı: 132*, s. 154-155.

¹²İbn Manzur, *a.g.e. c. XV*, s. 231.

¹³İbn Manzur, *a.g.e. c. XV*, s. 231; el-Muradî, *a.g.e. c. I*, s. 577; Abdu’l-KâfiTevfikî,*a.g.m.,sayı: 132*, s. 115.

(ö.h.534)'a göre “Kellâ/كَلَّا” kendinden önceki veya kendinden sonraki cümleyi reddetmek üzere kullanılan bir isimdir.¹⁴

Yukarıda detaylandırılan görüşlerin özeti şöyle ifade edilebilir:Cümle içinde kullanılan “Lâ/لا” edatı kendinden önceki anlatım boyunca gelen olumlu manayı olumsuzla çevirir; buna ek olarak kendinden sonraki cümlelere yeni müspet mana yönünde tesir eder.¹⁵ Böylece “Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği bir pasajda, anlam açısından dönüm noktası olduğu ifade edilebilir. Edatın öncesiyle sonrası, birbirinden tamamen ayrılır. Bu ayrımı yapan edat “Kellâ/كَلَّا”dır.

1.2.2. Red’ (Caydırma, Vazgeçirme) ve Zecr (Yasaklama, Menetme) Anlamına Delalet Etmesi:

“Kellâ/كَلَّا” edatı nefyetme ve reddetme anlamlarına ek olarak muhatabı bir konudan vazgeçirme ve mezkûr konuyu yasaklama anlamlarını da ihtiva etmektedir. Caydırma ve vazgeçirme anlamını ifade etmesi için “Kellâ/كَلَّا” edatından önce geçen cümlede reddedilmeyi gerekli kılacak bir hususun belirtiliyor olması gerekir. Sibeveyh, Halil b. Ahmed, Zeccâc ve Ahfeşgibi âlimler ile birlikte Basra dil ekolünün kahir ekseriyeti bu görüştedirler.¹⁶Bukonuya Zeccâcşöyle bir katkıda bulunur: Yadırganan ve hoşlanılmayan bir söz karşısında “Kellâ/كَلَّا” ile cevap verilir ve aslında şöyle denmiş olur: Seni bunu söylemekten men ediyorum.¹⁷

Zeccâc’ın açıklamasından“Kellâ/كَلَّا” edatının karşılıklı konuşmalarda da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Böyle durumlarda sözü söyleyen ile sözü dinleyen, “Kellâ/كَلَّا” edatı üzerinden ilave bir anlam alışverişi de yapmış olmaktadır. Bu anlam, sözcüklere yansımasa da konuşan ve dinleyen tarafından anlaşılmaktadır. Hoşlanmadığı ve doğru olmadığını düşündüğü bir sözü duyanın, cevabına “Kellâ/كَلَّا”

¹⁴ Zerkeşi, a.g.e. c. V, s. 312.

¹⁵ Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cemu Hurûf’l-Meâni fi’l-Kur’ân’l-Kerîm*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1996, c. II, s. 804.

¹⁶ İbn Hişam el-Mısrî, a.g.e. c. I, s.188; İbn Manzur, a.g.e. c. XV, s. 231; Muradî, a.g.e. aynı yer; Ahmet b. Abdunnur el-Malîkî, *Rasfu’l-Mebani fi Şerhi Huruf’il- Meâni*, (tah. Ahmet Muhammet Kirat), Matbuâti Mecmei’l- Lügati’l-Arabiyye ve Dımaşk, s. 236; Ebu’l-Hüseyn Ahmet b. Faris b. Zekeriya, *es-Sahibi fi Fikhi’l-Lügati’l-Arabiyye ve Mesailiha*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2009, s.118; Muhammed b. Mustafa el-Kocevî, *Şerh-i kavaidi’l-irab*, (tah. İsmail Merve), Beyrut,1995, c. I, s. 106.

¹⁷ Kasım b. Hüseyin el-Havarizmi, *Şerh-i Mufasssal fi Sanati’l-İrap*, (tah. Abdurrahman b. Süleyman), Dar-ı Garbi’l-İslami, 1990, c. I, s.163.

ile başlaması, dinleyene sert bir uyarı da göndermektedir. Karşıdakine, az önce kendisine söylediklerini, bir başka zaman bir başka kişiye veya kendisine tekrar söylemekten men etmek isteyen kişinin cümleye “Kellâ/كَلَّا” ile başlaması, söylemek istediğini, başka kelimelere ihtiyaç kalmadan aktarmaktadır.

1.2.3. Tahkik (Gerçeklik) Anlamına Delalet Etmesi:

“Kellâ/كَلَّا” edatı, cümle içerisinde bazen de “gerçekten, hakikaten” anlamlarıyla çevrilmesi uygun bir tahkik edatı olarak kullanılır. Bu anlama geldiği durumlarda “Kellâ/كَلَّا” edatının bir cevap cümleciğinin başında geldiği görülür. “Kellâ/كَلَّا” ile başlayan cevap cümleciği, bir kase harfiyle devam eder. Böylelikle devamında ifade olunan anlamı pekiştiren edat “Kellâ/كَلَّا” dır.¹⁸ Kisâ ve onun gibi düşünen bazı âlimler “Kellâ/كَلَّا” “edatının kase için sıra konumunda olduğu görüşünü dile getirmişlerse¹⁹ de bu görüş çoğunluğun kabul ettiği bir görüş haline gelmemiştir. “Kellâ/كَلَّا” edatının tahkik anlamında kase olarak kullanılmasına şu hadis-i şerif misal teşkil edebilir:

كَلَّا، وَاللَّهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَلَتَنْهَوَنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَلَتَأْخُذَنَّ عَلَى يَدِ الظَّالِمِ وَلَتَأْطُرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا
وَلَتَقْضُرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ قَصْرًا ، أَوْ لَيَضْرِبَنَّ اللَّهُ بِقُلُوبِ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ ثُمَّ لَيَلْعَنَنَّ كَمَا لَعَنَهُمْ ،

“Gerçek şu ki, Allah’a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, zâlimin elini tutup zulmüne mani olur, onu hakka döndürür ve hak üzerinde tutarsınız; ya da Allahü Teâlâ kalblerinizi birbirine benzetir, sonra da İsrâiloğullarına lânet ettiği gibi size de lânet eder.”²⁰

¹⁸Ahmet Muhtar Ömer, a.g.e. c. I, s. 1953,

¹⁹ İbn Manzur, a.g.e. c. 15, s. 231; el-Murâdî, a.g.e, c. 1, s. 577; ez- Zerkeşi, a.g.e. s. 315.

²⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, Kitâbu'l-Melâhim,17.

1.2.4. Tembih (Uyarma) ve İstiftah (Başlangıç) Anlamına Delalet Etmesi:

“Kellâ/كَلَّا” edatının, cümleye kattığı anlam ve değişimlerden biri de uyarma ve başlangıç ifade etmesidir. Söz konusu mananın cümleye tesir edebilmesi için cümlenin öncesinde red’(caydırma) veya zecr (yasaklama)’i gerekli kılan bir hususun ifade edilmemiş olması gerekir.²¹ “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra gelen cümlede ve devamında reddi mümkün olmayan yeni bir söylem ifade edilmiş olur.²²

Sonuç olarak tespit edilen bu dört anlam, aslında genel kabul görmüş bir hususun reddi şeklinde özetlenebilecek ana mananın açılımlarıdır.

²¹Ahmet Muhtar Ömer, *a.g.e.* c. I, s. 1953.

²² Muhammed Hasan eş-Şerif, *a.g.e.* c. II, s. 804.

2. BÖLÜM

VAHYİN İLK ALTI YILINDA İNEN VE İÇİNDE “KELLÂ/كَأَلَّا” EDATI GEÇEN AYETLERİN TAHLİLİ

“Kellâ/كَأَلَّا” edatı, Kur’an-ı Kerimde 15 Mekkî surenin 33 farklı yerinde geçmekte olup “vazgeçirme”, “olumsuz kılma (nefyetme)”, “reddetme”, “tahkîk/teyit etme” ve dikkat çekip uyarma anlamlarında kullanılmıştır. “Kellâ/كَأَلَّا” edatının geçtiği surelerin Mekkî sureler olduğu bilgisini burada yeniden hatırlamalıyız. Bu çalışmada öncelikle ayetler arasındaki bütünlüğü esas alarak Kur’an’ın hangi konulardaki iddialara “Kellâ/كَأَلَّا” edatıyla karşı çıkıp reddettiğini, ayrıca söz konusu iddialara karşın hangi konuları ispat ettiğini ve aynı veya benzer hakikatlerin “Kellâ/كَأَلَّا” edatını kullanmadan nasıl ifadelendirdiği tahlil edilmeye çalışılacaktır. Çalışmaya konu olan ayetler, nüzul sırasına göre incelenecektir. Ayetler incelenirken evvela ilk dönem müfessirlerinden başlanarak tefsir külliyatında öne çıkan rivayet ve dirayet tefsirlerini inceleme cihetine gideceğiz.

Bu çalışmamızda kronolojik olarak ele alacağımız “Kellâ/كَأَلَّا” edatının geçtiği sureleri incelerken bu kronolojik tarihlendirmeyi İbn Darîs’in “*Fezailü'l-Kur’an*” adlı eserindeki tasnîfi esas alarak gerçekleştirdik.²³ Öncelikle bu konuyla ilgili şu hususun altını çizmekte fayda varki; surelerin tamamen doğru bir şekilde nüzul sırasını ortaya koymak imkândâhilinde gözükmemektedir. Zira bir sure bütün olarak tek seferde inmediği gibi ilgili sureler peş peşe olarak da nazil olmamıştır. Ancak bütün zorluklara rağmen surelerin içerik ve üslubu dikkate alındığında bu tasnifin Kur’an’ı doğru anlama noktasında katkı sağlayacağına inancımız tamdır. Aşağıda “Kellâ/كَأَلَّا” edatının geçtiği surelerin nüzul sırası ardından, mushaftaki sıralama ve bu edatın geçtiği ayet metinleri tablo halinde verilecektir

²³Daha detaylı bilgi için bkz. İbn Darîs, “*Fezailü'l-Kur’an*”, (tah. Urve Bedir), Daru'l-Fiker, Dımaşk, 1987, s. 33-34.

Tablo 1: Kur'an'da "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği Sureler

Kur'an'da "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği Sureler (Nüzul Sırasına Göre)			
	Sureler	Kaçıncı yıl	Ayetler
1	96.Alak	1	6, 15, 19
2	74.Muddessir	1	16, 32, 53, 54
3	89.Fecr	1	17, 21
4	102.Tekasur	2	3, 4, 5
5	80.Abese	4	11, 23
6	75.Kıyâme	4	11, 20, 26
7	104.Humeze	5	4
8	19. Meryem	6	79, 82
9	70.Meâric	7	15,39
10	78.Nebe'	7	4, 5
11	82.İnfitar	7	9
12	26.Şuara	8	15, 62
13	34.Sebe'	11	27
14	23.Muminun	12	100
15	83.Mutaffifin	13	7, 14, 15, 18

Tablo 2: Kur'an'da "Kellâ/"كَلَّا" Edatının Geçtiği Sureler

Kur'an'da "Kellâ/"كَلَّا" Edatının Geçtiği Sureler (Mushaf-ı Şerif TertibineGöre)			
	Sureler	Mekki/Medeni	Ayetler
1	19. Meryem	Mekki, Orta Dönem	79, 82
2	23.Muminun	Mekki, Son Dönem	100
3	26.Şuara	Mekki, Son Dönem	15, 62
4	34.Sebe'	Mekki, Son Dönem	27
5	70.Meâric	Mekki, Orta Dönem	15, 39
6	74.Muddessir	Mekki, İlk Dönem	16, 32, 53, 54

7	75.Kıyâme	Mekki, İlk Dönem	11, 20, 26
8	78.Nebe'	Mekki, Orta Dönem	4, 5
9	80.Abese	Mekki, İlk Dönem	11, 23
10	82.İnfitar	Mekki, Orta Dönem	9
11	83.Mutaffifîn	Mekki, Son Dönem	7, 14, 15, 18
12	89.Fecr	Mekki, İlk Dönem	17,21
13	96.Alak	Mekki, İlk Dönem	6, 15, 19
14	102.Tekasur	Mekki, İlk Dönem	3, 4, 5
15	104.Humeze	Mekki, İlk Dönem	4

Tablo 3: Kur'an'da "Kellâ/Kellâ" Edatının Geçtiği Ayet Metinleri ve Ele Alınan Konular

KUR'AN'DA "KELLÂ/Kellâ" EDATI				
	SURE ADI	AYET NO	AYET METNİ	HANGİ KONU
1	Alak	6	كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ	İnsanın tuğyan etmesi
2	Alak	15	كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ	İnsanın azgınlığından vazgeçmezse karşılaşıacağı ceza
3	Alak	19	كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْتَجِبْ وَأَنْتَ رُبٌّ	Sadece Allah'a itaat edilmesi
4	Muddessir	16	كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا	İnkârcıların ayetleri inkârda ısrar etmeleri
5	Muddessir	32	كَلَّا وَالْقَمَرِ	Aya yemin edilmesi
6	Muddessir	53	كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ	İman etmeyenlerin ahiretten korkmamaları
7	Muddessir	54	كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ	Kur'an'ın öğüt olması
8	Fecr	17	كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ	Yetime ikram edilmemesi
9	Fecr	21	كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا	Kıyametin kopup yerin parçalanması
10	Tekâsur	3	كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ	İnkârcıların hakikatı ileride bilecek olması
11	Tekâsur	4	ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ	İnkârcıların hakikatı ileride bilecek olması

12	Tekâsur	5	كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ	Hakikatın kesin bilgiyle bilinmesi
13	Abese	11	كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ	Kur'an ayetlerinin öğüt olması
14	Abese	23	كَلَّا لَمَا يُفْضِ مَا أَمَرَهُ	İnsanın Allah'ın buyruklarını yerine getirmemesi
15	Kıyâme	11	كَلَّا لَا وَزَرَ	İnsan için Kıyâmet gününde hiç bir sığınacağın olmaması
16	Kıyâme	20	كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ	İnsanın dünyaya tamah etmesi
17	Kıyâme	26	كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّرَاقِي	Ölüm vaktinin gelmesi
18	Humeze	4	كَلَّا لِيُبَدِّلَنَّا فِي الْأَخْطَمَةِ	Mala ve servete tapanların Hutame'ye atılması
19	Meryem	79	كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا	İnsanın eylem ve söylemlerinin kaydedilmesi
20	Meryem	82	كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا	Ahiret günündesahte tanrıların kendilerine tapanları yok saymaları
21	Şuara	15	قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ	İlahî mesajı muhataba iletirken Allah'ın inayetinin her daim olması
22	Şuara	62	قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ(62)	Allah'ın nusretinin Hz. Musa ile beraber olması
23	Sebe	27	قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ الَّحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	Allah'ın her türlü şerikten uzak olması
24	Müminün	100	لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ	Dünyaya tekrar geridönmenin imkânsızlığı
25	Meâric	15	كَلَّا إِنَّهَا لَأَطْيَى	Cehennem'in alevli ateş olması
26	Meâric	39	كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ	İnkârcıların bildikleri şeyden (meniden) yaratılması
27	Nebe	4	كَلَّا سَيَعْلَمُونَ	İnkârcıların hakikatı ileride bilmesi
28	Nebe	5	ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ	İnkârcıların hakikatıilerde bilinmesi
29	İnfitar	9	كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالذِّبْنِ)	Dini yalanlama
30	Mutaffifin	7	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ لَفِي سِجِّينِ	Günahkârların yazısı

31	Mutaffifin	14	كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ	Kalplerin günahla paslanması
32	Mutaffifin	15	كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ	Rableri (ni görmek) mahrumiyet
33	Mutaffifin	18	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ	İyilerin yazısı

2.1. ALÂK "علق/" SURESİ VE MUHTEVASI

Tefsir birikiminin çoğu, Kur'an vahyinin Alak suresinin ilk beş ayetiyle başladığını ifade etmektedir.²⁴ Surenin geri kalanının ise ilk inen ayetlerden sonraki bir zamanda indiği görüşü ağırlıklıdır. Durum böyle de olsa, ilk inen beş ayetin hatırına Alak suresi, içinde geçen "Kellâ/كَلَّا" kelimelerinin incelendiği bu çalışmada ilk sırayı alacaktır. Alak suresinin üç ayrı ayetinde "Kellâ/كَلَّا" edatı geçmektedir.

Mushaf-ı Şerif'in tertibinde Alak suresi doksanaltıncı sıradadır. Toplam ondokuz ayetten müteşekkil olan sure, "İkra" suresi olarak da anılır. Ancak meşhur ismi "Alak/علق" tır. Rahim duvarına ilk anda tutulan ve orada asılı kalan spermin büyümeye başlamasıyla oluşan şeye Alak/علق denmektedir.²⁵ İnsanın anne rahmindeki ilk hali olan ve rahim duvarına asılı duran şey, hamilelik normal yollarla tamamlanıp da dünyaya geldiğinde "bebek" olmaktadır. Ancak hamilelik normal yollarla tamamlanamayıp ilk on-oniki haftaya kadarki dönemde bir düşük meydana geldiğinde, düşen ve görünür olan şey bir "büyükçe bir kan pıhtısı" görünümündedir. Alak, asılı

²⁴Bu konuda mutlak banada bir ittifakın olduğunu söylemek güçtür. Zira Kur'an vahyinin başlangıcıyla (evvelü ma nezel) ilgili olarak şu üç görüş öne çıkmıştır: Buharî ve Müslim'de Hz. Aişe (r.a) kaynaklı rivayete göre mutlak manada ilk nazil olan Kur'an vahyi Alak süresi 1-5. ayetlerdir ki bu görüş ilmi muhitte daha çok kabul görmüştür. Yine Buharî'de geçen Ebu Selerne b. Abdurrahman ve Cabir b. Abdillâh kaynaklı rivayete göre Müddessir süresinin ilk ayetleri ilk inen ayetler olma özelliğine sahiptir. Beyhakî, Sa'lebî ve Vahidi gibi muhaddis ve müfessirler ile İbn İshak ve Belazürî gibi siyer-meğazi ve nesep âlimlerince nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber' e nazil olan ilk Kur'an vahyi Fatıha süresidir. Bu konuda görüş birliğinin olmamasında sahabiler arasında farklı görüşlerin ortaya çıkması ve Peygamberimizin bu konuda bir beyanın olmaması gibi amiller etken olmuştur. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Musatafa Öztürk-Hadiye Ünsal, "Evvelü Ma Nezel Bağlamında Erken Dönem Mekkî Surelerin Kavram ve Anlam Dünyası," *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi*, Editör: Mesut Okumuş, s. 94- 143, Çorum Belediye Kültür Yayınları, Çorum, 2013.

²⁵ Muhammed Tahir b. Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Dar-u Sahnun, Tunus, 1997, c. XXX, s. 438.

halde rahim duvarında durup büyümesini sürdüren ve düşmeyip dünyaya gelinceye kadar orada kalan bebeğin ilk üç aylık durumunun adıdır.²⁶

Surenin geri kalan ayetlerinin Peygamber Efendimize düşmanlıkta aşırı giden Ebu Cehil ile ilgili olduğu ve onunla Peygamberimiz arasında yaşanan bir durum üzerine nazil olduğu bilinir.²⁷

Sure, Kur'an'ın ilk muhatabı olan Peygamber Efendimize, yaşadığı o döneme kadar gözlemediği, adeta bir metnin bütün detaylarını okur gibi okuduğu hayatı bir de "Allah'ın adıyla" okuması emriyle başlar. Allah, olabildiğince devre dışı bırakılarak yaşanan o hayatın bir de Allah devreye alınarak düşünülmesi ve nelerin değişebileceğinin görülmesi istenmektedir. Bu istek, Peygamber Efendimizin aynı yöndeki arzusuna bir cevaptır.

Allah'ın, hayatın içinden olabildiğince uzaktıştırıldığı Mekke toplumunda, Allah'ı yeniden hayatın içine alma tavsiyesiyle başlayan Alak suresinde bu işin kolay olmayacağını ipuçları Peygamber Efendimize verilmektedir. Elbette bu çabanın karşısında bir direnç oluşacak, elbette muhalifler kabalaşacak, çirkinleşecek, elbette kural ve sınır tanımadan hırçınca muhalefetlerini devam ettireceklerdir.²⁸ Sahip oldukları maddi imkânlara güvenerek bu karşı koymayı sürdüren tiplerin yaptıklarının hiçbirine Peygamber Efendimizin aldırması, üzülmemesi, doğru bildiği vahiy yolundan asla taviz vermemesi²⁹ gerektiği genel hatlarıyla Alak suresinde ifade edilir.

Allah adıyla okumayı ve bilgilenmeyi emretmekle başlayan bu sure, malve servete güvenerek azgılaşmayı kınamıştır. Sonunda da sadece Allah'a itaat ve O'na kullukla sure hitama ermiştir.

Sureyle ilgili bu kısa giriş bilgilerinden sonra Alak suresinde geçen "Kellâ/كَلَّا" edatlarının incelemesine geçebiliriz.

²⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, c. VI, s. 3083.

²⁷ Fahreddin Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Fiker, 1981, c. XXXII, s. 17-18.

²⁸ Benzer değerlendirmeler için bkz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Alak Suresi" mad., 1989, c. II, s. 333-334.

²⁹ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Münir fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Minhec*, Daru'l-Fiker, Dımaşk, 2003 c. XV, s. 700.

2.1.1. Alak Suresi 6. Ayetindeki “Kellâ/ كَلَّا” Edatı:

اَفْرَأَ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ - الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ - عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفَّارٌ - أَنْ رَأَى اسْتَعْتَضَى - إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ﴿

“Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir. Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar. Kuşkusuz dönüş rabbinedir.”³⁰

Bu surenin ilk beş ayeti, Peygamber Efendimize inen ilk vahiy olup Hz. Peygamber'e ve onun şahsında tüm Müslümanlara Allah'ı ve O'nun mesajlarını hayatın merkezine alarak hayatı okumayı/değerlendirmeyi emretmekle başlamaktadır. Bu anlayış ve perspektif aslında ilk inen vahyin ve neticede Kur'an'ın gayesini de ifade etmektedir. “(İnsana) kalemi kullanmayı öğretendir,”³¹ ayetinde ise Cenab-ı Hak kaleme vurgu yapmaktadır. Burada kalem Muhammed Esed'e göre bir semboldür.³² Kur'an-ı Kerim'de altmış sekizinci sure olan ve "Alak" suresinden sonra inen Kalem suresinde Allah “kaleme ve satır satır yazdıklarına” yemin etmektedir.³³

Kalem ile yazılacak geleceğin önemine binaen satırlara yemin etmiştir. Kalem, bugün satırlara yazı yazan yazı malzemesi olarak düşünüldüğünde; her ne olursa olsun; yazan, yazıyı yayan ve insanlara duyuran her türlü vasıta kalem ve yazdıklarınının içerisine girmektedir.³⁴ Bu durumda kalemle yazılacak şeyler önem arz etmektedir. İnsan kalemle yazdıklarının hakkını vermelidir. Neticede insan Allah'ı unutmadan, O'nu her daim hesaba katarak hayatı okuyacak ve bu bilinçle emrine verilen kalemle hayat sayfasını etkin bir şekilde dolduracaktır.

Allah “Gerçek şu ki insan kendini yeterli gördüğü için azar. Kuşkusuz dönüş rabbinedir.”³⁵ buyurarak, altıncı ayetin başında “Kellâ/ كَلَّا” edatı kullanmak suretiyle sözün ve konunun akışını değiştirmektedir. İnsana Allah'ı hatırlatan okuma/ilim ve bunun semeresi bir bilinçle zihnen donanımlı hale gelmesi kendisine tavsiye edilmiştir.

³⁰ Alak, 96/3-8.

³¹ Alak, 96/4.

³² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertük, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, c. III, s. 1287.

³³ Kalem, 68/2.

³⁴ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, t.y., c. 8, s.27-28.

³⁵ Alak, 96/6-8.

Sonuçta Allah, söz konusu edatı kullanmak suretiyle bazı hususlara dikkat çekerek birtakım tespitlerde bulunmaktadır. Şöyle ki; insanı yaratan, ona ihsanda bulunan ve bilmediğini öğreten Allah olduğu gibi, ona nimet veren ve onu zengin kılan da yüce Allah'tır. Fakat insanoğlu genellikle kendisine nimet verilip zengin olunca şükretmez, kendisini zengin kılanı tanımaz.³⁶ Oysa kendisini yaratan³⁷, bilmediğini öğreten ve rızkını veren³⁸ bu yüce varlıktır. İnsanoğlu ise bütün bu nimetlere karşılık Allah'ı tanınması ve şükretmesi gerekirken o azmış, günaha dalmış, şırmamış ve böbürlenmiştir³⁹. Ancak, Seyyid Kutub'un ifadesiyle "Allah'ın imanlarını koruduğu gerçek müminler hariçtir."⁴⁰ Umumi bir şekilde, insan ahlâkında var olan bir gerçek "كَلَّا" ile vurgulanmıştır: İnsanların birçoğu kendisini güçlü hissettiğinde ve diğer insanlara ihtiyacı olmadığını, sahip olduklarının kendisine yeteceğini düşündüğü zaman, azgınlaşıp kibirlenerek haddini aşmaktadır. Vehbe Zühaylî bu ayet için şu değerlendirmede bulunmuştur: "İnsan kendini ihtiyaçtan uzak gördüğü için insan muhakkak azar. Ey insan! Kendini mal, güç ve çevren ile müstağni görüp de, Allah'ın sana olan nimetlerini inkârı ve isyanda haddi aşmayı bırak, kendine gel."⁴¹ Surede yer alan bu ayetin üslûbu, bu ahlâki tutumu kınama tarzındadır.⁴²

Taberî, tefsirinde sebab-i nüzul bazında altıncı ayetten itibaren surenin sonuna kadar Ebu Cehil üzerinden kınama ve eleştiriler yapıldığını ifade etmektedir.⁴³ Ayet ya da ayetlerin arka planının özel olması, mesajın genel olarak anlaşılmasına engel teşkil etmez.⁴⁴ Ayetin arka planından hareketle genel bir takım verilere ulaşabiliriz. Surenin ilk beş ayetinde Allah, kendisini unutmadan genel anlamda okumayı ve bilmeyi/bilinçlenmeyi insana tavsiye ettikten sonra surenin sonuna kadar insanın bu bilinçten uzak olduğunda neler yapabileceğini, lakabı "cehaletin dibi" anlamına gelen Ebu Cehil üzerinden bizlere anlatmaktadır. Bu şahıs toplumdaki nüfuzu ve sahip

³⁶ İsrâ, 18/83. وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُرْسًا.

³⁷ Rahman, 55/3. الْإِنْسَانَ خَلَقَ

³⁸ Fecr, 89/15. فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهِمْ بُهْأَكْرَمَهُمْ نَعَّمْهُمُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَ مَنْ

³⁹ Hud, 11/10. وَلَئِنْ أَدْخَلْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضِرَاءٍ مَسْتَهْزِئَةٍ لَيَقُولُنَّ دَهَبَ النَّبَاتَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ.

⁴⁰ Seyyid Kutub, *Fizilâl'il-Kur'an*, Daru'l-Şuruk, Beyrut, 1972, s. 3942.

⁴¹ Zuhayli, *a.g.e.* c. XV, s. 707

⁴² Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis Tertibü's-Süver Hasbe'n-Nuzül*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 2000, c. I, s. 320; Kutub, *a.g.e.* s. 3942.

⁴³ Muhammed b. Cebir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan an Tevîli Âyi'l-Kur'an*, (tah. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dar-ı Hicr, Kahire, 2001, c. 24, s.532; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, (tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2006, c. XXII, s. 381.

⁴⁴ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Kara, "Kur'an'ın Anlaşılmasında İtibar Sebebin Hususiliğine Değil Lafzın Umumiliğinedir İlkesine Usulcülerin Metodolojik Yaklaşımı", (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

olduğu imkânlar bakımından Kureyş kabilesine mensup, Mekke'nin söz sahibi ileri gelenlerinden birisi idi. Asıl adı İbn Hişam olan bu zat, servetine ve nüfuzuna güvenerek tekebbüre kapılıp azdı. Öyle ki, risalet vazifesini yaptığı için Hz. Peygamber'e akla, hayale gelmeyecek tehditler ve işkenceler yapmıştır.⁴⁵Kur'an'ın eleştirdiği bu insan tipi, zengin olunca veya belli bir konuma gelince kendini müstağni görmekte ya da ihtiyaç sahibi olunca kendini hakir görmektedir. İhtiyaç sahibi olma veya zenginlik, insana mahsus geçici bir durumdur. Bunları ortaya çıkaran vasıtalar değiştirildiğinde sonuçlar da değişir. İnsan fakir olduğu zaman kendini hakir göremeyeceği gibi, zengin olunca da kendini müstağni görmemelidir.

İnsanın servet sahibi olup, bunu kendisine lütfedenin Allah Teâlâ olduğunu unutarak azması Kur'an'ın başka ayetlerinde “Kellâ/كَلَّا” edatı olmadan da ifade edilmiştir: *“Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.”*⁴⁶

Benzeri durum Kasas suresinde geçen Karun kıssasında şöyle anlatılmıştır: *“Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.”*⁴⁷Peygamber Efendimiz nimet olarak sahip olunan servet ve zenginlik karşısında bir müslümanın göstermesi gereken tavrı şu şekilde açıklamaktadır: *“Müminin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hali kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece müminde vardır: Kendisi sevinecek bir nimetle karşılaşırsa şükreder, bu onun için hayır olur; başına bir bela gelecek olsa sabreder, bu da onun için hayır olur.”*⁴⁸

Neticede Alak suresinin ilk beş ayetinde Allah, insanoğluna bahsettiği nimetlerinden söz etmiştir. Bunlar, Rabbinin kuluyla ilgisini kesmemesi, irtibatını sürdürmesi, ikramını devam ettirmesi ve bilmediğini insana öğretmesi gibi nimetlerdir. Altınca ayette ise Allah, “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmak suretiyle insanın ahlaki yönden bir zafiyetine dikkat çekip bu yönüyle ilgili tespitlerde bulunmaktadır. Özellikle ilgili edat kullanılarak azgın kişi, çok kuvvetli ve şiddetli bir üslupla tehdit edilmiş, ona

⁴⁵ Derveze, a.g.e. c. I, s. 320.

⁴⁶ Şura, 42/27. وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنزِّلُ بَقْدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

⁴⁷ Kasas, 76, 28/76.

⁴⁸ Müslim, Zühd, 64.

meydan okunmuş, uyarılmış ve kınanmıştır.⁴⁹ Ayrıca, Allahinsanı, bir “alaka/علق” dan yarattıktan sonra onu zengin kılıp nimetlerini ziyadeleştirmek suretiyle pekçok nimet ve ihsanlarda bulunmasına rağmen, o insanın azdığını, günahlarda aşırı gittiğini ve nefsinin arzularına uyduğunu beyan buyurmuştur ki, bu bir tehdittir ve insanı, böyle bir tutumdan caydıran, men eden bir husustur. Sonra Cenâb-ı Hak, bu caydırıcılığı, devamındaki sekizinci ayette; "*Muhakkak ki Rabbinedir dönüş...*"⁵⁰ ayetiyle pekiştirmiştir.⁵¹ Sonuç olarak Allah, “Kellâ/كَلَّا” edatıyla başlayan cümlede, cahil, kibirli ve zenginliğin vermiş olduğu şımarıklıkla kendini müstağni zannedenen bir kimsenin kolayca Allah’ı unutarak O’nun emir ve kurallarını çiğneyebileceği gerçeğini ısrarlı bir şekilde anlatmış olmaktadır.

Altıncı ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir: Aralarında İbn Abbas (ö.h. 68)⁵², Beğavî (ö.h.516)⁵³, Kurtubî (ö.h.671)⁵⁴ ve Fahreddin Râzî’nin (ö.h.606)⁵⁵ bulunduğu bazı müfessirlere göre Alak Suresi’nin bu ayetindeki “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden sonraki gelen ayetlere yönelik tahkik manasını ifade etmektedir. Bu durumda anlam; “*Hiç şüphesi olmasın ki insan iyice azmıştır*” şeklinde verilebilir.

Mukatil b. Süleyman (ö.h.150)⁵⁶, Taberî (ö.h. 310)⁵⁷ ve Fahreddin Râzî’nin⁵⁸ naklettiği bir görüşe göre de, kendisinden sonraki ayetleri nefiy ve reddetme manasında kullanılmıştır. Bu durumda anlam; “*İnsanı en güzel şekilde yaratan ve kendisine ihsanda bulunan rabbine karşı azgınlıkta bulunup kibre düşmesi insana yakışmaz. Çünkü insan muhakkak azar*” şeklinde olur.

⁴⁹ Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 323-324.

⁵⁰ Alak, 96/8.

⁵¹ Fahreddin Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Fikir, 1981, c. XXXII, s. 18.

⁵² Ebu Tahir Muhammed Firuzâbâdi, *Tenviru'l-Mikbas min Tefsir-i İbn-i Abbas*, ed-Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 653.

⁵³ Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavî, *Mealimü't-Tenzil*, (tah. Muhammed Abdullah Nemir-Osman Cuma Damiriyye- Süleyman Müslim el-Harş), Daru Tayyibe, Riyad, 1989, c. VIII, s. 479.

⁵⁴ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 382.

⁵⁵ Razi, *a.g.e.* c. XXXII, s. 18.

⁵⁶ Ebu'l-Hasan Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (tah. Abdullah Mahmut Şahate), Müessesetü't-Tarihi'l-Arabiy, Beyrut, 2002, c. IV, s. 762.

⁵⁷ et-Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s.532.

⁵⁸ Razi, *a.g.e.* c. XXXII, s. 18.

Zemahşerî(ö.h.538)⁵⁹, Âlûsî(ö.h.1270)⁶⁰, Beyzâvî(ö.h.685)⁶¹, Neseî(ö.h.710)⁶², Elmalılı(ö.m.1942)⁶³, İbn Âşur (ö.m.1973) ⁶⁴ ve Fahreddin Râzî'nin⁶⁵ naklettiği bir görüşe göre bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, devamındaki ayetler için “vazgeçirme ve caydırma” manasında kullanılmıştır. Elmalılı ise edatı sonrası için değil, önceki ayetlere yönelik olarak değerlendirmiştir. Buna göre anlam; “Ey Muhammed! Sakın okumamazlık yapma!” şeklindedir.⁶⁶“Vazgeçirme ve caydırma” manaları dikkate alındığında ayetin çevirisi şu şekilde yapılabilir: “Ey İnsan! Seni en güzel şekilde yaratan ve sana ihsanda bulunan Rabbine karşı azgınlıkta bulunup kibre düşmekten sakın. Zirainsan muhakkak azar”

Mâverdî (ö.h.450)⁶⁷ve İzzet Derveze (ö.m.1984)⁶⁸ “Kellâ/كَلَّا” edatının kendisinden sonraki ayetler için, “uyarı” anlamında kullanıldığını ifade etmişlerdir. Uyarı anlamı dikkate alındığında, ilgili ayetin meali şöyle verilebilir: “Dikkatedin! İnsan muhakkak azar.”

Tefsirlerine müracaat ettiğimiz İmam Mâturîdî (ö.h.333)⁶⁹ ve İbn Kesir (ö.h.774)⁷⁰ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamışlardır.

Alak suresinin 6. Ayeti, bütün bu değerlendirilmeler ve siyak-sibak bağlantısı göz önüne alındığında ve bu ayetin ardından yadırgama ve teaccup ifade eden “*Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü*”⁷¹ şeklinde ayetlerin takip

⁵⁹ Ebu'l-Kasım Mahmutb. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsiru'l-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi vücû'te-Te'vil*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2009, s. 1213.

⁶⁰ Mahmud Şükrü el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim ve's-Seb'il-Mesani*, İdaretü't-Tibâatü'l-Münîre-Tasvîr-i Dar-i İhyari't-Türasi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2008, c. XXX, s. 182.

⁶¹ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü'te-Te'vil*, Daru İhya-i't-Türasi'l-Arabiyyi- Müessesetü't-Tarihi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2015, c. V, s. 325.

⁶² Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaikü'te-Te'vil*, (tah. Seyyid Zekeriya), Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, 2013, c. III, s. 663.

⁶³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, 1995, c. VIII, s. 551.

⁶⁴ Muhammed Tahir b. Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Dar-u Sahnun, Tunus, 1997, c. XXX, s. 442.

⁶⁵ Razi, *a.g.e.* c. XXXII, s. 18.

⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 551.

⁶⁷ Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, c. VI, s. 306.

⁶⁸ Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 319.

⁶⁹ İmam Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturidî, *Tevilâtü Ehl-i Sünne*, (tah. Dr. Mecdi Baslum), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, c. X, s.578.

⁷⁰ İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, (tah. Mustafa Seyyid Muhammed-Muhammed Fazlu'l-Acmâvî-Muhammed Seyyid Reşşad-Ali Ahmet Abdu'l-Baki), Mektebetü Evladi's-Şeyh li't-Türas, Kahire, 2000, c. XIV, s. 399.

⁷¹ Alak, 96/9-10.

etmesi “Kellâ/كَلَّا” edatının kensinden sonraki ayetlere yönelik vazgeçirme (red’-zecz) anlamında olmasının daha uygun olduğu sonucuna götürmektedir.

Şimdi “Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği Alak Suresi’nin diğer ayetlerine geçebiliriz.

2.1.2. Alak Suresi 15. ve 19. Ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” Edatları:

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى 13 أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى- كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ -نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ 16 أَفَلْيَدْعُ
نَادِيَهُ -سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ -كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

*"Ne dersin o (men eden, Peygamber'i) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa?(Bu adam)Allah'ın, (yaptıklarını) gördüğünü bilmez mi? Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alnından (perçeminden), o yalancı, günahkâr alından (perçemden) yakalarız (cehenneme atarız). O, hemen gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırсын. Biz de zebanileri çağıracağız. Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!"*⁷²

Bu surede, altıncı ayetten itibaren, Ebu Cehil üzerinden azgınlığa düşmüş, şımarık ve kibir sahibi insan karakteri üzerine yapılan değerlendirmeler surenin sonuna kadar devam etmektedir. Bu sure, İslam'ın vahiy ekseninde şekillendirip dönüştürmeye çalıştığı cahiliye toplumunu dönüştürmeye çalışırken, bu dönemde Peygamber Efendimizin karşılaşmış olduğu birtakım zor ve sıkıntılı süreçleri de yansıtmaktadır. On beş ila on sekizinci ayetlerde risaletin zor dönemleri anlatılırken, aynı zamanda İslam düşmanlarına karşı da gözdağı verilmektedir. Böylece Hz. Peygamber ve O'nun nezdinde müslümanlar teselli edilmekte ve onların sahipsiz olmadıkları kendilerine bu ayetlerle bildirilmekte, tuğyana kapılıp kendini müstağni görenlerinise Yüce Allah tarafından hak ettikleri şekilde cezalandırılacağı dile getirilmektedir. Fahreddin Razî'ye göre on beş numaralı ayette geçen “Kellâ/كَلَّا” edatı, Peygamber'i ibadet etmekten men eden, O'na işkence eden ve insanları putlara tapmaya teşvik eden Ebu Cehil'e yönelik “böyle yapma” manasında caydırma ve yasaklama ifadesi olup ardından “Eğer vazgeçmezse” ifadesiyle birlikte tehdit ve

⁷²Alak, 96/13-19

korkutma anlamına matuftur.⁷³ Bu ayetlerde AllahTeâlâ, elçisinarşılımış olduğu bu zor süreçlerde yüreklendirmektedir. İşte burada Ebu Cehil ve bu zihniyetteki insanlar sert ve şiddetli ifadeyle tehdit edilmektedir. “Hayır, eğer bundan vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız” ayetiyle; “İşte böyle yakalarız” denilmektedir. Tehdit, şiddetli ve ses tonu ile anlamını canlandıran bir sözcükle yapılmaktadır.⁷⁴

İzzet Derveze, burada “Kellâ /كَلَّا” edatının neden kullanıldığına yönelik şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Kendisine yardım edip yanında yer alabilecek hiç bir kimsenin Peygamber'e iman etmediği bir zamanda, bu şiddetli ifadenin mahiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Peygamber'in, avazı çıktığı kadar "hayır, hayır (“Kellâ /كَلَّا”)) diye haykırdığı, müşriklerin ileri gelenlerine ve bunların güçlerine aldırış etmeden, Kur'an'da yer alan şiddetli kınama, tehdit, meydan okuma ve uyarı sözcükleri ile seslendiği, dahası O'nun hiç bir kuşkuya kapılmadan, Resûlullah'ın kuşanmış olduğu ve edindiği bu cesaretin, O'nun benliğini kaplayan kuvvetli, derin bir imandan kaynakladığı idrak edilebilir. Ayetteki korkunç şiddet ve kuvvetin rabbânî hikmeti, Peygamber'i ve O'na iman eden az sayıdaki arkadaşlarını desteklemek ve ansızın kendisini çarpan bir şiddet ve kuvvetle, güçlü (müşrik) lider tabakasına karşı koymak içindir. Allah, Peygamber'e karşı koyan güçlü liderlerden ilkinde bu üslupla cevap vermeyi gerekli görmüştür. Kuşkusuz Peygamber, ayetleri arkadaşlarına okumuş, ayetler de onların ruhlarını kuvvetlendirmiş ve imanlarını arttırmıştı. Allah elçisi bu ayetle muhatabına ve onun meclisine (nâdî) ulaşmış, şiddeti ile onları perişan etmiştir. Güçlü lidere ve onun meclisine aldırış etmeden, bu şekilde Peygamber'in görevine devam etmedeki kuvvet ve kararlılığı artmıştır.”⁷⁵

Bu ayetteki söz konusu edatın kullanılma gerekçesi ise kâfirlere, müşriklere, hâsılı bütün İslam düşmanlarına yönelik bir tehdit ve gözdağı verme amacına matuf olabilir. Ayrıca Peygamber Efendimize ve müminlere yönelik manevî destek ve motivasyon mahiyetinde olması muhtemeldir. Aynı durumunun diğer peygamberler ve onlara iman edenler içinde geçerli olduğu Kur'an'da anlatılmaktadır. Hz. Musa kıssasında bu konu şu şekilde geçer:

⁷³ Razi, a.g.e. c. XXXII, s. 23.

⁷⁴ Kutub, a.g.e. s. 3942.

⁷⁵ Derveze, a.g.e. c. III, s. 324.

“Dediler ki: Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz. Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm.”⁷⁶

On beşinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

İbn Abbas⁷⁷ ve İmam Mâturudî’ye⁷⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden sonraki gelen ayetler için tahkik manasını ifade etmektedir. Bu durumda anlam; “Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkârperçeminden mutlaka yakalarız.”

Zemahşerî⁷⁹, Kurtubî⁸⁰, Âlûsî⁸¹, Beyzâvî⁸², Nesefî⁸³ ve Elmalılı⁸⁴ ise “Kellâ/كَلَّا” edatının kendisinden sonraki ayetler için sakındırma ve vazgeçirme anlamında kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu durumda anlam; “O Peygamber’e karşı muhalefetinde aşırı gitmektensakınsın. Eğer (küfründen) vazgeçmezse, andolsun, onu alnının saçından tutup (cehenneme) sürükleriz.

Mukatil b. Süleyman⁸⁵, Beğavî⁸⁶, Taberî⁸⁷ ve Razi’ye⁸⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden sonraki cümle için ret ve nefiy anlamı ifade etmektedir. Bu durumda anlam; “İş, sandığı gibi değil! Eğer (küfründen) vazgeçmezse, andolsun, onu alnının saçından tutup (cehenneme) sürükleriz.

Mâverdi⁸⁹, İzzet Derveze⁹⁰ ve İbn Kesir⁹¹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamıştır.

On beşinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının ayetler arası mana bütünlüğü açısından ve bu edattan sonra tekit lamı gelmesi gibi hususlar dikkate alındığında kendisinden

⁷⁶ Taha, 20/45-46.

⁷⁷ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 653.

⁷⁸ Mâturidî, *a.g.e.* c. X, s. 583.

⁷⁹ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1214.

⁸⁰ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 384.

⁸¹ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 186.

⁸² Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 326.

⁸³ Nesefî, *a.g.e.* c. III, s. 664.

⁸⁴ Elmalılı, *a.g.e.* c. VII, s. 556.

⁸⁵ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 763.

⁸⁶ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 480.

⁸⁷ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 536.

⁸⁸ Razi, *a.g.e.* c. XXXII, s. 23.

⁸⁹ Mâverdi, *a.g.e.* c. VI, s. 308.

⁹⁰ Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 349.

⁹¹ İbn Kesir, *a.g.e.* c. XIV, s. 400.

sonraki manayı kuvvetlendirme bağlamında tahkik manasında kullanıldığı görüşü daha isabetli görünmektedir.

Bu surenin son ayetindeki “Kellâ/كَلِّ” edatı ise kendisinden sonraki ifadeyle birlikte düşünüldüğünde şöyle anlaşılabilir: “Ey Muhammed! Sakın Ebu Cehil’i dinleme, tehditlerine itibar ve O’na itaat etme” Elmalılı, burada; “sakındırma üzerine sakındırma” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁹²

Sahih-i Müslim’deki rivayete göre Ebu Cehil; “*Muhammed’i Ka’be’nin yanında namaz kılariken görürsem, boynuna basacağım*” demişti. Peygamber’e (s.a.v) bu söz ulaşınca; “*Buna yeltenseydi melekler onu yakalardı*” buyurdu.⁹³ Burada “Kellâ/كَلِّ” edatı; Peygamberimize yönelik bu tehditleri savuran ve O’nu davasından yıldırmaya çalışan Ebu Cehil ve onun gibilere itibar edilmemesine yönelik bir uyarıdır. “O’nu dikkate almadan, tehdidi veya yasaklamasına aldırmadan Allah için namaz kıl, tâat ve ibadet ile Allah’a yaklaş, bu sana kuvvet, izzet, dayanıklılık verir ve düşmanların kalbinde korku oluşturur” anlamına gelir. Aynı zamanda buradaki “Kellâ/كَلِّ” edatı, Ebu Cehil’in durumu ve işlerindeki çirkinliğe karşı bir tepkidir. Peygamber (s.a.v)’in, Ebu Cehil’e itaatten nehyedilmesinden maksat, onunla bütün bağlantı ve ilişkilerini kesmesidir.⁹⁴

Bu ayetteki söz konusu edat ile inkârcı zihniyetin sosyal statüsü ne olursa olsun, Allah’ın emirlerini yerine getirme noktasında hiçbir korkuya kapılmadan ve taviz vermeden devam edilmesine yönelik bir uyarı mesajı içermektedir. İbn Âşur, Allah’ın; “*O, hemen gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırısın*” şeklindeki meydan okumasına yönelik olarak “Kellâ/كَلِّ” nın tekraren bir tehdidi/meydan okuma ifadesi olarak kullandığını söylemiştir. Böylece, muhatap aciz duruma düşürülerek, Peygamber Efendimize, “hiç endişe etme, asla taraftarlarını toplayamaz” mesajı verilmiştir.⁹⁵

On dokuzuncu ayetteki edatı hakkında, müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir: İbn Abbas’agöre “Kellâ/كَلِّ” kendisinden sonraki gelen ayetler için tahkik

⁹² Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 557.

⁹³ Müslim, *Sıfatu’l-Kıyame*, 38.

⁹⁴ Zuhayli, *a.g.e.* c. XV, s. 716, 717.

⁹⁵ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXXII, s. 453.

manası ifade etmektedir.⁹⁶Bu durumda anlam; “gerçek şu ki; sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.”

Mukatil b. Süleyman⁹⁷, Beğavî,⁹⁸ Taberî⁹⁹ ve Kurtubî¹⁰⁰ gibi müfessirler söz konusu edatı, kendisinden önceki ayete yönelik olumsuz bir cevap olarak değerlendirmişlerdir. Bu durumda anlam; “İş, sandığı gibi değil! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş” şeklinde verilebilir.

Zemahşerî¹⁰¹, İmam Mâturîdî¹⁰², Âlûsî¹⁰³, Razi¹⁰⁴, Beyzâvî¹⁰⁵, Neseî¹⁰⁶, Elmalılı¹⁰⁷ ve İbn Âşur¹⁰⁸ gibi âlimler “Kellâ/كَلَّا” edatının, kendisinden önceki ayete yönelik vazgeçirme ve caydırma manasında kullanıldığı görüşündedirler. Bu durumda anlam; “Böyle şeylerden vazgeç. Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş” şeklinde olacaktır. Bizim tercihimiz de bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının vazgeçirme anlamında kullanılmış olabileceği noktasındadır.

İzzet Derveze¹⁰⁹ ve İbn Kesir¹¹⁰ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamışlardır.

“Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden sonra gelen cümleye uygunluk arzemesi ve mana bütünlüğü açısından men etme ve yasaklama anlamında kullanılması daha uygun görünmektedir.

2.2. MUDESSİR / الْمُدَّثِّرُ SURESİ VE MUHTEVASI

Tefsir kaynaklarına göre, Peygamber Efendimize Alak suresinin ilk beş ayetinden sonra bir süre vahiy gelmemiştir. Bu döneme fetretü'l-vahiy denilmektedir.

⁹⁶ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 653.

⁹⁷ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. 4, s. 764.

⁹⁸ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 481.

⁹⁹ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 540-541.

¹⁰⁰ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 388.

¹⁰¹ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1214.

¹⁰² Mâturîdî, *a.g.e.* c. X, s. 584.

¹⁰³ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 186.

¹⁰⁴ Razi, *a.g.e.* c. XXXII, s. 26.

¹⁰⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 326.

¹⁰⁶ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 664.

¹⁰⁷ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 556-557.

¹⁰⁸ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXXII, s. 449.

¹⁰⁹ İzzet Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 349.

¹¹⁰ İbn Kesir, *a.g.e.* c. XIV, s. 401.

Muhammed Esed'e görebü dönem asgarî altı ay, azamî üç yıl sürmüş olabilir.¹¹¹Bu kesinti döneminde, Peygamberimiz yeni vahyin gelmemesinden dolayı büyük bir üzüntü duymuştur. Eşi Hz. Hatice Hz. Peygamber'e manen çok büyük destek olmuştur. Bu sürecin sonunda Allah Resülü tekrar vahiy almaya başlar. "Abdullah bin Cabir'den şu rivayet nakledilmektedir: "Allah Rasülü, vahyin gelmediği o dönemden bahsederken şöyle söyledi: "Bir gün yolda gidiyordum. Aniden gökten bir ses geldi. Başımı kaldırdığımda daha önce Hira mağarasında gördüğüm o meleğin bana geldiğini gördüm. Yer ve gök arasında bir kürsüde oturmuştu. Bunu görünce müthiş dehşete kapıldım. Hemen eve gelerek "Beni örtün!" diye bağırdım. Evdekiler hemen üzerime bir yorgan örttüler. Sonra Allah tarafından bu "ey örtünen!" hitabıyla vahiy nazil oldu. Bundan sonra da devamlı olarak vahiy gelmeye devam etti."¹¹² Bu rivayette, Allah Resulünün görmüş olduğu müthiş manzaradan dehşete kapılarak üzerini örttüğü ve sureye "Müzzemmil/مُرْمِلٌ" kelimesinde olduğu gibi, zahirî manasına göre "örtünüp bürünen" anlamına gelen "Müddessir/الْمُدَّسِرُ" isminin verildiği anlaşılmaktadır. Bu kelimenin zahirî manasının dışında başka anlamlarda da yorumlandığı olmuştur. Mesela "risalet ve nübüvvet elbisesine bürünen" şeklinde yorumlanmıştır.¹¹³ Öte yandan Razî, tabiiindenolan müfessir İkrime'nin (ö.h.105) "Müddessir/الْمُدَّسِرُ" kelimesini büründürülmüş, sarılmış manasına gelen "Müddesser" şeklinde ism-i meful kalıbında okuduğunu rivayet etmiştir. Buna göre Hak Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'e sanki "Kendini bu mesleğe ve vazifeye hazırla, iyice hazırlan" demek istemiştir.¹¹⁴

Müddessir suresi, elli altı ayetten müteşekkil olup mushafta yetmiş dördüncü sure olarak yer alır ve yukarıda da işaret edildiği gibi, surenin ilk ayetleri Alak suresinin ilk beş ayetinden sonra inmiştir.

Bir şeye bürünmek, bir şeyi kuşanmak anlamındaki "Müddessir/الْمُدَّسِرُ" kelimesini, hangi meslek veya vazife yapılırsa yapılsın, o işin önemini en güzel şekilde kavrayıp buna göre insanın kendisini o işe hazırlayıp motive olması şeklinde anlayabiliriz. Bu durumda, surenin ilk sekiz ayetinde Allah, elçisini Peygamberlik gibi kutsal ve sorumluluk gerektiren bir vazifeye zihnen, bedenlen, ruhen ve ahlaken hazırlamaktadır. Zaten Peygamber Efendimiz, kendi yaşadığı toplumunun içinde bulunduğu ahlakî durumdan muzdarip bir haldeydi.

¹¹¹ Esed, *a.g.e.* c. III, s. 1287.

¹¹² Taberî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 425.

¹¹³ Bkz. Râzî, *a.g.e.* c. XXX, s.190.

¹¹⁴ Râzî, *a.g.e.* c. XXX, s.190.

Peygamberimiz, risalet vazifesi kendisine verilmeden önce, sık sık Hira mağarasına gider, tefekkür eder, kendini ibadete vererek münzevî bir hayat yaşardı. Bu surenin ilk ayetindeki “*Kalk ve insanları uyar*”¹¹⁵ şeklindeki emirle risalet vazifesi için harekete geçme vaktinin geldiği ifade edilmiştir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu konuda şöyle der: Ey bürünen, ey kendisine verilmiş olan, hakikatı halkın bakış ve görüşünden gizlemeye çalışan Muhammed! O bürünmek, uyumak, rahat etmek zamanı geçti. Uyanmak, görünmek, o hakikatı açıklamak, zahmetler çekmek, sıkıntılara katlanmak, halka doğruyu göstermek, etrafı temizlemek için yükümlülükler ve ağır yükler yüklenerek büyük bir kararlılıkla kalkıp hareket etmek zamanı geldi.”¹¹⁶

Peygamber Efendimiz’e, bu ilahî vazifeyi ifa ederken işinin kolay olmayacağı ve karşılaşılabileceği birtakım zorluklara yönelik sabırlı ve dirençli olması gerektiği bu surenin başında hatırlatılmaktadır.¹¹⁷ On birinci ayetten itibaren yirmi altıncı ayete kadar Hz. Peygamberin getirmiş olduğu vahye/mesaja kulağını tıkayan, kibirli ve Allah’ın mesajlarına karşı inatçı, değişime kapalı bir tip olan ve Mekke toplumun elebaşlarından sayılan Velid b. Muğire ve onunla aynı karakterde olanların tahlili yapılarak bu insanlar kınanmıştır.¹¹⁸ Söz konusu kişi, kendisine okunan ilahî mesajlarının doğruluğunu ve mükemmelliğini takdir ettiği halde, kendisinin sahip olduğu statüyü kaybetmek endişesiyle Allah kelamının bir sihir olduğunu iddia etmiş ve ardından bu sebeple cehennem ateşine atılmayı hakettiği ifade edilmiştir.¹¹⁹

Daha sonraki ayetlerde Allah “*Sekar/سَقَر*” ismiyle Cehennem’i gündeme getirmektedir.¹²⁰ Devamındaki ayetlerde cehennemin nitelikleri sayılmakta ve özellikle aya, geceye ve sabaha yemin edilerek Allah’ı, O’nun mesajlarını ve ahiret gününü inkâr edenler için Cehennem’in eşsiz bir uyarıcı olduğunun altı çizilmektedir.¹²¹

Surenin sonlarına doğru, vahye karşı mesafeli olan, ahiret mefkûresi olmayan inkârcı tiplerin risalet vazifesini sulandırma adına akla hayale gelmeyecek isteklerde buldukları ifade edildikten sonra, bu isteklerinin asla gerçekleşmeyeceği beyan

¹¹⁵ Müddessir, 74/1.

¹¹⁶ Elmalılı, *ag.e.*, c. VIII, s. 157-158.

¹¹⁷ Müddessir, 74/7.

¹¹⁸ Âlusî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 121-122.

¹¹⁹ Bkz. DİA, c. XXXI, s. 464 “Müddessir Suresi” mad.

¹²⁰ Müddessir, 74/26-31.

¹²¹ Bkz. DİA, aynı yer.

edilmiştir. Surenin sonunda şu hususun altı çizilmiştir:“Bir kimsenin hidayeti yalnız kendi iradesine bağlı değildir.Kulun iradesiyle Allah’ın iradesi tevafuk etmelidir”.¹²²

Sureyle ilgili bu kısa ön bilgilerinden sonra Muddessir suresinde geçen“Kellâ/كَلَّا” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı on altıncı, otuz ikinci, elli üçünü ve elli dördüncü ayetlerinde olmak üzere toplam dört defa geçmektedir.

2.2.1. Muddessir Suresi 16. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

ذَرِينِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيدًا , وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْنُونًا , وَبَيْنَ شُهُودًا , وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا , ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ , كَلَّا إِنَّهُ
كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿

“Tek olarak yaratıp, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için (nimetleri önüne) serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak! Üstelik o (nimetlerimi) daha da arttırmamı umuyor. Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim ayetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.”¹²³

Surenin ilk ayetlerinde Allah Teâlâ, elçisini Peygamberlik görevine zihnen, ruhen, ahlakenve bedenen hazırlamakta, bu kutsal görevde karşılaşıcağı zorluklara karşı sabırlı olmasını tavsiye etmektedir. Zira karşısında değişime kapalı, inkârcı ve inatçı bir kitle söz konusudur. Daha sonra, içerisinde “Kellâ/كَلَّا” edatının yer aldığı on birinci ayetten yirmi altıncı ayete kadar yetenekli, güçlü, zengin, fakat gerçeğe karşı inatçı ve kibirli bir tip tasvir edilmektedir.¹²⁴

Müfessirler, bu ayetlerin Mekkeli müşrik Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu rivayet etmişlerdir. Zira Velid, Kureyş'in ileri gelenlerinden olup çok sayıda oğluolan, varlıklı, kendi toplumu içinde sözü geçen, bununla birlikte şair ve hatip bir karakterdi. Bütün bu imkân ve ihtişam kendisini bu nimetleri bahşeden Allah’a şükre götürecektir yerde o, inkâr ve nankörlük yolunu seçerek İslâm'ı boğmak isteyenlere öncülük edenlerden olmuştur.¹²⁵Bu ve bunun gibi şahıslar, Hicaz yöresinde şirk

¹²² Benzer değerlendirmeler için bkz. Mevdudi, a.g.e. c. VI, s. 526.

¹²³ Müddessir,74/11-16.

¹²⁴ Bkz. DİA, “ Müddessir Suresi” mad., 2006, c. XXXI, s. 464.

¹²⁵ Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, c. V, s. 495.

inancını tanzim eden toplumun elit tabakasındaki kişilerdir. Kur'an'ın “Mele/ملا” olarak vasıflandırdığı söz konusu kişiler, toplumu istediği gibi yönlendirmekte, hertürlü imkâna sahip olmakta, kontrolü ellerinde bulundurdukları için her istediklerini, diledikleri gibi yapabilmektedirler.

Seyyid Kutub, Kur'an'ın bu hâdiseyi canlı ve etkileyici bir tarzda anlattığını şu şekilde ifade etmektedir: Allah; “*Şu adamın işini bana bırak*”, diyerek söze bel kırıcı, korkunç bir tehditle giriyor. Ayet, tebliğ vazifesinde karşılaşılabilecek zorluklara binaen Peygamber Efendimiz'e; “O'nun işini bana bırak, hileleri ve tuzakları ile kafanı yorma. Onunla doğrudan doğruya ben savaşağım” demek suretiyle risalet görevine yoğunlaşmasını ve zorluklar karşısında Allah'ın yanında olduğunu unutmamasını¹²⁶ bildirmektedir. Ardından gelen ayetlerde, bu nankör karaktere Allah tarafından bağışlanan nimetler tek tek zikredilmektedir.¹²⁷

Ayetin tefsiri yapılırken, Velid'in yaratılırken tek başına olduğu, sonradan sahip olduğu hiçbir şeyinin olmadığı ifade edilmektedir. Sonra Allah Teâlâ, kendisine bol servet vermiş, gözünün önünden ayırmaya kıyamadığı, oniki evladı olmuştur.¹²⁸ O, bu servet içinde ve evlatlar ortasında güvenli ve mağrur bir hayat yaşıyordu. İşleri yolundaydı, her istediğini kolayca elde edebiliyordu. Râzi; bu şahsın bütün bu nimetlere karşın Allah'a şükretmesi gerekirken onun buna yanaşmadığını ifade etmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Hâlâ daha çoğunu vermeme bekliyor” şeklindeki ifadeyle söz konusu şahsın gözü bir türlü doymuyor, şükretmiyor ve kendisine verilenlerle yetinmiyor.¹²⁹ Bu şekildeki nankörlük, hem yüzsüzlüğün ve hem de azgınlığın ileri bir boyutunu teşkil etmektedir. Râzi, “Hâlâ daha çoğunu vermeme bekliyor.” şeklindeki talebe yönelik, Allah'ın, böyle bir şeyin mümkün olamayacağını “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanarak kesin bir dille ifade ettiğini söylemiştir. “Kellâ/كَلَّا” edatının kullanılma sebebini; “Çünkü o, bizim ayetlerimize karşı olabildiğine inatçı kesilmişti” şeklinde gerekçelendirdiğini açıklamıştır.¹³⁰ Bu şekilde Allah, nimetle ve ihsanla nankörlüğün bir arada olamayacağını altını çizmiştir. Zira Allah, nankörlüğe hiçbir zaman razı olmayacağını şu ayette de ifade etmiştir: “*Eğer nankörlük yaparsanız bilin ki Allah size, hiç birinize muhtaç değildir;*

¹²⁶ Kutub, a.g.e. s. 3756.

¹²⁷ Müddessir, 74/12-14.

¹²⁸ Kurtubî, a.g.e. c. XXI, s. 374-374.

¹²⁹ Kutub, a.g.e. s. 3756.

¹³⁰ Râzi, a.g.e. c. XXX, s. 199, 200.

fakat O, asla kullarının nankörlüğüne razı olmaz ama eğer şükrederseniz size rıza gösterir.”¹³¹

Seyyid Kutub, ortaya çıkan bu tezat durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Kellâ/كَلَّا” edatıyla nankörlükte ileri gitmiş buadam, aşırı ihtirası yüzünden sert bir dille azarlanıyor, paylanıyor. Çünkü ne bir iyilik, ne bir ibadet, ne de bir şükür yapmış ki, sahip olduğundan fazlasını istemeye yüzü olsun.”¹³² Benzer bir durum, Kur’an’da şu şekilde ifade edilmiştir:

“(Yine hatırlayın ki) Rabbiniz size (şöyle) bildirmişti: "(Bana) şükrederseniz, muhakkak ki size kat kat fazla veririm; yok, eğer nankörlük ederseniz, bilin ki Benim azabım gerçekten çok çetindir!"¹³³

Bu surenin, ilk inen surelerden olduğu ve Allah Resulünün karşısındaki muhatap kitlenin değişime ve dönüşüme kapalı, buna direnen bir topluluk olduğu gerçeğinden yola çıkarsak, Allah, elçisini bu zor koşullarda her zaman desteklemiştir. Budurum, ayetlerde kullanılan ifade şekillerinden, vurgu ve tonlamalardan kendini göstermektedir. İzzet Derveze bu bağlamda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bahse mevzu olan “Kellâ/كَلَّا” edatının altıncı ayette kullanması ve ilgili ayetlere “zernî/زَنْبِي” ifadesi şeklinde başlaması, Peygamber Efendimizi destekleme tarzında nazil olduğunu göstermektedir. “Bu inatçı inkârcıyı Allah'a bırak; O, bu adamı cezalandırmak için yeterlidir” manasındadır.¹³⁴ Allah bu ifadelerle, Peygambere manevi destek mahiyetinde “Sen görevine yoğunlaş, vazifeni yaparken insanların söylediği olumsuz ve cesaret kırıcı sözlere itibar etme” meâlinde bir yüreklendirme ve teşvik etme mesajı vermektedir. Ayet-i kerimeyi düşünürken, şu ahlakî prensibi de unutmamak gerekir: “Nimete karşı şükretmek, nimet sahibine minnettar olmak, en yalın ahlâkî ödevlerden biri, akıl ve adalet gereğidir. Bizi yaratan, bize hayatta kalmamız için yaşam imkânlarını hazırlayan, sahip olduğumuz her türlü maddî ve manevî nimet ve imkânları lütfeden Allah'ı, en güzel şekilde övüp hamdetmek varken; minnettar olmamak, şükretmemek, ibadet ve itaat etmemek büyük bir nankörlüktür. Bu halin daha tehlikeli boyutu ise Allah'ın varlığını ve birliğini tanımamaktan da öte giderek inkâr, şirk ve zulüm hareketlerine öncülük

¹³¹ Zümer, 39/7.

¹³² Bkz. Kutub, a.g.e. s. 3757.

¹³³ İbrahim, 14/7.

¹³⁴ Derveze, a.g.e. c. I s. 448,449.

etmektedir.”¹³⁵ Allah bu ayette “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmak suretiyle, nimet karşısında nankörlük edene karşı nimetini azaltacağını ve azabının şiddetli olacağını ifade etmektedir. Müfessir Mükâtil, bu bağlamda şöyle demektedir: Bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra, Velîd’in servetinde, çocuklarının sayısında azalma görülmüştür.¹³⁶

On altıncı ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman¹³⁷, İbn Ebi Hatim¹³⁸, Taberî¹³⁹, Beğavî¹⁴⁰, Neseî¹⁴¹ gibi müfessirlere göre bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayette anlatılan talebe yönelik olumsuz kılma ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, iş sanıldığı gibi değil! O, bizim ayetlerimize karşı sert bir inatçı kesildi.”

Zemahşerî¹⁴², Râzî¹⁴³, Âlûsî¹⁴⁴, Beyzâvî¹⁴⁵ ye göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayette anlatılan talebe yönelik caydırma ifadesidir. Bu durumda ayet şöyle anlaşılabilir: “Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.”

Mâturudî¹⁴⁶, Kurtubî,¹⁴⁷ İzzet Derveze¹⁴⁸ ve Elmalılı¹⁴⁹ ya göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayette anlatılan talebe yönelik ret ifadesidir. Bu durumda ayet; “Hayır (kat'iyen artırmayacağım). Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine bir inatçı (kesilmiş) dir.”

İbn Abbas’a¹⁵⁰ göre ise bu edat, kendisinden sonraki ayet için tahkik ifade eder. Sözkonusu tahkik meale şöyle yansır: “Gerçekten o, kendini ayetlerimize karşı bilerek, inatla şartlandırmıştır.”

¹³⁵ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 495.

¹³⁶ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 494.

¹³⁷ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* aynı yer.

¹³⁸ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.* c. X, s. 3382.

¹³⁹ Taberî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 425.

¹⁴⁰ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 267.

¹⁴¹ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 563.

¹⁴² Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1155.

¹⁴³ Râzî, *a.g.e.* c. XXX, s.199, 200.

¹⁴⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 122.

¹⁴⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 260.

¹⁴⁶ Mâturudî, *a.g.e.* c. X, s. 310,311.

¹⁴⁷ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXI, s. 374.

¹⁴⁸ İzzet Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 448,449.

¹⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 161.

¹⁵⁰ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 623.

Mâverdi¹⁵¹ bu ayetteki ilgili edata ilişkin bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının, Zemahşerî ve Râzî’nin de aralarında bulunduğu müfessir grubunun görüşü olan “vazgeçirme” manasında olması bizim de tercihimizdir. Zira ayetlerin siyak ve sibakında ifade edilen islam düşmanı olan bir kişiliğin nankörlük yapmasına rağmen pişkin bir şekilde Allah’tan lütuf istemesine yönelik bir paylama ve azarlama ifadesi olarak men etme manasında kullanılması kanaatimizce uygun görünmektedir.

2.2.2. Müddessir Suresi 32. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ - كَلَّا وَالْقَمَرَ - وَاللَّيْلَ إِذَا أَدْبَرَ - وَالصُّبْحَ إِذَا أَسْفَرَ - إِنَّهَا لَأُخْدَى الْكُبْرَى - نَذِيرًا لِلْبَشَرِ °

“Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür. Hayır, (öğüt almazlar.) Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir şeydir.”¹⁵²

Kur’an’ın birçok ayetinde müşriklerin ahirete, hesap vermeye ve dolayısıyla cennet ve cehennem’e inanmadıkları ifade edilmektedir.¹⁵³Müşriklerin en önemli özellikleri her şeyi bu dünya ile sınırlı görmeleri olup azap, mükâfat, cennet ve cehennem’in varlığını kabul etmeyişleridir. İman esasları arasında, Allah inancından sonra ahiret inancı önemlidir. Ahiretikabul eden birinin, diğer inançları kabul etmesi daha kolaydır.¹⁵⁴

Ömer Nasuhî Bilmen, tefsirinde bu ayetlerle ve “Kellâ/كَلَّا” edatı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu ayetlerin,cehennem’in inkâr edilemeyeceğine and ile işaret ve inkârcılara yönelik bir tehdit olduğunu, bu durumun herkesin dünyadaki kazancına bağlı olduğunu ve ancak amel defteri sağ taraftan verilecek olanların müstesna bulduklarını haber veriyor.“Kellâ/كَلَّا” edatı ile cehennem veya onun

¹⁵¹ Mâverdi, *a.g.e.* c. VI, s. 140.

¹⁵² Müddessir, 74/31-36.

¹⁵³ Örnek ayetler için bkz. Nisâ, 4/171;R’ad, 13/5; Yasin, 36/78; Saffat, 37/16.

¹⁵⁴ Konuyla ilgili olarak bkz. M. Mahfuz Söylemez, *Cahiliyye Araplarının Ahiret İnancı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016, s. 99-105.

muhafızları veya onların birer öğüt teşkil ettiği hususu inkâredilemez. İşte bunlar hakikatin ta kendisidir.”¹⁵⁵.

Mezkûr edatın kullanıldığı ayetlerin siyak-sibakına bakıldığında; ilgili edatın öncesinde Cehennem’in bir imtihan vesilesi olduğu, dileyenin iman edip imanında mutmain olacağı ve isteyen de inkâr edeceği gerçeği ifade edilmiştir. Ayetin devamında “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmak suretiyle, inkâr edip alay edenlere yönelik “böyle yapmayın” şeklinde bir ikaz ve vazgeçirme yoluna gidilmektedir. Ayrıca “Kellâ/كَلَّا” edatı ile birlikte Allah, aya, geceye ve gündüze yemin etmek suretiyle Cehennem’in varlığının inkâr edilemez bir hakikat olduğunu belirtmekte ve Sekar’ın (cehennem) pek büyük musibetlerden birisi olduğunu ifade etmektedir. ¹⁵⁶Otuz ikinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا ” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşeri¹⁵⁷, İmam Mâturudî¹⁵⁸, Râzî’nin naklettiği bir görüşe göre¹⁵⁹, Âlûsî¹⁶⁰, Beyzâvî¹⁶¹ ve İzzet Derveze’ye¹⁶² göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayette anlatılan hususa yönelik bir caydırma ifadesidir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, Cehennem’i ve azap meleklerini hafife alıp inkâretmeyin. Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir uyarıcıdır”.

“Kellâ/كَلَّا” edatı, Taberî¹⁶³ ve Râzî’nin¹⁶⁴ naklettiği bir görüşe göre kendisinden önceki cümle için reddetme anlamındadır. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: “Durum, cehennemi inkâr eden kâfirlerin dediği gibi asla değildir. Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir uyarıcıdır”.

¹⁵⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayın Evi, İstanbul, c. VIII, s. 3896.

¹⁵⁶ Vehbe Zuhayli, a.g.e. c. 15, s. 254.

¹⁵⁷ Zemahşerî, a.g.e. s. 1158.

¹⁵⁸ Mâturidî, a.g.e. c. X, s. 325.

¹⁵⁹ Râzî, a.g.e. c. XXX, s. 212.

¹⁶⁰ Âlusî, a.g.e. c. XXIX, s. 130.

¹⁶¹ Beyzâvî, a.g.e. c. V, s. 262.

¹⁶² Derveze, a.g.e. c. I, s. 475.

¹⁶³ Taberî, a.g.e. c. XXIII, s. 441,442.

¹⁶⁴ Râzî, a.g.e. c. XXX, s. 212.

Beğavî'ye¹⁶⁵ göre, kendisinden sonraki ayet için tahkik manasına gelmektedir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: Gerçek şudur ki, aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki, o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir uyarıcıdır”.

Kurtubî¹⁶⁶ ise, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, Ferra'dan nakille, yeminin, sıla konumunda, evet manasında olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Evet, aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki, o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir uyarıcıdır.”

Nesefî¹⁶⁷ ise, edatı kınama anlamında yorumlamıştır. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Fakat ne gezer! Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki, o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir uyarıcıdır.”

İbn Abbas¹⁶⁸, Mukatil b. Süleyman¹⁶⁹, Maverdî¹⁷⁰, ve Elmalılı¹⁷¹ bu konuyla ilgili bir izahatta bulunmamışlardır.

Bütün bu değerlendirmelere göre, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, özellikle kendinden önceki ve sonraki ayetlerle bağlantılı bir şekilde değerlendirildiğinde cehennemın gece ve gündüzün varlığının hakikati kadar gerçek olduğuna ilişkin yeminle beraber tahkik anlamında kullanılmasının uygun olacağı düşüncesindeyiz.

¹⁶⁵ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 271.

¹⁶⁶ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXI, s. 391.

¹⁶⁷ Nesefî, *a.g.e.* c. III, s. 567.

¹⁶⁸ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 624.

¹⁶⁹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 496.

¹⁷⁰ Mâverdî, *a.g.e.* c. VI, s. 146.

¹⁷¹ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 168.

2.2.3. Müddessir Suresi 53. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنشَرَّةً، كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ، كَلَّا إِنَّهُ تَنكِرَةٌ ﴿٥٣﴾

“Hatta onlardan her bir kişi, kendisine açılmış sayfeler verilmesini istiyor. Hayır, (bu isteyişleri boştur). Daha doğrusu onlar ahiretten korkmazlar. Asla (düşündükleri gibi değil)! Bilsinler ki bu, gerçekten bir ikazdır!”¹⁷²

Mekke’deki müşriklerin elebaşları, Kur’an bunları “Mele/مَلَأَ” olarak vasıflandırmaktadır, yaşadıkları toplumda kendilerini ayrıcalıklı kabul ettikleri için, aynı muameleyi, Peygamber Efendimiz’den, Allah’ın mesajlarını tebliğ ederken kendilerine göstermesini istemektedirler. Benzeri bir durum, Abdullah b. Umme Mektum ile ilgili bir olayda yaşanmış ve Allah Resulü uyarılmıştır.¹⁷³ Tefsir kaynaklarında, müşriklerin Peygamber Efendimizden bu konuyla ilgili şöyle bir talepte buldukları anlatılmaktadır: “Başlığında, *Âlemlerin Rabbinden, falan oğlu filana* hitabı bulunan ve içinde sana uymamız emrolunacak olan, bir mektubu her birimiz için ayrı ayrı getirmediğin sana inanacak değiliz”¹⁷⁴ demişlerdir. Bu taleplerinden, özel bir davet ile kendilerine tebliğ yapılsa bile, bu zihniyete sahip insanlar yine iman etmeyecekleri anlaşılmaktadır. Müşriklerin buna benzer istek ve taleplerde buldukları, Kur’an’da çeşitli ayetlerde ifade edilmekte ancak Allah’ın mesajlarına kulak tıkadıkları görülmektedir.¹⁷⁵

Burada, Mekke müşriklerinin, genele hitap eden bir çağrı ile yetinmek istemedikleri, her birinin özel olarak davet edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Müşriklerinin iman etmek gibi bir gayesi yoktur. Elmalılı bu çelişkiyi “Her biri yarın ecelin geldi, şu, şu görevleri yapıp hazırlanarak gelmeniz duyurulur” diye ayrı bir uyarı ve çağrı bekliyor¹⁷⁶ şeklinde izah etmiştir. Kur’an, bu akıl almaz talebi “Kellâ/كَلَّا” diyerek kesin bir dille yasaklamaktadır. Kur’an’ın davet metodunda, kişiye özel bir uygulama olmadığı, bu edatla kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Zira

¹⁷² Müddessir, 74/52-54.

¹⁷³ Bkz. Abese, 80/1-12.

¹⁷⁴ Bkz. Râzi, a.g.e. c. XXX, s. 212.

¹⁷⁵ İsrâ, 17/90-93.

¹⁷⁶ Elmalılı, a.g.e. c. VIII, s. 172.

Kur'an'ın tebliğ metodunun herkese eşit şekilde olduğu gerçeği şöyle şu ayetle de ifade edilmektedir:

*“Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben sizin hepinize eşit biçimde açıkladım. Artık tehdit edildiğiniz şeyin yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmem.”*¹⁷⁷

Müşriklerin, Allah'ın mesajlarına karşı olumsuz tavırlarının asıl sebeplerinden birisi de ahirete inanmamalarıdır. Bu inkârcılar, günah kaygısı taşımadan, sorgu-sualle karşılaşacaklarını düşünmeden nefislerinin istediği şekilde yaşamaktan vazgeçmiyorlardı. Elli üçüncü ayet, onların İslâm ve Peygamber karşısındaki inkâr ve inatlarının temelinde böyle bir sorumsuzluk psikolojisinin bulunduğunu göstermektedir.¹⁷⁸

Allah Resulü, irşat vazifesini ifa ederken, başka bir problem daha gün yüzüne çıkmıştır. Müşriklerin elebaşları Peygamberimizi kıskanmaktadırlar. Yüce Allah'ın O'nu seçmiş olmasını, kendisine vahiy göndermiş olmasını hazmedememektedirler. Seyyid Kutup, bu durumu şöyle izah etmektedir:“Hepsi, bu mertebeye erenin kendisi olmasını ve okunmaya hazır bir kitap indirilmiş olmasını karşı konulmaz bir arzu ile istiyordu. Öyle ki Kureyşliler, vahyin kendilerini atlayarak Peygamberimize inmiş olmasını yadırgamışlar ve bu duygularını "*Şu Kur'an, iki şehir halkından olan büyük bir adama inseydi ya*"¹⁷⁹ diyerek açığa vurmaktan çekinmemişlerdi. Okuduğumuz ayet, bu kıskançlığa, bu hazımsızlığa parmak basmaktadır.¹⁸⁰ Böyle bir şeyin olamayacağı “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ifade edilmiştir. Müşriklerin zihin dünyasının, Peygamber Efendimizin getireceği ilahî nizamı anlamaktan çok uzak olduğu görülmektedir. Bundan dolayı, Peygamber Efendimizin getirdiği mesajları reddetme noktasında, akıl ve mantıkla örtüşür hiçbir izah getiremiyorlardı. Konuyu sulandırmak ve mevzuyu bağlamından koparmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Peygamberi kıskanmalarını da bu bağlamda değerlendirebiliriz. “Zira onlar Yüce Allah'ın vahyine ve ayrıcalığına muhatap olmak için en ufak bir yeterliğe, en ufak bir yeteneğe sahip değildirlir.”¹⁸¹

Müşriklerin elebaşlarının (mele'lerinin), Peygambere ve getirdiği vahye karşı çıkmalarının bir sebebi şu şekilde izah edilmiştir:“Müşriklerin taptıkları putların, bu

¹⁷⁷ Enbiya, 21/109.

¹⁷⁸ Karaman ve diğerleri, c.V, s. 500.

¹⁷⁹ Zuhruf, 43/31.

¹⁸⁰ Kutub,a.g.e. s. 3763.

¹⁸¹ Kutub,a.g.e. s. 3763.

insanlara, özellikle din adamı konumundaki kişilere önemli gelir kapısı olmasıdır. Onlar için adanan adaklar, hediyeler, ayrılan mallar din adamıgörüntüsünde olanlara kazanç kaynağı olmuştur. Peygamber Efendimizi ve vahyi kabul etmeleri kazançlarının yok olması demektir. Diğer taraftan, vahyi kabul etmelerihalinde, her istediklerini yapmaları engellenmiş olacaktır. Alıştıkları örfler, adaletler, nefsi ve şeytani istekleri bitmiş olacak ki; bu arzularını terk etmek istemezler. Peygamber Efendimiz aracılığı ile gönderilen vahye karşı çıkış sebepleri, babalarınınyanlış inançlarını terk etmek istememeleri, Haşim oğullarına böyle bir nimetinverilmesini kabullenmekte zorlanmaları, liderlik kaygısı ve ekonomik endişelerdir.”¹⁸²

Elli üçüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, eserlerine bu çalışmada müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşerî¹⁸³, Râzî¹⁸⁴, Âlûsî¹⁸⁵, Beyzâvî¹⁸⁶, Nesefî¹⁸⁷, İzzet Derveze¹⁸⁸ gibi âlimlere göre, mezkûr edat bu ayetlerde kendinden önceki ayet ya da ayetlerde dile getirilen hususlara yönelik men ve vazgeçirme anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! (istedikleri şeyin karşılığı yoktur, bu şekilde talepte bulunmasınlar). Daha doğrusu (onlar) ahiretten korkmazlar.”

Mukatil b. Süleyman¹⁸⁹, Mâverdî,¹⁹⁰ Taberî¹⁹¹, Beğavî¹⁹², İmam Mâturudî¹⁹³, Kurtubî¹⁹⁴, Elmalılı’ya¹⁹⁵ ve İbn Âşur’a¹⁹⁶ göre “Kellâ/كَلَّا” edatıkendinden önceki ayet ya da ayetlerde dile getirilen hususlara yönelik nefiy veya reddetme anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Yok yok, öyle şey olmaz! Onlar âhiretten korkmuyorlar.”

¹⁸² Bkz. Remzi Kaya, “Vahiy Öncesi Hicaz’da Arapların İnanç Esasları” *a.g.e.* s. 136.

¹⁸³ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1158,

¹⁸⁴ Râzî, *a.g.e.* c. XXX, s. 212, 213.

¹⁸⁵ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 134.

¹⁸⁶ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 263, 264

¹⁸⁷ Nesefî, *a.g.e.* c. III, s. 569.

¹⁸⁸ Derveze, *a.g.e.* c. 1, s.475,

¹⁸⁹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 500.

¹⁹⁰ Mâverdî, *a.g.e.* c. 6, s 149.

¹⁹¹ Taberî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 461.

¹⁹² Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s.275.

¹⁹³ Mâturidî, *a.g.e.* c. X, s. 333.

¹⁹⁴ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXI, s. 402.

¹⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.* c. VII, s., 172.

¹⁹⁶ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXXII, s. 332.

İbn Abbas¹⁹⁷elli üçüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden sonraki cümleye yönelik bir tahkik ifadesi olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır:” Doğrusu onlar ahiretten korkmuyorlar.”

Muddessir suresinin 53. Ayetinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatının ahireti ciddiye almayan ve hesabı ve kitabın varlığına inamayanlara yönelik bir reddiye anlamında kullanılmış olması tercihe şayandır. Zira “Kellâ/كَلَّا” edatının hemen akabinde “Bel/بَلْ” edatı gelmek suretiyle bu edatın kullanılma gerekçesi ortaya konmuş olmaktadır.

2.2.4. Muddessir Suresi 54. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

Elli üçüncü ayetin ardından Allah, elli dördüncü ayette tekrar “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmak suretiyle müşriklerin elebaşlarını bir kez daha azarlamaktadır. Ömer Nasuhî Bilmen, konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar:“Kur’an, Allah tarafından kullarını uyarmak için ihsan buyrulmuş bir nasihattir ki; ona tâbi olmak, o sayede kulluk vazifelerini öğrenip, gereği ile amel etmek icap eder. Ayrıca Kur’an, müşriklere bu hakikatleri kabul edip etmeme konusunda, onları kendi tercih ve iradeleri ile baş başa bırakarak kâfirlerin meydan okumaları ve aşırı inatlarına bu şekilde cevap vermektedir.”¹⁹⁸Kur’an-ı Kerim’in hakikati ifade edip hatırlatması ve uyarıcı yönü, bu ayette olduğu gibi, şu ayette de “Kellâ/كَلَّا” edatı olmadan dile getirilmiştir: “*İşte bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar.*”¹⁹⁹

Elli dördüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

İbn Abbas,²⁰⁰Kurtubî²⁰¹ve İbn Kesir’e²⁰²göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden sonraki cümleye yönelik bir tahkik ifadesidir. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Gerçek, şu ki; O (Kur'an) hiç şüphesiz bir öğüttür.”

¹⁹⁷Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 625.

¹⁹⁸ Bilmen, *a.g.e.* c. 8, s. 3896; Derveze, *a.g.e.* c. I, s.487.

¹⁹⁹ İnsan, 76/29; Müzzemmil, 73/19.

²⁰⁰ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 625.

²⁰¹ Kurtubî, *a.g.e.* c. 21, s. 403.

²⁰² İbn Kesir, *a.g.e.* c. 14, s. 190.

Râzî²⁰³, Âlûsî²⁰⁴, Beyzâvî²⁰⁵, Neseî²⁰⁶, İzzet Derveze'ye²⁰⁷ göre elli dördüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, caydırma manasındadır. Kâfirlerin Kur'an'dan yüz çevirmelerinin haksızlığını ortaya koymaktadır. Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Ey inkârcılar! Kur'an hakkında böyle düşünmekten vazgeçin. Bu Kur'an bir öğüt, bir hatırlatmadır.”

Mukatil b. Süleyman²⁰⁸, Zemahşerî²⁰⁹ ve İmam Mâturudî²¹⁰ ise, bu ayetteki mezkûr edatla ilgili herhangi bir izahatta bulunmamışlardır.

“Kellâ/كَلَّا” edatı bu ayette bir önceki ayetteki ilgili edatı teyit etme bağlamında, Kur'an hakkında menfi bir düşünceye sahip olan kâfir ve müşriklere yönelik reddiye manasında kullanılmasının daha isabetli olduğu ifade edilebilir.

2.3. FECCR / الْفَجْرِ SURESİ VE MUHTEVASI

Genel kabule göre, Fecr suresi, Mekke döneminin ilk yıllarında, Leyl suresinin ardından ve muhtemelen Habeşistan'a yapılan birinci hicretten önce nazil olmuştur.²¹¹ Bu sure, mushaftaki sıralamaya göre seksen dokuzuncu sırada yer almakta ve otuz ayetten müteşekkildir.

Fecr suresi, Kur'an-ı Kerim'de yeminle başlayan on yedi sureden²¹² birisidir. Üzerine yemin edilen hususlar genellikle melekler, gökyüzü, zaman, toprak, bitki ve hayvan türleri olmuştur. Allah, niçin bu hususlar üzerine yemin etmektedir? Tefsir usulü kaynakları bu soruya cevap verir: “Birinci sebep olarak, İslam öncesi Arapların sosyal hayatında yeminin önemli bir yer işgal etmesidir ki, Kur'an-ı Kerim bu üslubu devam ettirmiştir. İkinci olarak Allah, ayetlerini ve delillerini bu türlü yeminlerle teyit etmektedir. Sonuncu sebep olarak da, yemin bazen bir şeyin kıymetini ve kadrini

²⁰³ Râzî, *a.g.e.* c. XXX, s. 213.

²⁰⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 134.

²⁰⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 264

²⁰⁶ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 569.

²⁰⁷ İzzet Derveze, *a.g.e.* c. 1, s.475,

²⁰⁸ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 501.

²⁰⁹ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1159.

²¹⁰ Mâturidî, *a.g.e.* c. X, s. 335.

²¹¹ Bkz. DİA, c. XII, s. 290, “Fecr Suresi” mad.

²¹² Kur'an'da kasekle başlayan diğer sureler şunlardır: Saffat, Buruç, Tarık, Necm, Şems, Leyl, Duha, Asr, Zariyat, Murselat, Tur, Tin, Naziat, Adiyat.

yüceltmek için kullanılır.”²¹³

Fecr suresindeki yeminlere ve yemin edilen hususlara bakıldığı zaman, Allah’ın bu sureye başlarken, fecre, on geceye, çift ve tek olana ve akıp giden geceye yemin ettiği görülmektedir. Tefsir kaynaklarında, yemin edilen bu hususlarla ilgili geniş izahlar mevcuttur. Ancak, müfessir Râzi’nin de işaret ettiği gibi, yemin edilen bu hususların dini bakımdan daha büyük derece, dünyevî bakımdan da daha büyük menfaatler celbettiği düşünülebilir.²¹⁴ Allah Teâlâ, surenin başındaki yemin ifadeleriyle muhatabın zihnini birtakım konulara yoğunlaştırmak ve dikkatleri belli bir noktaya çekmek üzere, insan hayatında önem arzeden bazı hususlara temas etmektedir.

“Fecr/فَجْرٌ”; yarıp çıkmak anlamına gelir. Gece karanlığının çatlayıp çıktığı, sabahın ilk beyazıdır, dilimizde "şafak atması, tan sökmesi" şeklinde ifade edilmiştir.²¹⁵ Fecr kelimesiyle, insan hayatının başlangıcı, sırtını dönüp giden ve gece anlamına gelen “leyl/الَّيْلُ” ifadesiyle ölüm hatırlatılmaktadır. Çift anlamına gelen “şef/الشَّفْعُ” ifadesiyle insan ve kâinat, “vetr/وَالْوَثْرُ” kelimesiyle Allah’ın kastedildiği ifade edilmiştir.²¹⁶ Dolayısıyla, bu yeminlerle Allah, insan hayatında akıp giden zamanın önemine dikkat çekmiştir. Akıl sahipleri, bunun idrakinde olmalı, ömürlerini dikkatli bir şekilde değerlendirmelidirler.

Altıncı ayetten on dördüncü ayete kadar Âd, Semûd ve Firavun gibi her türlü dünyevî imkânlarla sahip olmuş ancak, mal ve servetle azıp yoldan çıkmış zalim toplulukların ahlakî zaafiyetleri surede anlatılmıştır.

Mevdudî’ye göre, burada genel ahlâk konusunda bu topluluklar eleştirilmektedirler. Yapılan tenkit, başta o günkü müşrik Mekke toplumu olmak üzere dünyada böyle bir tutum içinde olanların sorgulanmayacağı zannı ve yaptıklarının ceza ya da mükâfatsız kalmasının mantığı noktasında toplanmaktadır.²¹⁷

On beşinci ayetten yirminci ayete kadarkipasajda, dünyaya tamah eden, ahireti unutan, Rabbi kendisine nimet ihsan edince sevinen, lütfunu ölçülü vermeye başlayınca “Rabbim beni küçük düşürdü” diyen nankör bir karakter analizi yapılmaktadır. Dünyaya, mala ve makama âdete tapan bu insan tipi, aynı zamanda

²¹³ Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, c. III, s. 40-43; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 169.

²¹⁴ Râzi, *a.g.e.* c. XXXI, s. 162.

²¹⁵ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 424.

²¹⁶ Râzi, *a.g.e.* c. XXXI, s. 162-165; Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 426.

²¹⁷ Mevdudî, *a.g.e.* c. VII, s. 117.

hayır ve hasenat konusunda son derece cimridir.²¹⁸ Anlatılan bu insan karakteri, Mekke dönemindeki cahiliye toplumunda sayıca ve nüfuz yönüyle de etkin birdurumdaydı. Zira o dönemde, yetim, fakir ve kimsesiz insanlar yok sayılır ve değer verilmezdi. O dönemin değer ölçüsü, hep bu dünya ile ve bu dünyalıklarla kısıtlıydı. Kur'an, bu tip insanların ahlakî vasıflarını analiz etmek suretiyle, bu karakterleri kınamakta, hem de üstü kapalı bir şekilde muhataba uyarı ve ikazlarda bulunmaktadır.

Surenin son bölümünde,²¹⁹ kıyametin kopacağı, her şeyin darmadağın olacağı, mahşerde duruşma ve hesaplaşmanın yapılacağı ve o günde, hesabı iyi geçmeyenlerin derin pişmalık içerisinde olacağı anlatılmaktadır. Allah'ın has kullarının Allah'tan razı, Allah'ında onlardan razı²²⁰ olacağı beyan edilerek bu özel kullarının Cennet'e girecekleri ifade edilerek sure sona ermektedir.

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, Fecr suresinde geçen "Kellâ/Kَلَّا" edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede "Kellâ/Kَلَّا" edatı on yedinci ve yirmi birinci ayetlerde olmak üzere toplam iki defa geçmektedir.

2.3.1. Fecr Suresi 17. Ayetteki "Kellâ/Kَلَّا" Edatı:

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْتُهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِي - كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ
وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ - وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا - وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا
دَكًّا

*"Onu imtihan edip rızkını daralttığı anda ise «Rabbim beni önemsemedi» der. Ama hayır, hayır, (ey insanlar, bütün yaptıklarınızı ve yapmadıklarınızı bir düşünün:) siz yetime karşı cömert değilsiniz. Muhtaçları doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz, (Başkalarının) mirasını açgözlülükle yiyip bitiriyorsunuz ve sınırsız bir sevgiyle malı mülkü seviyorsunuz! Ama yeryüzü parça parça döküldüğü zaman (her şey ortaya çıkacaktır)."*²²¹

"Kellâ/Kَلَّا" edatının burada kullanılma gerekçesinin anlaşılabilmesi için önceki ayetlerle irtibatının kurulması gerekir: *"İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de*

²¹⁸ Kutub, a.g.e. s. 3905-3906.

²¹⁹ Fecr, 89/27-30.

²²⁰ Fecr, 89/28; Aynı ifadeler için bkz. Maide, 5/119; Tevbe, 9/100; Beyyine, 98/8.

²²¹ Fecr, 89/16-21.

ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde «Rabbim bana ikram etti» der. Onu imtihan edip rızıkını daralttığına ise «Rabbim beni önemsemedi» der.»²²² Bu iki ayette Allah, nankör bir insanın özelliklerini tahlil etmektedir. Nimet ve külfet, rahat ve meşakkat durumları hakkında, bu karakterin düşünce ve yaklaşımlarına ait bir tablo sunmaktadır. Bu iki ayette anlatılan ve kınanan insan, nimet denilince sadece dünyalık maddî hususları anlayan, değer ölçüsü sadece maddî şeylerle kısıtlı olan ve Allah'ın kendi üzerindeki birçok nimetini düşünemeyen bir tiptir. Râzi, bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Allah'ın nimetleri, mal-mülk elde etmezden önce de mevcut olup, bunlar, beden ve akıl selameti ile din nimetidir. Binâenaleyh, bu kimse, ancak mal mülk elde ettiğinde nimetleri itiraf edince biz, onun bu itirafından gaye ve maksadının, Allah'ın nimetlerine şükretme değil, tam aksine, elde ettiği dünyalık mal ve çoluk-çocuk ile laflanma, onlarla övünme olduğunu anlamış bulunuyoruz. Kişinin, dünya nimetleriyle laflanması ve ahiret nimetlerinden yüz çevirmesi, bu kimsenin, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiğini göstermektedir.”²²³

Bu surenin ilk inen surelerden biri olduğu gerçeğini düşünürsek; inen ilk ayetlerin önceliğinin, muhatabın durumu tespit edip ardından ortaya çıkan sonuçlara göre birtakım teşhislerde bulunmak ve neticede ilahî mesaj etrafında muhatabı ruhen ve ahlaken şahsiyetini inşa etmek olduğu görülecektir. Buradan hareketle, Mekke döneminin sosyolojik gerçeğine ve değer yargılarına bakmakta fayda vardır. O dönemdeki Mekke'li müşriklerin paraya, zenginliğe ve dünyaya nasıl baktıklarını ortaya koymak gerekir. Seyyid Kutub'un bu konuyla ilgilithahlî şu şekildedir: “Mekke'lilere göre dünya malı ve makam her şey demektir. Bunların ötesinde başka hiçbir ölçü yoktu. O yüzden, mala karşı aşırı bir düşkünlükleri vardı. Mal tutkuları, frenlenmez taşkın bir hırsa dönüşmüştü. Zaten kendilerine, açgözlülüğü, hırsı, mal düşkünlüğü ve cimriliği veren de bunlardı. Dolayısıyla, rızıkların bollaştırılıp genişletilmesinin gerisindeki imtihana çekilme mantığını kavramada hataya düşmeleri, bu yüzden kaçınılmaz bir sonuç idi.”²²⁴

Bu ayetlerden, önceki ayetlerde, Ad, Semud ve Firavun kavimlerinin helak olmalarında, bu ahlakî zaafiyetin önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Ebu

²²²Fecr, 89/15-16.

²²³ Râzi, *a.g.e.* c. XXXI, s. 171.

²²⁴Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhît*, (tah. Adil Ahmed- Ali Muavvız), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 8, s. 465; Kutub, *a.g.e.* s. 3905- 3906.

Hayyan'a (ö.h.745) göre "İnsan" ile kastedilen insan cinsidir, sadece kâfir değildir. Müslümanlar arasında da böyleleri vardır.²²⁵

Surenin on beş ve on altıncı ayetlerinde Allah, insanoğlunu nimet vererek ve ona ikramda bulunarak denediğini ifade etmektedir. Ancak insan, bunun idrakinde değildir. Aksine, şımarık ve kibirli bir eda ile verilen rızkı ve bahşedilen mertebeyi, Allah'ın katında bu ikramı sanki hak etmiş olduğuna bir sebep ve Allah'ın kendisini bu özelliğinden dolayı tercih ettiğine bir gösterge sayar. Bu karakterde aynı zamanda bir şımarıklık ve kendini bilmezlik söz konusudur. Bu bakış açısından hareketle, yapılan değerlendirmeler ve tespitler insanı yanlış sonuçlara götürmektedir: "Kendisine verilen belayı "ceza", yapılan imtihanı da "sonuç" olarak değerlendirir. Yüce Allah'ın katındaki şerefi, dünya malı ile değerlendirir. Öte yandan Allah, insanoğlunun rızkını daraltmak sureti ile deneyince, bu imtihanı da ceza olarak değerlendirir, bu sınamayı ceza sayar ve rızkının daraltılmasının, Yüce Allah'ın katında önemsiz sayıldığı şeklinde yorumlar. Şayet Allah katında küçümsenmeseydi, rızkı daraltılmazdı diye düşünür."²²⁶

Ayette "Kellâ/كَلَّا" edatının, bu iki ayetin ardından kullanılması şu anlama gelmektedir: İmtihan dolayısıyla rızkın genişletilmesini, dünya refah ve nimetini, mutlak ikram saymak doğru olmadığı gibi, rızık darlığını mutlak olarak hor görme ve hakaret saymak da doğru değildir. Böyle bir bakış açısı, insanı sağlıklı sonuçlara götürmez. Dolayısıyla, rızkın genişlemesi de, daralması da birer imtihandır. Zaten Kur'an-ı Kerim'de zenginlik ve fakirliğin bir imtihan vesilesi olduğu net bir şekilde ifade edilir: "*Her can ölümü tadacaktır; ne var ki, (hayatın) iyi ve kötü (tezahürleriyle) karşı karşıya getirerek sizi sınıyoruz ve sonunda hepimiz bize döneceksiniz.*"²²⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), bir müminin imtihan konusunda takınacağı tavrın nasıl olması gerektiğini şu şekilde anlatmıştır: "Mü'minin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece mü'minde vardır: Sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir belâ gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur."²²⁸

²²⁵ Vehbe Zuhayli, *a.g.e. c. XV*, s. 612.

²²⁶ Kutub, *a.g.e. s. 3905- 3906*.

²²⁷ Enbiya, 21/35.

²²⁸ Müslim, Zühd, 64.

Hüküm, yani işin gerçek sonucu, imtihandaki başarıya göre neticede belli olacaktır. Belki ikram sanılan şey, kötülüğe götüren bir sonuçla neticelenecektir. Zelillik yahut horlama sanılan bir durum da belki sonuçta ikram olarak kişinin karşısına çıkacaktır.²²⁹ Allah, “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra, zenginlik ve fakirliği imtihan vesilesi olarak görmeyen zihniyeti, malı ve serveti fakir ve yetimlerle paylaşmadığı ve mala ve servete taparcasına bağlandıklarını dile getirerek eleştirmektedir.

On yedinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Aralarında İbn Abbas²³⁰, Mukatil b. Süleyman²³¹, Taberî²³², Mâturidî²³³, Kurtubî²³⁴, Beyzâvî²³⁵ ve İzzet Derveze'nin²³⁶ de bulunduğu bazı müfessirlere göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, bu ayette, kendinden önceki iki ayette anlatılan hususlara yönelik bir reddiyedir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: Hayır, hayır, (ey insanlar! Allah hakkında bu şekilde düşünmeniz kabul edilemez) Ayrıca siz yetime karşı cömert değilsiniz.”

Ferra²³⁷, Beğavî²³⁸, Neseî²³⁹, İbn Kesir²⁴⁰ ve Elmalılı'ya²⁴¹ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı bu ayette, kendinden önceki iki ayette anlatılan hususlara yönelik bir olumsuzlamadır. Bugözüye göre, ayetin manası şöyle olur: Hayır, hayır, (Ey insanlar! Allah hakkında bu şekilde düşünmeniz doğru değildir) Ayrıca siz yetime karşı cömert değilsiniz.”

Zemahşerî²⁴², Âlûsî²⁴³ ve İbn Âşur'a²⁴⁴ göre ise “Kellâ/كَلَّا” edatı, bu ayette, kendinden önceki iki ayette anlatılan hususlara yönelik bir vazgeçirme ve men etme anlamındadır. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: Hayır, hayır, (ey

²²⁹ Elmalılı, *a.g.e.* c.VIII, s. 435-436

²³⁰ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 647.

²³¹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 690.

²³² Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 377, 378.

²³³ Mâturidî, *a.g.e.* c. X, s. 521.

²³⁴ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 177.

²³⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 310.

²³⁶ Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 537.

²³⁷ Ebu Zekerîyya Yahya el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, Alemü'l-Kütüp, Beyrut, 1983, c. III, s.261.

²³⁸ Beğavî, *a.g.e.* c.VIII, s. 421.

²³⁹ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 640.

²⁴⁰ İbn Kesir, *a.g.e.* c. XIV, s. 347.

²⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 436.

²⁴² Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1202.

²⁴³ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 126.

²⁴⁴ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXX, s. 331.

insanlar! Allah hakkında bu şekilde düşünmekten sizleri men ediyorum)Ayrıca siz yetime karşı cömert değilsiniz.”

Râzî'ye göre ise, önceki iki ayete yönelik bir pekiştirme söz konusudur.²⁴⁵ Bu durumda ayete şöyle anlam verilebilir: “Doğrusu şu ki, siz yetime ikramda bulunmuyorsunuz.”

Mâverdî ise onyedinci ve yirmi birinci ayetteki ilgili edata yönelik bir değerlendirmede bulunmamıştır.²⁴⁶

Ayetin siyak-sibakı dikkate alındığında, “Kellâ/كَلَّا” edatının burada, insanın imtihan olgusuna yanlış bir pencerden bakması ve böylelikle doğru ve mantıklı sonuçlar elde edemeyeceğini ortaya koyması açısından bu düşünceye sahip bir karaktere yönelik vazgeçirme anlamında kullanılmasının uygun olacağı kanaati hâsıl olmuştur.

2.3.2. Fecr Suresi 21. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

“Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz”²⁴⁷

Allah, bu surenin 15-17. ayetlerinde, özelde müşriklerin, genelde insan cinsinin imtihan anlayışının yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bu yanlış telakkîde, yetime iyilik etme, yoksulu doyurma, helal ve haram hassasiyeti taşıma, hayır ve iyilik konusunda birbirlerini teşvik etmek suretiyle başarılı olmaya çalışma veya bu konuda en azından kaygı taşıma ve bunu dert edinme bile söz konusu değildir. Tam aksine bu anlayış, malı öyle çok sever ki; başkasına ait mirası oburca ve hırsıyla yer ve artık gönüllerde yoksullara karşı iyilik etmeye ve onları doydurmaya götüreceği ne bir cömertlik ve ne de iyilikseverlik duygusu kalmamıştır.²⁴⁸ Burada başkasına ait bir mal/miras haksızca gaspedildiği için haram olan bir iş yapılmıştır. Ayetlerin siyak-

²⁴⁵ Râzî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 171.

²⁴⁶ Mâverdî, *a.g.e.* c. VI, s. 270-271.

²⁴⁷ Fecr, 89/17-20.

²⁴⁸ Kutub, *a.g.e.* s. 3905-3906.

sibakından haram yemenin, insanı hayra ve Allah'ın rızasına götürmediği, aksine, günaha ve Allah'ın gazabına yol açtığı anlaşılmaktadır.

Seyyid Kutub, cahiliye döneminde, Mekke toplumunun her türlü yola başvurarak mal toplamaya düşkünlüğünün kendisini her alanda göstermekte olduğunu ifade ederek sözlerine şöyle devam etmektedir: “Doğal olarak bu durum, kalplere kuruluk ve katılık veren bir olgudur. Sonuçta, yetimlerin güçsüzlüğü, mallarının talan edilmesini kamçıl原因 bir durumdu. Hele yetim kalan kız çocuğu ise, o zaman çok değişik şekillerde malları talan ediliyordu. Özellikle, kendilerine kalan mirasları, çeşitli entrikalarla ellerinden alınıyordu. Nitekim mal tutkunluğu, faiz yolu ile ve başka araçlarla mal biriktirmek, İslam öncesi Mekke toplumunun göze batan ana özelliği idi.”²⁴⁹

Kur'an, insan cinsinde var olan mala aşırı düşkünlüğünü ve yukarıda anlatılan cahiliye toplumundaki yerleşik düzeninin yanlışlığını ortaya koymak üzere, “Kellâ/كَلَّا” edatıyla bir sert çıkış yaparak adeta şu mesajı verir: Öyle yapmayın; mirasa, mala öyle hırs ile tamah etmeyin. Ahiret hayatındaki sahneler anlatılarak²⁵⁰ “Dünyada fırsat elinize geçmiş iken, Allah için güzel işler yapmaya çalışın, yetime ikram ve fakire yedirmek için, birbirinizi teşvik ederek hayırda yarışın, ahireti gözetin.

“Kellâ/كَلَّا” edatıyla Fecr suresinde eleştirilen noktalar, Maun suresinde muhataba soru sorularak, şu şekilde kınanmaktadır: “Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakar; Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.”²⁵¹ Ayrıca Allah “Kellâ/كَلَّا” edatının ardından kıyamet gününün korku ve şiddetinin tasvirini yapmak suretiyle önceki ayetlerde anlatılan insan karakterine bir tehdit ve uyarıda bulunmaktadır.

Yirmi birinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

“Kellâ/كَلَّا” edatı bu ayette, İbn Abbas'a²⁵² göre, reddiye manasındadır. Bu açıklama dikkate alındığında, ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: “Hayır, hayır, (bu tutumunuz kabul edilemez, çok kötü!) Yer sarsılıp parça parça bölündüğü (sonra da dümdüz duruma geldiği) zaman...”

²⁴⁹ Kutub, a.g.e. aynı yer.

²⁵⁰ Fecr, 89/21-26.

²⁵¹ Maun, 107/1-3.

²⁵² Firuzâbâdi, a.g.e. s.647.

Taberî²⁵³ ve Beğavî²⁵⁴ göre ise, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatınefiy anlamındadır ki; bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: Hayır! Bu yaptıklarınız kesinlikle yanlış! Dünya sarsılıp parça parça döküldüğü zaman..”

Zemahşerî²⁵⁵, Râzî²⁵⁶, Kurtubî²⁵⁷, Âlûsî²⁵⁸, Beyzâvî²⁵⁹, Elmalılı²⁶⁰, İbn Âşur²⁶¹ ve Mâturudî²⁶² göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, bu ayette, kendinden önceki ayetlerde ifade olunan hususlara yönelik vazgeçirme ve caydırma anlamındadır. Bu durumda, ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: Hayır, hayır, (bu tutumunuzdan vazgeçin.) Yer sarsılıp parça parça bölündüğü (sonra da dümdüz duruma geldiği) zaman..”

Ayrıca, Mukatil b. Süleyman’a göre, kendinden önceki ayetteki hususlara yönelik bir uyarma ve tehdit manasındadır ki; bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: Hayır, hayır, (takındığınız bu tutumunuza dikkat edin) Yer sarsılıp parça parça bölündüğü (sonra da dümdüz duruma geldiği) zaman...

İzzet Derveze²⁶³ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden sonraki ayetteki hususlara yönelik bir uyarma ve tehdit manasındadır ki, bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: Peki, (Hesap Günü nasıl davranacaksınız), yeryüzü ardarda sarsılıp paramparça olduğunda..

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, Fecr suresinin yirmi birinci ayetindeki “Kellâ/كَلَّا” edatının, önceki ayetlerde ifade edilen hususlara yönelik caydırma anlamı taşıdığı ifade edilebilir. Zira ayetlerin anlam bütünlüğü açısından yetime sahip çıkmayan ve yoksula kol-kanat germeyen bir zihniyete, kıyametin gerçekleşmesi durumunda bunu nasıl izah edebileceği hatırlatılarak sayılan kötü davranışlardan uzak durması gerektiğine yönelik vazgeçirme anlamında kullanılmasının uygun olacağı kanaati hâsıl olmuştur.

²⁵³ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 383.

²⁵⁴ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 422.

²⁵⁵ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1202.

²⁵⁶ Râzî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 174.

²⁵⁷ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 180.

²⁵⁸ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 127.

²⁵⁹ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 311.

²⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 438.

²⁶¹ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXX, s. 335.

²⁶² Mâturudî, *a.g.e.* c. X, s. 523.

²⁶³ Derveze, *a.g.e.* c. I, s. 544.

2.4. TEKÂSUR/التَّكْوِيرُ SURESİ VE MUHTEVASI

Sure adını birinci ayette geçen “Tekâsur/التَّكْوِيرُ” kelimesinden alır. “Elhâküm/الْهَيْكُمُ” ve “Makbûre/المقبورة” isimleriyle de anılmaktadır. “Tekâsur/التَّكْوِيرُ” kelimesi Arapçada, çokluk manasına gelen, “Kesret/الكثره” kelimesinin “tefâul” kalıbına sokularak türetilmesi sonucunda oluşan bir lafızdır.²⁶⁴ Kelime, “çokluk yarışı, çokluk gösterisinde bulunma, çokluk sevdası veya çokluk açıklaması ile kuruntuya düşmek, öğünmek”²⁶⁵ manalarına gelmektedir. Mushaftaki sıralamada yüz ikinci, iniş sırasına göre on altıncı suredir. Kevser suresinden sonra, Maun suresinden önce Mekke’de inmiştir.

Tefsir kaynaklarında, müfessirlerce, surenin nüzul sebebi olarak şu olay zikredilmektedir: “ Bu sure, Ensar kabilelerinden ikisi hakkında inmiştir. Beni Harise ve Beni Haris sayıca çok olmakla övünüp böbürlendiler. Birisi: Sizde falan oğlu falan gibisi var mı? dedi. Diğerleri de aynısını söylediler. Önce yaşayanlar hakkında konuşular. Sonra da: Haydi kabirlere gidelim, dediler. İki gruptan birisi, kabirlere işaret ederek, sizde şu falan ve şu falan gibi var mı dedi? Diğeri de aynısını yaptı. Allah Teâlâ: "Sizi çoklukla böbürleniş oyaladı, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz." ayetlerini indirdi.”²⁶⁶

Sure “Çokluk yarışı, sizi boş yere oyaladı.” şeklinde çarpıcı bir ifade ve tespitle başlamaktadır. Çoklukla övünme, manevî bir hastalığı ve ahlakî bir zaafiyeti ifade etmektedir. Allah, bu sureye başlarken, bu yanlışın tespitini yapmaktadır. Zira, Kur’an’ın inşa etmeye çalıştığı insan karakterinde bu ve buna benzer ahlakî hastalıklar söz konusu olmaz. Bu bağlamda Peygamber Efendimiz (s.a.v), kendisinin gönderiliş sebebi olarak, her türlü süflî tavır ve davranışlardan uzak kalarak, yüce ahlak üzere yaşamak olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”²⁶⁷

Yukarıdaki ayetlerde eleştirilen “çoklukla yarışına girme” insanın mal, servet, makam ve evlat çokluğuyla övünmeyi çok sevmesidir. Çoklukla övünmenin bir boyutu, karşısındaki insanı küçük görüp, kendisini daha üstün tutma gayreti şeklinde

²⁶⁴ Râzî, a.g.e. c. XXXII, s. 75.

²⁶⁵ Elmalılı, a.g.e. c. IX, s. 74.

²⁶⁶ İbn Ebi Hatim, a.g.e. c. X, s. 3459.

²⁶⁷ İmam Malik, *Muvatta*, Husnü'l-hulk, 8.

tezahür etmektedir. Zira bu tür bir kıyaslama, Kur'an-ı Kerim'de hep eleştirilip zemmedilmiştir. Hz. Âdem'e saygı için secde etmeyen şeytanın temel gerekçesi "Kendisinin ateşten, Hz. Âdem'in topraktan yaratılması ve dolayısıyla kendisinin O'ndan üstün olduğunu iddia etmesidir."²⁶⁸ Aynı durumu şu ayette de görmekteyiz: "*Böylece (bu bahçenin sahibi) bolluk içinde ürün kaldırıyordu. Ama (bir gün) bu adam komşusuyla tartışırken söz arasında ona: "Benim malım mülküm senden çok; nüfusça da senden daha güçlü, daha ilerdeyim!" dedi.*"²⁶⁹ Bu ayette de, kendisine bolca mal-mülk verilmiş, nüfusu kalabalık olan, şımarık bahçe sahibinin, maddî yönden daha aşağıda olan komşusunu ezmek için, malının çokluğunu ve nüfusunun fazlalığını gündeme getirerek, ona üstünlük kurmaya/taslamaya çalıştığını görmekteyiz. "Tekâsur التَّكْوِثُ" suresinin ilk ayetinde Allah, "Çokluk yarışı sizi boş yere oyaladı." demek suretiyle üstünlük kurmak maksadıyla malla veya nüfusun çokluğuyla övünmenin malayanibir davranış şekli olduğuna işaret ederek, bu tavrı eleştirip kınamıştır.

Çoklukla övünmenin başka boyutu da, herşeyin değerini ve önemini keyfiyetten ziyade kemmiyete, kalıcı olandan ziyade geçici olana dayandırmaya çalışma gayreti olarak kendini göstermektedir. Bu anlayış içerisinde olan bir zihniyetin, her işinin, davranışının veya sözünün yüzeysel ve ahlakî temelden yoksun olmak gibi bir problemle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Zira bu ve benzeri davranışların arka planında dışa karşı iyi ve itibarlı görünme gayesinin yattığını söyleyebiliriz. Kur'an- Kerim'de bu zihniyet yapısının fotoğrafını şu ayet net bir şekilde ortaya koymaktadır: "*Bilin ki (ey insanlar!) Bu dünya hayatı, sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzel bir gösteriden, birbirinizle büyüklük yarışı (na girişmenizden) ve daha çok servet ve çocuk sahibi olma hırsın(ız)dan dan ibarettir. Bu (dünya)nın durumu, (hayat getiren) yağmurun hikâyesine benzer: Yağmurun yeşerttiği bitki, toprağı ekenlere sevinç verir; ama sonra kurur ve sen onun sarardığını görürsün; sonunda toprak haline gelir. Ama öteki dünyada (insanın durumu ile ilgili ebedi hakikat açıkça ortaya çıkacaktır). (Ya) şiddetli azap yahut Allah'ın bağışlayıcılığı ve hoşnutluğu, çünkü bu dünya hayatı, kendini kandırmanın zevkin(i tatmak)tan başka bir şey değildir.*"²⁷⁰ Bu ayette de görüldüğü üzere, bir şeyin/davranışın asıl değerini dışa yansıyan çokluk veya sayısal veriler ifade etmez.

²⁶⁸ Araf, 7/12, Sad, /76.

²⁶⁹ Kehf, 18/34.

²⁷⁰ Hadid, 57/20.

Bu konuda, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şu sözü önemli bir kıstastır: “Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”²⁷¹

Tekâsur suresi, ilk nazil olan surelerden olup, iman ve onun semeresi ahlak bazında, insanın karakter inşasını oluşturma gaye ve süreçlerini anlatmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, Mekke toplumunda görülen birtakım aksaklıkların tespiti ve tamiri noktasında, vahye ve onun mesajlarına muhatap olan bu toplumun inşasının ilk nüvelerini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. “Cahiliye toplumunda, ahirete iman söz konusu olmadığı için, dünyada övünebilecekleri imkânlar ve özellikle bunların çokluğuna yönelik hırslarına işaret ederek kınamaktadırlar.”²⁷²

Devam eden ayetlerde ise, çokluk yarışına girip, bu sebeple insanlara üstünlük taslayanların ahireti öteledikleri, ancak, ahirette gerçeğin ortaya çıkması durumunda, takındıkları tutum ve davranışlarının içi boş olduğu gerçeğiyle yüzleşecekleri ve bu sebeple cehenneme girecekleri ifade edilmektedir.

Surenin son ayeti, insanlara verilen imkân ve nimetlerin, kendi keyfi emellerine göre kullanamayacakları gerçeğinin altı çizilerek, bu imkânların bir emanet olduğu ve bunlardan dolayı mutlaka hesaba çekilecekleri ifade edilerek sona ermektedir. Bubağlamda, Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet günü hiçbir kul şu beş şeyden sorguya çekilmedikçe Allah'ın huzurundan ayrılamaz: Ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini nerede geçirdiğinden, malını nereden kazandığından, nereye harcadığından ve bildiğiyle ne kadar amel ettiğinden.”²⁷³ Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, Tekâsur suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı üç, dört ve beşinci ayetlerinde olmak üzere, toplam üç defa geçmektedir.

²⁷¹ Müslim, Bir, 33.

²⁷² Bkz. DİA, c. XL, s. 339, “Tekâsur Suresi” mad.

²⁷³ Tirmizî, Kyame, 1.

2.4.1. Tekâsur Suresi 3., 4. ve 5. Ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” Edatları:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ, ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ, كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

“(Bundan) sakının. İleride (bu öğünmenizin kötü akıbetini) bileceksiniz. Yine Sakının. İleride bileceksiniz. Sakının. Eğer şüphesiz (ve katî) bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız).”²⁷⁴

“Kellâ/كَلَّا” edatıyla başlayan ayetin öncesinde “Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.”²⁷⁵ mealindeki ayetlerle, o günkü Mekke toplumunda yaygın olan “çoklukla övünme” anlayışına/manevî hastalığına işaret edilmektedir. Bu kuruntu ve saplantı, o derece ilerlemiş olacak ki, üstünlük kurmak amacıyla, sayıca hangi kabilenin/soyunfertlerinin daha fazla olduğunu öğrenmek için, kabirlerdeki ölmüş insanları dahi, sayıya dâhil eder hale gelmişlerdir. Kur’an-ı Kerim’de “hamiyyete’l-cahiliye”²⁷⁶ şeklinde ifade edilen ve içerisinde çoklukla övünmeyi de barındıran bir terkip vardır. Mevdudî’ye göre, bundan kastedilen mana, bir kişinin veya toplumun kendi şöhreti ve gururu uğruna veya kendi menfaati peşine düşüp bilerek, kasten, uygunsuz bir işi yapmasıdır.²⁷⁷

Cahiliye toplumunun değer yargısına göre, her şey keyfiyete göre değil de, kemiyete göre değerlendirilmektedir. Mekke toplumunun bu anlayışının başka bir tezahürü de, çoğunluğa uyarak veyakendi sayısal çokluğuna güvenmek suretiyle, çoğu zaman kendilerini haklı zannederek haktan sapsmışlardır. Zira müşriklerde ahiret inancı, kendi zihin dünyalarında olmadığı için, her şey bu dünyayla sınırlıdır. Bundan dolayı, Allah rızası, cennet, cehennem hesap ve mizan gibi uhrevî bir sorumluluk söz konusu değildir. Dolayısıyla değer yargıları, bu anlayışa göre şekillenmiştir.

Kur’an-ı Kerim, bu tarihi bağlamdan hareketle, bu surede, “Kellâ/كَلَّا” edatını peşpeşe kullanmak suretiyle, bu anlayışı kökünden reddetmektedir. Bu ayetlerle, “Mal ve evlat çoğaltmada yarışmak, çoklukla öğünmek, bu sebeple ölüm ve ölüm sonrası düşünmekten alıkoyacak biçimde, ölene dek vazgeçmeyecek derecede mal ve evlat

²⁷⁴ Tekâsur, 102/3-5.

²⁷⁵ Tekâsur, 102/1, 2.

²⁷⁶ Fetih, 48/26.

²⁷⁷ Mevdudî, c. V, s. 425

tutkunu olmak gibi tutumlar kınanmıştır.”²⁷⁸ Ayrıca “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra şu hususun altı çizilmiştir: Çokluk yarışına girip bununla övünmeyi huy edinenlerin yaptıklarından, kendilerini ahiretten ve ahireti düşünmekten alıkoyan, dünyadaki bolluk içerisindeki yaşamlarından sorguya çekileceklerdir.

Muhammed Esed, “Tekâsur/التَّكَاثُرُ” terimini genel olarak, insan karakterini temel alarak, farklı bir açıdan şu şekilde değerlendirmektedir: “Bu terim, çoğaltma için ihtirasla çırpınma, yani taşınır veya taşınmaz, gerçek veya hayalî kazançları arttırma ihtirası anlamına gelir. İnsanın, daha çok konfor, daha fazla maddî servet, insanlar veya tabiat üzerinde daha güçlü otorite ve kesintisiz bir teknolojik ilerleme için çırpınma saplantısını ifade eder. Bu çabaların, aşırı bir tutku ile sürdürülmesi, insanı her türlü ruhî kavrayıştan ve dolayısıyla tamamıyla manevî/ahlakî değerler üstüne kurulmuş herhangi bir sınırlama ve kısıtlamayı kabullenmekten alıkoyar ve sonuçta, yalnız bireyler değil, bütün bir toplum iç tutarlılığını ve dengesini ve böylece her türlü mutluluk şansını yavaş yavaş yitirir.”²⁷⁹

Muhammed Esed’inde ifade ettiği gibi, insanlar üzerinde hâkimiyet kurmak amacıyla çokluk sevdası, hem birey, hem de bir toplum için tam bir felakettir. Bu bağlamda, surede ele alınan “Tekâsur/التَّكَاثُرُ” kavramıyla geniş boyutlu ve süreklilik arz eden önemli bir hususu ihtiva etmiştir. “Kellâ/كَلَّا” edatıyla, buradaki kınama ve uyarı, insanın sahip olduğu malı, evladı, istek ve arzusu, O’nu Allah’a ve insanlara karşı görevlerinden alıkoyacak derecede basiretini kör etmiş olması ve bu gidişatın sonunu hesaba katmamasıdır. Bütün bu duruma kişiyi sevkeden amil, sahip olduğu dünyalıkla çokluk yarışına girmesi ve buna bağlı olarak, kendisini sürekli bir güven içerisinde olduğu şeklinde bir vehme kapılmasıdır.

“Kellâ/كَلَّا” edatının kullanılma gerekçesini dikkate alırsak, bu edatla insanın sergilemiş olduğu tutum ve davranışların içi boş ve yanlış olduğu hususu ayette dikkatlere sunulmaktadır. “Dünyanın malı, serveti ve imkânları, insanların birbirine üstün olmalarını, ilerleme ve başarı olarak kabul edilmesinin yanlış olduğu mesajını vermektedir. Bu anlayış, kesinlikle ilerleme ve başarı değildir. Öyle ki yakında insan, kötü sonunu görecektir ve hayatı boyunca içinde bulunduğu hatanın, ne kadar büyük olduğunu anlayacaktır.”²⁸⁰

²⁷⁸ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 15-16.

²⁷⁹ Esed, *a.g.e.* c. III, s. 1287.

²⁸⁰ Bkz. Mevdudi, *a.g.e.* c. V, s.220.

Allah Teâlâ, insanların dünyada çoklukla övünüp, hayata bu ekseninde bakmalarının yanlışlığını ortaya koyarak başladığı bu sureye, “Kellâ/كَلَّا” edatlarını art arda kullanmak suretiyle, bu tutum ve davranışları reddederek, bu karakterdeki insanları, karşılaşacağı kötü akıbet hakkında uyarmıştır. İnsanlar, son nefesine kadar mal, servet biriktirerek veya sahip oldukları nüfusa güvenerek birbiriyle yarışır, sonra da birbirlerine sahip olduklarıyla kibirlenip üstünlük kurmaya çalışırlar. Ölümü ve sahip olunanların hesabının verileceği ahireti düşünmezler. Bunların kötü sonları hakkında Allah, insanları uyararak şöyle buyurmuştur: Topladığımız bu nimetler sadece nimet değil, aynı zamanda sizin için bir imtihan vesilesidir. Her nimet için ahiret günü soru sorulacaktır.”²⁸¹ Ahirette övünme kastıyla sayısal çoğunlukların ve birikimlerin insana fayda sağlamayacağı Kur’an’da şöyle ifade edilmiştir: *“A'râftakiler, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!"*²⁸²

Üçüncü, dördüncü ve beşinci ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman²⁸³, Ferra²⁸⁴, Taberî²⁸⁵, Beğavî,²⁸⁶ Elmalılı'ya²⁸⁷ göre bu ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları ve Kurtubî'ye²⁸⁸ göre 3. ve 4. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatları önceki ayetlere yönelik nefiy anlamı ifade eder. Bu durumda ayetlerin toplu manası şöyle olmaktadır: “Hayır, (bu hareketiniz ve düşünceniz hiç doğru değildir). İleride (gerçeği) bileceksiniz. Hayır, hayır! İş öyle değil! Yakında bileceksiniz. İş, sizin bildiğiniz gibi değil! Eğer kesin bir tarzda (ilme'l-yakin) bilseydiniz böyle yapmazdınız.”

Zemahşerî²⁸⁹, Beyzâvî,²⁹⁰ ve Âşur'a²⁹¹ göre bu ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları kendinden önceki hususlara yönelik vazgeçirme ve caydırma ifadesidir. Bu durumda, ayetlerin manası şöyle olmaktadır: (Bundan) sakının. İleride (bu

²⁸¹ Takasür, 102/8.

²⁸² Araf, 7/48.

²⁸³ Mukatil b. Süleyman, a.g.e. c. IV, s. 819,820.

²⁸⁴ Ferra, a.g.e. c. III, s. 288.

²⁸⁵ Taberî, a.g.e. c. XXIV, s. 600, 601.

²⁸⁶ Beğavî, a.g.e. c. VIII, s. 518.

²⁸⁷ Elmalılı, a.g.e. c. IX, s. 86.

²⁸⁸ Kurtubî, a.g.e. c. XXII, s. 454, 455.

²⁸⁹ Zemahşerî, a.g.e. s. 1219.

²⁹⁰ Beğavî, a.g.e. c. VIII, s. 518.

²⁹¹ İbn Âşur, a.g.e. c. XXX, s. 521.

öğünmenizin kötü akıbetini) bileceksiniz. Yine sakının, ileride bileceksiniz. Sakının. Eğer şüphesiz (ve kat'î) bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız).

Mâturudî²⁹², Râzî'nin²⁹³ naklettiği bir rivayete ve İbn Abbas'a²⁹⁴ göre, bu ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları kendinden önceki ayetlerdeki hususlara yönelik bir reddiyedir. Bu durumda ayetlerin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, (bu hareketiniz ve düşünceniz asla kabul edilemez). İleride (gerçeği) bileceksiniz. Hayır, (bu hareketiniz ve düşünceniz asla kabul edilemez). İleride (gerçeği) bileceksiniz. “Hayır, (bu hareketiniz ve düşünceniz asla kabul edilemez). Eğer şüphesiz (ve kat'î) bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız).”

Ayrıca, Mâverdî'nin²⁹⁵ naklettiği bir rivayete ve Âlûsî'ye²⁹⁶ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı bu ayetlerde uyarı manasındadır. Bu durumda, ayetlerin manası şöyle verilebilir: “Dikkat edin, yakında bileceksiniz (hatânızı)! Dikkat edin, yakında bileceksiniz (hatânızı)! Dikkat edin, Eğer şüphesiz (ve kat'î) bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız).”

İbn Kesir²⁹⁷ ve İzzet Derveze²⁹⁸ bu edatlarla ilgili bir izahta bulunmamışlardır.

Bu surenin genel bağlamından hareketle, ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları, kendinden önceki ayetlerde ifade edilen çoklukla oyalanma ve bu konuda yarışa girme hususlarına yönelik olarak; ahiret hayatında inasının herşeyden hesap verceği gerçeği hatırlatılmak suretiyle caydırma manasında olduğu sonucuna ulaşılabilir.

2.5. ABESE/عَبَسَ SURESİ VE MUHTEVASI

Kur'an-ı Kerim'deki sıralamada sekseninci, iniş sırasına göre yirmi dördüncü sure olan Abese suresi, adını ilk kelimesinden, “yüzünü ekşitti, suratını astı” anlamına gelen “Abese/عَبَسَ” den almıştır. Kaynaklarda yaygın olarak bu isimle anılmaktadır. Surenin bunun dışında "İbn Ümmi Mektûm, Sâhha, Sefer, Â'mâ" adlarıyla anıldığı da

²⁹² Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 611, 612.

²⁹³ Râzî, *a.g.e.* c. XXXII, s. 78.

²⁹⁴ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 657.

²⁹⁵ Mâverdî, *a.g.e.* c. VI, s. 331.

²⁹⁶ Âlusî, *a.g.e.* c. XXX, s. 224.

²⁹⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* c. XIV, s. 445.

²⁹⁸ Derveze, *a.g.e.*, c. II, s. 16.

söylenir.²⁹⁹ Abese sûresinin Mekki olduğu konusunda ittifak vardır. Ayet sayısı kırk ikidir. Genel kabule göre bu surenin sebab-i nüzülü olarak şu olay anlatılmaktadır: “Bir gün Peygamber Efendimiz müşriklerin ileri gelenlerinden bir gruba dini tebliğ ederken yanlarına müminlerden olup gözleri görmeyen Abdullah İbn Ümmi Mektûm gelmiş ve Peygamber Efendimiz’e yaklaşarak Kur’an ayetlerinden bir kısmını kendisine tekrarlamasını veya açıklamasını istemişti. Etkisi azalacağı için konuşmasının kesilmesinden rahatsız olan Peygamber Efendimiz Abdullah’a gecikmeli ilgi göstermiş, bunun üzerine bu surenin Resûlullah’ı (s.a.v) uyaran ilk on ayeti inmiştir.”³⁰⁰

Surenin ilk bölümü olarak ele alacağımız on yedinci ayete kadarki kısmında, Allah Resulü muhatap alınarak, Peygamber Efendimizin Mekke müşriklerine İslam’ı anlatması ve bu noktada takip etmesi gereken tebliğ usulü ve sorumluluğu anlatılmaktadır. Devam eden ayetlerde gözleri âmâ, fakat kalp gözü ilahî mesaja açıkolanla, fiziki olarak gözleri açık fakat kalp gözükapalı olan karakterlerin analizi yapılarak ilahî mesajın rehberliğine ihtiyaç duyan herkes için Kur’an’ın öğüt ve yol gösterici olduğu anlatılmaktadır.

Sure, yüzünü ekşitti ve surat astı anlamında gelen “Abese/عَبَسَ” kelimesiyle başlamaktadır. Bu ayette, yüzünü ekşiten ve sırtını dönenin kim olduğu hakkında iki görüş ortaya konmaktadır. Klasik kaynaklarda, buradaki muhatabın Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu noktasında bir kabul vardır.³⁰¹ Muhatap, Peygamber Efendimiz olunca akla şu mesele gelmektedir: Peki, Peygamberden günah sadır olur mu? Râzi bu sorunun cevabını şöyle izah etmektedir: “Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in bu hareketi, ihtiyatlı olanı ve en iyi davranışı (evlâ) yapmama şeklinde olan bir hareket olmuş olur. Binâenaleyh bu ise kesinlikle günah olmaz.”³⁰²

Allah Resulü, Kur’an’ın mesajlarını muhataba ulaştırırken, insanların sosyal statülerine göre değil, herkese eşit şekilde ilahi mesajları iletmesi konusunda uyarılmıştır. İslam, davet/tebliğ metodunda muhatabın durumuna göre tavır alınamayacağı gerçeğini bu ayetle ifade edilmiştir. Muhammed Esed, “Abese/عَبَسَ” kelimesinin muhatabının, Peygamber Efendimiz olduğunu belirterek şunları söylemektedir: “Kur’an’ın, Abese sûresinin birinci ve ikinci âyetlerinde şiddetli uyarısı, üçüncü şahıs hâlinin kullanılmasıyla vurgulanmıştır. Gözleri görmeyen bir

²⁹⁹ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 552.

³⁰⁰ Zemahşeri, *a.g.e.* s. 1178-1179.

³⁰¹ Bkz. Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 39.

³⁰² Râzi, *a.g.e.* c. XXXI, s. 56.

insana yüzünü ekşitme gibi bir davranış, sıradan bir insan tarafından yapıldığında küçük bir nezaketsizlik olarak değerlendirilecek iken, bir peygamber tarafından işlenmesi hâlinde, ilâhî azarı hak eden büyük bir günah olarak görüldüğüne dolaylı olarak işaret edilmekte ve ikinci olarak da Kur'ânî vahyin objektif niteliği sergilenmektedir. Çünkü Allah'ın kendisini azarlamasını bütün dünyaya duyurmakla Peygamber Efendimiz, kendi istek ve özlemlerini dile getirmediğini göstermiş olmaktadır.”³⁰³

Özellikle şii kaynaklarda, suratını asıp sırtını dönen şahsın Velid b. Muğire olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Bu şekilde ayeti anlamaya çalışanların ortaya koydukları gerekçeler şu şekilde ifade edilmiştir: “Abese/ عيس” (yüzünü ekşitti, surat astı) ve “tevela/" تَوَلَّى” (döndü, yüz çevirdi) fiilleri, Velid b. Muğire'den bahseden Muddessir suresi 23-24. ayetlerinde de aynen geçmesi,“Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi”³⁰⁴ ayetinde de belirtildiği gibi yüce ahlak sahibi Peygamber Efendimizin böyle davranmasının muhtemel olmaması.”³⁰⁵

Surenin ikinci bölümü olarak ele alacağımız kısımda³⁰⁶, muhatap olarak insan türü ele alınmaktadır. İnsan kelimesinden maksat Mücahid ve Süfyan-ı Sevri'ye göre kâfir olan insandır. Mücahid der ki: “Kur'an'da “Kutile'l-insan/ قُتِلَ الْإِنْسَانُ” tabiri nerede gelirse gelsin, insan lafzından kâfir olanlar kastedilmektedir.”³⁰⁷ Bu ayetlerde, insan türünün neden nankörlük vasfıyla tavsif edildiği anlatılmaktadır. İnsanın basit bir maddeden yaratıldığı, dünyada yaşam imkânlarının sağlandığı hatırlatılarak, aciz bir varlık olduğu gerçeğinin altı çizilmektedir. Aynı durum şu ayetle de ifade edilmiştir: “Allah sizi, (hiçbir şey bilmediğiniz durumda) annelerinizin karınlarından çıkardı, size iştme (duyusu), gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz.”³⁰⁸ Daha sonra Allah'ın kâinatta insan birçok geçim vasıtasını ve nimetleri bahşettiği hatırlatılarak bütün bu lütufları ibret nazarıyla görüp şükretmesi gerektiğine işaret dilmektedir.³⁰⁹

³⁰³ Esed, *a.g.e.* c. III, s. 1235-1236.

³⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

³⁰⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İhsan Arslan, “Abese'nin Muhatabı Kimdir? (Abdullah b. Ümmü Mektûm Olayı)”, *Diyanet İlmî Dergi*, sayı: 2 (Nisan-Mayıs-Haziran, 2017), D.İ. B. Yayınları, Ankara, c. LII, s. 41-71.

³⁰⁶ Abese, 80/17-32.

³⁰⁷ Mücahid, *a.g.e.* s. 705.

³⁰⁸ Nahl, 16/78.

³⁰⁹ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 261-262.

Surenin son bölümünde³¹⁰ yeniden dirliş ve hesap süreci anlatılmaktadır. Hesap gününde insanın en yakını olarak gördüğü akrabalarından dahi kaçacağı, kimi yüzlerin ak, kimi yüzlerin kap kara olacağı anlatılarak sure sona ermektedir.

Sureyle ilgili bu kısa ön bilgilerinden sonra Abese suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı on bir ve yirmi üçüncü ayetlerinde olmak üzere toplam iki defa geçmektedir.

2.5.1. Abese Suresi 11. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعًا، وَهُوَ يُخْشِفَانَّتْ عَنْهُ تَلْهُي، كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ، فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ

“Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun. Sakın (bir daha böyle yapma Habîbim). Çünkü o (Kur'an) bir öğüttür.”³¹¹

Bu surenin on birinci ayetindeki “Kellâ/كَلَّا” edatının mahiyetini ve konumunu anlayabilmek için mutlaka kendisinden önceki ayetlere bakmak gerekir. *“(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Resulüm! Onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.”³¹²*

Mekke toplumu kabilelerden müteşekkil bir toplumdur. Her kabilenin nüfuz sahibi, görüşlerine değer verilen, zengin liderleri vardı. Resûlullah (s.a.v.) tebliğinin başlangıcında her davetçi gibi, “Eğer Mekkelilerin nüfuz sahibi ve görüşlerine değer verilen ileri gelenleri İslâm'ı kabul edecek olurlarsa İslâm daha çabuk yayılma imkânı bulur, fakat özürlü bir insanın topluma pek tesiri olamayacağından dolayı, İslâm'ın yayılışına fazla katkısı olmaz” şeklinde düşünüyordu.³¹³ Bu gerekçelerle Resûlullah (s.a.v.) Mekke'nin ileri gelenlerini ikna edebilmek için daha çok gayret gösteriyordu.

³¹⁰ Abese, 80/33-42.

³¹¹ Abese, 80/8-11.

³¹² Abese, 80/1-10.

³¹³ Mevdudi, a.g.e. c. VII, s.36-37.

İşte bu surede Allah, Resûlullah'ın (s.a.v) tebliğinde eksik bıraktığı yönlere değinmek suretiyle “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanarak ilk defa elçisini uyarıyordu.

Surenin ilk on ayetinde Allah, iki tip insan karakteri üzerinde durmak suretiyle bu karakterlerin analizini yapmaktadır. Birincisi öğrenmeye aç, gayretli ve mütevazı bir tip, ikincisi ise son derece mütekebbir, öğrenmeye kapalı insan tipi. İzzet Derveze, bu ayetlerle ilgili şu çıkarımlarda bulunur: “Bu ayetlerde çok önemli ve süreklilik arz eden ahlâki, sosyal ve hayati açıklamalar ve ilkeler vardır. Şöyle kisosyal dereceleri ne olursa olsun, iyilik ve bilginin arkasından koşan, iyi niyet sahibi insanlar vardır. İşte bu karakterler (risaletten), istifade edip aydınlanma ve salih amel işleme arzusunda olanlardır ki övgüye layıktırlar. Bunlarla ilgilenip yardım etme ve desteklenmenin gerekli olduğuna işaret vardır. Buna mukabil ne kadar mertebeleri yüksek olursa olsun, hak sözden ve davetten yüz çevirerek gurur ve kibir gösterenlerevebu türden (olumsuz) insanlara bir ders vermek için değer vermeyip onlara itibar etmeyerek muamele etmenin gerekliliği anlatılmıştır.”³¹⁴

Ayrıca Allah, on birinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmak suretiyle, vahyin objektif niteliğini sergilemektedir. Kur’an, bu ayette mezkûr edatı kullanmak suretiyle vahyi, dini tebliğ ederken asla insanların sosyal mevkisine, statüsüne, birtakım fiziki eksikliklerine bakılmamasına işaret etmektedir. Dini tebliğ eden herkesin muhataplarına karşı objektif olmak gerekir.

Bu ayetlerin ortaya koyduğu başka bir hakikat daha vardır. Yeryüzünde insanlar arasındaki ilişkilerde, Allah’ın esas aldığı ilkelerle, insanların koyduğu ilkeler farklılık arz etmektedir. İnsanların çoğu, birbirlerini dış görünüşüne göre değerlendirmekte, Allah ise insanların kalplerine bakmaktadır. İnsanlara göre âmâ olmak, görme organıyla alakalı, Allah’a göre âmâ olma hali, hakikati idrakle alakalıdır. Kur’an’da bu husus şöyle anlatılmaktadır: “*Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecekleri kalbleri, işitecekleri kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözünü işitsinler). Zira gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü, geçici bir görme yetersizliğidir); fakat (asıl) göğüslerdeki kalbler kör olur.*”³¹⁵

³¹⁴ Derveze, a.g.e. c. II, s. 122-123.

³¹⁵ Hac, 22/46.

İnanmayan insanın ve İslam'ın bakış açısındaki farklılığı Seyyid Kutup şöyle açıklamaktadır: “İnsanlar soy gibi, güç gibi, mal gibi başka değerlere yer vermekte, günlük hayatlarında bunlarla düşüp kalkmaktadırlar. Sonra, bu değerlerin dağılımından kaynaklanan birtakım pratik ilişkiler doğmaktadır. Bu ilişkilerin bir kısmı ekonomiktir, bir kısmı ekonomik değildir. İşte bu değerlerden, insanların birbirlerine karşı konumları farklılaşmakta ve yeryüzünün değerlerine göre bazıları bazılarını üstün gelmekte öne çıkmaktadır. İslama göre ise insanlar arasındaki değer şu şekildedir: *"Sizin Allah katında en hayırlınız, en değerliniz en çok takva sahibi olanlarınızdır."*³¹⁶Böylece, insanların hayatında büyük değeri olan, duyguların üzerinde ağır baskılar oluşturan tüm değerleri elinin tersi ile itmiş oluyor.³¹⁷

On birinci ayette “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra “*Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır*”³¹⁸buyurulmaktadır. Hidayeti neticede takdir edecek olan Allah'tır. Kur'an'da bu hakikat şu şekilde anlatılmıştır: “*(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir.*”³¹⁹İzzet Derveze “Kellâ/كَلَّا” edatından sonraki ayetlere yönelik şu değerlendirmeyi yapmıştır. “Peygamber (s.a.v.), bu ayetlerle teskin edilmiş ve görevi anlatılmıştır. O'nun görevi hatırlatmadır, zorlama değil. Yine bu iki ayetle, hidayet ve dalalet, hak ve batıl yolu açıklandıktan sonra insanın tercih iradesinde hür olduğu vurgulanmış, her ferdin yaptığından sorumlu olduğu anlatılmıştır. Kim hidayeti tercih ederse kendini kurtarmış olur, kim de saparsa kendini helak eder. Bu husus birçok yerde tekrarlanarak anlatılmıştır.”³²⁰

Sonuç itibariyle Allah, bu surenin on birinci ayetinde “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmak suretiyle, söz konusu edatın öncesinde Peygamber Efendimiz'e tebliğ konusundaki metodunutashih etmiş ve bu edatın ardından tebliğ konusunda nasıl bir tavır takınacağını ve hangi metodu uygulayacağını göstermiştir.

Buayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

³¹⁶ Hucurat, 49/13.

³¹⁷ Kutub, a.g.e. s. 3722,3723.

³¹⁸ Abese, 80/11-12.

³¹⁹ Kasas, 28/56.

³²⁰ Derveze, a.g.e. c. II, s. 123.

İbn Abbas³²¹, Beğavî³²², Zemahşerî³²³, Mâturîdî³²⁴, Kurtubî³²⁵, Beyzâvî³²⁶, Nesefî³²⁷, ve Elmalılı'ya³²⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayetlerde bahsedilen hususlara yönelik caydırma anlamı ifade etmektedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Sakın (bir daha böyle yapma Habîbim). Çünkü o (Kur'an) bir öğüttür.”

Aralarında Taberî³²⁹, Râzî³³⁰ ve İbn Âşûr³³¹ gibi müfessirlerin bulunduğu ulemaya göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendinden önceki ayetlerde bahsedilen hususları olumsuz kılma ve iptal etme anlamı ifade etmektedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır (olmaz böyle şey); o (âyetler), bir hatırlatmadır.”

Âlûsî³³² ve İzzet Derveze'ye³³³ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayetlerde bahsedilen hususlara yönelik uyarı anlamı ifade etmektedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “(Bu konuda dikkatli ol Habîbim). Çünkü o (Kur'an) bir öğüttür.”

Mukatil b. Süleyman³³⁴, Mâverdî³³⁵ ve İbn Kesir³³⁶ bu ayetteki ilgili edatla alakalı bir değerlendirme yapmamışlardır.

Surenin genel bağlamını ve ayetlerin siyak-sibakını dikkate alarak “Kellâ/كَلَّا” edatının müşrik elebaşlarına vahyi anlatmada öncelik tanıyan Hz. Peygamber'in bu davranışına yönelik menetme anlamında olduğu ifade edilebilir. Özellikle risalet vazifesini ifa eden Hz. Peygamber'e yönelik olarak ilahi vahyin herkes için bir öğüt olduğu, bu konuda objektif olması gerektiğinin altı çizilerek aynı davranışın bir daha sergilenmemesi noktasında uyarılmıştır.

³²¹ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 635.

³²² Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 336.

³²³ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1179.

³²⁴ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 421.

³²⁵ Kurtûbî, *a.g.e.* c. XXII, s. 74.

³²⁶ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 287.

³²⁷ Nesefî, *a.g.e.* c. III, s. 602.

³²⁸ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 256.

³²⁹ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 107.

³³⁰ Râzî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 58.

³³¹ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 114.

³³² Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 41.

³³³ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 122

³³⁴ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 590.

³³⁵ Mâverdî, *a.g.e.* c. VI, s. 203.

³³⁶ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 248.

2.5.2. Abese Suresi 23. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ, مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ, ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ, ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ, ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ, كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ

“(İnsan hiç düşünür mü) hangi özden yarattı (Allah) onu? Bir sperm damlasından yarattı ve sonra onun tabiatını oluşturdu. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu. Daha sonra, dilediği zamanda onu tekrar diriltecek. Hayır, (insan) Allah'ın kendisine buyurduklarını henüz yerine getirmiş değil³³⁷

“Kellâ/كَلَّا” edatından önce, on yedinci ayetten otuz üçüncü ayete kadar Allah, insan için bu âlemde ne kadar mükemmel, çeşitli, faydalı nimetleri yaratmış olduğunu ifade etmektedir. Ömer Nasuhî Bilmen’in ifade ettiği gibi, insan başlangıçta bir damla sudan yaratılmış veyeryüzünde nice nimetleremazhar kılınmış, sonra da ölüp kabre konulacağını bildiği halde, Cenabı Hakk’a isyan etmeye yeltenmiştir. Bu ayetler, insanın bu durumunu teşhir edip, Allah'ın kahrına lâyık olduğunu ihtar etmektedir.”³³⁸ “Kahrolası insan!” denilerek zemmedilen bu karakterin kınanma gerekçesi nankörlük yapmasıdır. Bu nankörlük vasfının kimleri kapsadığına ilişkin olarak müfessirler arasında bu mevzu tartışılmıştır. Bu bağlamda, nankörlük vasfının sadece kâfırda değil, genel anlamda insan türünde olabileceğini ifade eden İzzet Derveze, sözlerini şöyle sürdürür. “Sergilediği isyankâr ve inatçı tavrından ötürü bu kınamanın kâfire ait olma ihtimaliyle birlikte aynı zamanda ayetlerdeki genel üslup; Allah'ı inkâr edip, ona isyan eden her türlü insanı kapsayacak biçimde, bu kınamayı geniş boyutlu bir telkin haline getirmektedir.”³³⁹

Allah, yirmi üçüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmak suretiyle, bir itiraz ve reddiyede bulunmaktadır. Mücahid, “Bu, insanoğlundan hiç kimsenin hiçbir zaman, kendisine farz kılınmış olan şeylerin tümünü yerine getiremeyeceğine ve insanın, mutlaka bir kusurunun bulunacağına bir işarettir” demiştir.³⁴⁰ Taberî'nin de tercih

³³⁷Abese, 80/18-23.

³³⁸ Bilmen, *a.g.e.* c. VIII, s. 3970.

³³⁹ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 125-126.

³⁴⁰ Mücahid, *a.g.e.* s. 705

ettiği görüşe göre, burada, “O kahrolası insan” şeklindeki yergi ifadesiyle genel olarak insanlığın değil, Peygamber'le yaptığı tartışmalarda yeniden dirilmeyi inkâr eden putperestlerin, bir rivayete göre özellikle Ebû Leheb'in oğlu Utbe'nin kastedildiği belirtilmektedir.³⁴¹ Ayetlerde gerek söz konusu kişiye, gerekse yeniden dirilmek konusunda tereddüdü olan herkese yönelik bir uyarı ve caydırma ifadesi vardır. İnsanın, hiç yokken varlık alanına nasıl çıkarıldığı hatırlatılmakta, böylece insanlar düşünme ve inanmaya teşvik edilmektedir.³⁴²

Yirmi üçüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra Allah, nankörlük yapan insan karakterine yönelik nimetlerini tek tek saydıktan sonra, bütün bunlara rağmen insanın kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmediğini ifade etmektedir. Bunun anlamı, insanın bu Allah vergisi nimetlerden dolayı şükretmesi gerektiği, ama çoğunlukla şükretmediğidir.³⁴³ Daha sonraki ayetlerde³⁴⁴ Allah, tabiatta insana bahşedilen nimetlere bakılıp tefekkür edilmesini istemektedir. Görüldüğü gibi, bu ayetler önceki ayetlerin devamıdır. İnkârcı ve Allah'a davete karşı isyankâr insanın, olumsuz tavrından vazgeçmesi için Allah'ın kendisine bahşettiği çeşitli beslenme yollarını, ona verdiği nimetleri saymaktadır ki insan, (bu takdirde) bütün bu nimetlerin Allah'ı bahşetmesi olduğunu görebilecektir.³⁴⁵

Yirmi üçüncü ayette geçen “Kellâ/كَلَّا” edatından önce Allah, insanın üzerindeki kendi nimetlerini önce tek tek saymıştır. Bu nimetlere karşı insanın şükür vazifesini yapmadığını “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ifade ettikten sonra Allah, kâinattaki kullarına vermiş olduğu nimetleri ve geçim vasıtalarını dile getirmiştir. Böylelikle, kullarının nankörlükten vazgeçmesini murat etmektedir. Allah'ın insan üzerindeki nimetleri saymakla bitmeyecek kadar çoktur.³⁴⁶ Bütün bu nimetlere karşın, insanların çoğunun, bu nimetlerin kıymetini takdir edip Allah'a şükretmeyeceklerini aşağıdaki ayet de teyit etmektedir: “*Evet, (ey insanlar), sizi yeryüzüne gerçekten (bolluk içinde) yerleştirdik ve size orada geçiminizi sağlayacak şeyler verdik: (Hal böyleyken) ne kadar az şükrediyorsunuz!*”³⁴⁷

³⁴¹ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 110-111.

³⁴² Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 556.

³⁴³ Esed, *a.g.e.* c. II, s.1236.

³⁴⁴ Abese, 80/24-33.

³⁴⁵ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 126-127.

³⁴⁶ İbrahim, 14/34.

³⁴⁷ Araf, 7/10.

Yirmi üçüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman³⁴⁸, Taberî³⁴⁹, Mâverdi³⁵⁰, Beğavî³⁵¹, Mâturîdî³⁵² göre “Kellâ/كَلَّا” edatı önceki ayetlerde geçen insan karakteri üzerine bir nefiy ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle verilebilir: Ey İnsan! Yaptığın bu nankörlük doğru değildir. Ayrıca insan, henüz Rabbinin kendinden istediğinitam manasıyla yerine getirmedir.”

Zemahşerî³⁵³, Râzî³⁵⁴, Kurtubî³⁵⁵, Âlûsî³⁵⁶, Beyzâvî³⁵⁷ ve Nesefî³⁵⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, önceki ayetlerde geçen insan karakteri üzerine bir “Böyle yapma” şeklinde vazgeçirme ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle olur: “Ey İnsan! Yaptığın bu nankörlükten vazgeç. Ayrıca insan, henüz Rabbinin kendinden istediğini tam manasıyla yerine getirmedir.”

İbn Abbas³⁵⁹ ve Elmalılı³⁶⁰ göre bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı kendinden sonraki ayetler için tahkik manası ifade eder. Bu durumda ayetin manası şöyledir: “İnsanın, Rabbinin kendinden istediklerini yerine getirmedeği hususu muhakkaktır.”

İbn Kesir³⁶¹ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendisinden önceki ayetlerde anlatılan insan karakterine reddiye anlamında olup, bu durumda ayetin manası şu şekildedir: “Ey İnsan! Yaptığın bu nankörlük kabul edilemez. Ayrıca insan, henüz Rabbinin kendinden istediklerini tam manasıyla yerine getirmedir.”

İzzet Derveze³⁶² göre ise, kınama anlamı olup, bu durumda ayetin manası şu şekildedir: “Ne yazık ki insan, henüz Rabbinin kendinden istediği şeyi tam anlamıyla yerine getirmedir.”

³⁴⁸ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 592.

³⁴⁹ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 114.

³⁵⁰ Mâverdi, *a.g.e.* c. VI, s. 206.

³⁵¹ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 338.

³⁵² Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 425.

³⁵³ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1180.

³⁵⁴ Râzî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 62.

³⁵⁵ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 81.

³⁵⁶ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 44.

³⁵⁷ Beyzâvî, *a.g.e.* c.V, s. 287.

³⁵⁸ Nesefî, *a.g.e.* c. III, s. 603.

³⁵⁹ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 636.

³⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.* c.VIII, s. 261.

³⁶¹ İbn Kesir, *a.g.e.* c. XIV, s.251.

³⁶² Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 125.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, vazgeçirme manasındadır. “فَقْتِلِ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ” ayetinden itibaren insanın nankör bir varlık olduğu hususu hatırlatılarak ilk yaratılış aşamasından itibaren Allah’ın insan üzerindeki nimetleri ifade edilmiş ancak, insanın bunun idrakinde olmadığı belirtilmiş ve yine bu edattan sonra Allah’ın kâinatta insanı yaratmakla yetinmeyip yaşaması için geçim vasıtalarını emrine vermediği ifade edilmiştir. Bütün bu nimet deryası içinde insanın nankör olmaması gerektiği hatırlatılmak suretiyle bu edatın caydırma manasında kullanılması uygun olacaktır.

2.6. KİYÂME /الْقِيَامَةِ SURESİ VE MUHTEVASI

Kiyâme suresi adını, ilk ayetinde geçen "*Kiyâme/الْقِيَامَةِ*" kelimesinden almıştır. Bu sureye aynı zamanda “Lâ Uksimu/لَا أُقْسِمُ” suresi de denilmektedir.³⁶³ Genel kabule göre Mekke’de nazil olan ilk surelerden sayılan bu sure, Kâri’a Suresi’nden sonra, Humeze Suresi’nden önce inmiş olup, Mushaf sıralamasında yetmiş beşinci, iniş sıralamasında ise, otuz birinci sırada yer alır.³⁶⁴

Bu surenin sebab-i nüzulü olarak tefsir kaynaklarında şu hadise anlatılmaktadır:

“Müşriklerden Adî b. Rebîabir gün Peygamber Efendimiz’e gelerek bana kıyamet gününün ne zaman gerçekleşeceğini ve onun durumunun, halinin nasıl olacağını anlat! demiştir. Peygamber Efendimiz, ona bu durumu haber verince; Ey Muhammed! Bu söylediklerini bugün gözlerimle göreceğim olsam, senin sözünü doğrulamam ve ona iman etmem. Allah gerçekten kemikleri bir araya mı getirecek? diye karşılık vermiştir. Peygamber Efendimiz “Allah’ım, benim kötü komşularım olan Adiy b. Rabia ile Ahnes b. Şerîk’in haklarından sen gel” diye dua etmiş, surenin ilk bölümlerinin ayetleri bu olay üzerine inmeye başlamıştır.”³⁶⁵ Surenin nüzul sebebi olarak bu olay anlatılsa da kıyamet gibi Kur’an’ın getirdiği temel

³⁶³ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 135.

³⁶⁴ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 502.

³⁶⁵ Kurtûbî, *a.g.e.* c. XXI, s. 407.

inanç esaslarından biriyle ilgili olarak inananların inancını pekiştirmek, inanmayanları da imana davet etmek üzere nazil olduğunda şüphe yoktur.³⁶⁶

Kıyâme suresi, içinde insan türünün bütününe kapsayacak şekilde “insan”³⁶⁷ kelimesi beş defa zikredilmiştir. Sureyi vahyin okunması ve muhafazasıyla ilgili bir ara bahis dışında, konusu ölümün ardından dirilme olan kıyamet muhtevasını dört bölümde ele almak mümkündür.³⁶⁸

Surenin birinci bölümünün³⁶⁹ iki ayeti “*Kıyamet gününe ve o gün müthiş bir pişmanlıkla kendini kınayıp duran nefse andolsun ki, mutlaka diriltilip hesaba çekileceksiniz*”³⁷⁰ şeklinde kıyamete ve nefs-i levvameye yemin edilerek başlamaktadır. Surenin yeminle başlamanın hikmetine dair müfessirlerce muhtelif değerlendirmeler yapılmıştır. Râzi bu konuyu şu şekilde bakmaktadır: “Kıyamet gününün gerçekleştirilmesinin asıl amacı, bizzat nefs-i levvâmedir. Ahiretteki akıbetinin bahtiyar mı, bedbaht mı olacağının belli olması ve ona göre karşılığının verilmesidir. Bu nedenle birlikte zikredilmiştir.”³⁷¹ Takip eden ayetlerde³⁷² inkârcı vasfını taşıyan insanın, ahiret hayatını hesaba katmak istemediği, bunu alaya aldığı ve öldükten sonra tekrar dirilmenin mümkün olmadığına dair beklentisi ve zannı ifade edilmiştir. İnkârcının yeniden dirilme konusundaki istihzasına Allah “*Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile (bütün hatları ve özellikleriyle) düzelterip meydana getirmeye kudretimiz yeter.*”³⁷³ şeklinde çarpıcı bir cevabı olmuştur.

Elmalılı ayette, parmak uçlarının zikredilmesini şöyle izah etmektedir: “Parmak uçlarının yaratılışında bu suretle inceliğe işaret edilmiş olması, zahirî ve basit bir şey değil, onların yaratılışında görüldüğünden çok derin ve önemli incelikler bulunduğunu gösterir.”³⁷⁴ Devam eden ayetlerde alaycı bir şekilde “*Şu Kıyamet Günü ne zaman gelecekmiş?*”³⁷⁵ diye soru soran inkarcının sorusuna cevap verilerek kıyametin kopuş sahneleri ifade edilip bu konuyu ciddiye almayan karakterin bu sahne karşısındaki korkusu ve o gün yaşadığı pişmanlığı anlatılmaktadır. Seyyid Kutup bu

³⁶⁶ DİA, c. XXV, s. 515, “Kıyâme Suresi” mad.

³⁶⁷ Kıyâme, 75/3, 5, 10, 13, 14.

³⁶⁸ Bkz. DİA, aynı yer.

³⁶⁹ Kıyâme, 75/1-15.

³⁷⁰ Kıyâme, 75/1-2.

³⁷¹ Râzi, a.g.e. c. XXX, s. 216.

³⁷² Kıyâme, 75/3-6.

³⁷³ Kıyâme, 75/4.

³⁷⁴ Kıyâme, 75/7-12.

³⁷⁵ Kıyâme, 75/6.

sahneye dair şu izahatı yapmaktadır: “O gün gözler seğirir, yuvalarında şimşek hızı ile bir o yana, bir bu yana dönerler. Ay kararır, ışığı kaybolur. Daha önce ayrı ayrı yörüngelerde dönen güneş ile ay biraraya gelir. Böylece gök cisimlerinin o eşsiz ve ince düzeni bozulmuş olur. Bu korku ve panik içinde endişeye kapılan insan "Nereye kaçmalı?" diye sorar. Bu soru, onun duyduğu dehşetin ve korkunun boyutlarını ortaya koyar. Sanki her yanına bakıyor ve sonunda önünün kapalı olduğunu, kapana sıkıştırıldığını görüyor gibi bir imaj canlanıyor bu soruda. O gün bir sığınak, bir koruyan bulunamaz. Yüce Allah'ın ezici pençesinden ve yakaya yapışmasından kurtuluş yoktur. Dönülecek, durulacak tek yer O'nun huzurudur, başka bir varılacak konaklanacak yer bulunamaz.”³⁷⁶

*“O gün insana, yaptığı ve yapmadığı her şey bildirilecek”*³⁷⁷ ayeti hesap sürecini ve mahiyetini ifade etmektedir. Bu merhalede, insanın çeşitli konularda mazeretler öne süreceği, ancak bu mazeretlerin kabul edilmeyeceği anlatılmaktadır. Zira kendi nefsi ve organları aleyhine şahitlik yapacaktır. Bu durum, Kur'an'da şu ayetle de ifade edilmiştir: *“Derilerine soracaklar: "Neden aleyhimize tanıklık yaptınız?" Onlar da: "Her şeye konuşma imkânı veren Allah, bize (de) vermiştir. Sizi yoktan var eden O'dur, (şimdi) yine O'na döndürülüyorsunuz.”*³⁷⁸

Sûrenin bütünü içinde farklı bir konuya temas eden ikinci bölüm³⁷⁹ sanki ara cümle konumundadır ki, Peygamber Efendimiz'in kendisine vahiy geldikten sonra onu nasıl okuyacağını anlatan bir açıklamayı içerir.³⁸⁰ Bu ayetler bize Peygamber Efendimiz'in risalet ve vahiy alma sürecinin ilk dönemlerinde olduğu izlenimini vermektedir. Zira bu dönemde, Resûlullah'ın çok aceleci ve heyecanlı ve ayrıca gelen vahiy unutmaya endişesiyle panik içerisinde olduğu gözlenmektedir. Allah, elçisine önce vahiy dinlemesini tavsiye etmekte, Kur'an'ın doğru okunuşunun ve açıklamasının kendisine ait olduğunu ifade ederek Resul'ünü teskin etmiştir.

Üçüncü bölüm³⁸¹, öncelikle ahiret hayatını hesaba katmayıp, dünyayı ve dünyalıkları taparcasına sevenlerin ahiretteki halleri tasvir edilmekle başlamaktadır. Bu karakterlerin, ahirette rezil ve rüsvay olacakları anlatılmakta, buna karşın ahireti

³⁷⁶ Kutub, a.g.e. s.3769.

³⁷⁷ Kıyâme, 75/13.

³⁷⁸ Fussilet, 41/21.

³⁷⁹ Kıyâme, 75/16-19.

³⁸⁰ DİA, c. XXV, s. 516.

³⁸¹ Kıyâme, 75/20-30.

önceleyip sorumluluklarını yerine getirenlerin kurtuluşa erecekleri ve birtakım ikramlara mazhar olacakları ifade edilmiştir. Sonra inkârcıya ölümün gelişiyle beraber o ürpertici sahne zikredilir. Seyyid Kutup, bu ibretlik ölüm sahnesini şöyle anlatmaktadır: “Can köprücük kemiğine dayanınca son nefes verilmek üzere demektir. Bu sahne, ölüm adayı için koma sahnesi, gözleri faltaşı gibi açtıran çırpınma sahnesidir. O sırada ölüm adayının çevresini saran yakınları çırpınan ruhun ızdırabını dindirmek için çare, son umutla bir çıkar yol aramaya koyulurlar. İşte;”Bu hastayı iyileştirecek var mı?³⁸²”diyesorurlar. Ölüm adayı, son nefes savaşının ve koma halinin çırpıntılarını yaşıyor. Öyle ki; “Çırpınırken ayakları birbirine dolaşır.”³⁸³Artık çare yok. Hiç bir kurtuluş ümidi kalmadı. Son aşamada her canlının çıkacağı yolculuğun son yolu belirlemiştir artık.”³⁸⁴

Sûrenin dördüncü bölümünde³⁸⁵dünyada iken namazı ve kulluk görevlerini yerine getirmeyen, ahireti, hesabı ve kitabı dikkate almayıp, malı ve nüfuzuna güvenerek çalım satan inkârcının durumu tahlil edilerek ilahî azaba uğrayacağı ifade edilmektedir. Surenin son ayetlerinde, insanın başıboş bırakılmadığı vurgulanarak, insanın yaratılışındaki bazı safhalara temas edilmekte ve insanı bu aşamalardan geçiren yaratıcının ölümden sonra da yaratmaya kadir olduğu belirtilmektedir.³⁸⁶

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra Kıyâme suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı on birinci, yirminci ve yirmi altıncı ayetlerinde olmak üzere toplam üç defa geçmektedir.

2.6.1. Kıyâme Suresi 11. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ(10) كَلَّا لَا وَزَرَ(11) إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ(12)

“O gün insan, «Kaçacak yer neresi!» diyecektir. Hayır, hayır! (Kaçıp) sığınacak yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur.”³⁸⁷

³⁸² Kıyâme, 75/27.

³⁸³ Kıyâme, 75/29.

³⁸⁴ Kutub, a.g.e. s.3772.

³⁸⁵ Kıyâme, 75/31-40.

³⁸⁶ DİA, c. XXV, s.516.

³⁸⁷ Kıyâme 75/10-12.

Kıyâme suresi kronolojik sıraya göreyeminle başlayan ilk suredir. Kıyamet gününe ve kendisini kınayan nefse birlikte yemin edilerek, yemin edilen hususların önemine ve dikkate alınması gerektiğine dair bir vurgu vardır. Yüce Allah, kıyamet gününün bazı alâmetlerini zikretmekte ve bunun gerçekleşmesinin kesin olduğunu delilleriyle ortaya koyup, günün şüphe olmayan bir hakikat olduğunu ifade etmektedir. Surede, inkârcının kıyamet günündeki acınacak ve ibretlik hali sahnelenmektedir. Kıyamet gününün dehşetinden korku içinde paniğe kapılan insan “nereye kaçmalı?” diye sorar. Bu soru, inkârcı zihniyete sahip insanın ruh halini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Âdetâ duyduğu dehşetin ve korkunun boyutlarını ortaya koyar. Seyyid Kutup tam bu noktada; “sanki her yanına bakıyor ve sonunda önünün kapalı olduğunu, kapana sıkıştırıldığını görüyor gibi bir imaj canlanıyor bu soruda”³⁸⁸ yorumunu yapmaktadır. Yüce Allah burada “Kellâ/كَلَّا” edatını ifade ederek o günde bir sığınağın, bir koruyanın bulunmadığını ifade etmektedir. Yegâne sığınağın O'nun huzuru olduğu, başka bir varılacak, konaklanacak yer bulunmadığını beyan etmiştir.

Bu sure Mekke’de nazil olmuştur. Mekke toplumundaki yaygın olan bazı yanlış inanış ve alışkanlıklara itiraz etmektedir. Müşrik Arapların ahirete inanmadıkları hususu Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde zikredilmektedir. Bu, onların şirkten sonraki en büyük günahıdır. Zira Kur’an-ı Kerim’de sık sık “Allah ve âhîret gününe iman” birlikte zikredilmek suretiyle, bu inancın önemini ve âhîreti inkâr etmenin başlıca küfür alâmetlerinden biri olduğunu gösterir. Müşriklerin en önemli özellikleri her şeyi bu dünya ile sınırlı görmeleri, azap, mükâfat, cennet ve cehennemin varlığını kabul etmeyişleridir.³⁸⁹

Yüce Allah on birinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra ahîret âleminin önemini ifade etmek üzere hesap verme sahnesini detaylı olarak anlatmaktadır. O gün herkes Allah’ın huzurunda toplanacak ve dünyada yapıp ettikleri ve yapması gerektiği halde yapmadıkları iyi ve kötü ne varsa hepsi insana haber verilecektir. Bununla birlikte insan, cezadan kurtulmak için çeşitli mazeretler ileri sürse de, bunlar kabul edilmeyecek ve neticede kendisi aleyhinde yine kendisi tanıklık edecektir. Ayrıca Mahkeme-i Kübrâ’da Allah’ın huzurunda hiçbir sahte mazeretin işe yaramayacağını anlayan inkârcı ve günahkâr kişinin, dünyadaki durumunu olduğu gibi anlatıp, kendi

³⁸⁸ Kutub, *a.g.e.* s. 3722- 3769.

³⁸⁹ Kaya, “Vahiy Öncesi Hicaz’da Arapların İnanç Esasları” *a.g.e.* s. 132.

aleyhine tanıklık edeceği, hatta kendi kendisini yargılayıp suçlayacağı da ifade edilmektedir.³⁹⁰

Allah Teâlâ kıyameti, ahireti, hesabı ve kitabı inkâr edip her şeyi bu dünya hayatıyla sınırlı tutan anlayışlara cevap mahiyetinde sureye yemin ile başlayarak, o günün hakikatini ifade ettikten sonra, her şeyi dünya hayatındaki şartlar müvacehesinde düşünenlere bir reddiye olarak “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanıyor, yorumu ardından şu ayet zikredilerek yapıyor: “İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.”³⁹¹

Ayrıca ayette “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılarak şu mesaj veriliyor: O gün hiç kimse Allah’ın ilahî adaletinde kaçamaz. Herkes O’nu huzurunda hesap verecektir. Bu edatın ardından bu günün ciddiyetini ve dehşetini anlatmak üzere ayrıntılı olarak o günle ilgili insanın başına gelecek sahneler dile getirilmektedir.

On birinciayeteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Müfessirlerden Taberî³⁹², Mâverdî³⁹³, Mâturudî³⁹⁴, Kurtubî³⁹⁵ ve Elmalılı’ya³⁹⁶ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayette geçen “Kaçış nereye” sorusuna “Burada kaçış yok” mealinde nefiy manasındadır. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! Hayır! (Ey İnsan! Düşündüğün gibi değil.) (Kaçır) sığınacak yer yoktur!”

Zemahşerî³⁹⁷, Razi³⁹⁸, Âlûsî³⁹⁹, Beyzâvî⁴⁰⁰, Neseî⁴⁰¹ ve İbn Âşûr’a⁴⁰² göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayette geçen “ Kaçılacak yer neresidir?” şeklindeki talep ve temenniye yönelik bir men ifadesidir. Bu durumda ayetin manası

³⁹⁰ Karaman ve diğerleri³⁹⁷, a.g.e. c. V, s. 507.

³⁹¹ Abese, 80/34-37.

³⁹² Taberî, a.g.e. c. XXIII, s. 484.

³⁹³ Mâverdî, a.g.e. c. VI, s. 153.

³⁹⁴ Maturidî, a.g.e. c. X, s. 342.

³⁹⁵ Kurtubî, a.g.e. c. XXI, s. 414.

³⁹⁶ Elmalılı, a.g.e. c. VIII, s. 179.

³⁹⁷ Zemahşerî, a.g.e. s.1161.

³⁹⁸ Razi, a.g.e. c. XXX, s. 221.

³⁹⁹ Âlûsî, a.g.e. c. XXIX, s. 140.

⁴⁰⁰ Beyzâvî, a.g.e. c.V, s. 266.

⁴⁰¹ Neseî, a.g.e. c. III, s. 571.

⁴⁰² İbn Âşûr, a.g.e. c. XXIX, s. 345.

şöyle olmaktadır: “Hayır! Hayır! (Ey İnsan! Böyle düşünme!kaçıp) sığınacak yer yoktur!”

İbn Abbas’a⁴⁰³ göre, on birinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendisinden sonraki ayeti tekit edecek şekilde tahkik manasında kullanılmıştır.Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Ey İnsan! Gerçek şu ki (Kaçıp) sığınacak yer yoktur!”

Beğavî⁴⁰⁴ bu üç ayetteki mezkûr edatlarla ilgili olarak bir herhangi değerlendirmede bulunmamıştır. Mukatil b. Süleyman⁴⁰⁵ on birinci ayetteki, İbn Kesir⁴⁰⁶ on birinci ve yirminci ayetteki ve İzzet Derveze⁴⁰⁷ ise on birinci ve yirmi altıncı ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatlarıyla ilgili bir değerlendirme yapmamışlardır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının, kıyamet gününün dehşetinden kaçacak delik arayan insanın bu arayışının beyhude bir çaba olduğu gerçeğini ifade etmek üzere “Hayır! Hayır! (Ey İnsan! Böyle düşünme!kaçıp) sığınacak yer yoktur!” kendinden önceki konuya yönelik caydırma anlamında olduğu ortadadır.

2.6.2. Kıyâme Suresi 20. Ayetteki: “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ - وَتَذُرُونَ الْآخِرَةَ

*"Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz."*⁴⁰⁸

Surenin başından on altıncı ayete kadar Yüce Allah kıyamet günü, ba's, haşır, hesap ve kitap gibi uhrevi konuları en ince ayrıntısına kadar bazı alâmetlerini söz konusu etmekte ve bunun gerçekleşmesinin kesin olduğunu belirtip o günün şüphe olmayan bir hakikat olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra adeta bir ara cümle gibi Peygamber Efendimiz'e hitaben Kur'an'ı öğrenme, ezberleme ve onu beyan etmede acele etmemesi ifade edilmiştir. Ardından ayette ahiret gününü ve ahvalini inkâr edip

⁴⁰³ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 626.

⁴⁰⁴ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 282.

⁴⁰⁵ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c.IV, s. 511.

⁴⁰⁶ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 194, 197.

⁴⁰⁷ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 194, 203.

⁴⁰⁸ Kıyâme, 75/20-21.

dünyayı tercih edenlerin bu tavır ve inanışlarını reddetmek ve kınamak üzere “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmıştır. “Burada, ara cümleden sonra önceki konuya kalındığı yerden devam edilmekte olduğunu ifade eden Mevdudi, sözlerini şöyle sürdürür: “Sizin kıyameti inkâr etmeniz asıl sebebi, bu kâinatın yaratıcısının kıyameti getirmeye ve ölümden sonra sizi diriltmeye muktedir olmadığını zannetmeniz değildir. Asıl sebep yukarıda ayette verildiği gibidir.”⁴⁰⁹

“Kellâ/كَلَّا” edatının akabinde, ahireti inkâr edip dünyayı tercih edenlerin ahirette karşılaştıkları sahneler anlatılmaktadır. Ahirette karşılaştıkları kötü muamelenin sebepleri, dünyasevgisine dalmaları ve ahireti ihmal etmeleridir. Allah aynı tespiti “Kellâ/كَلَّا” edatı olmadan tekitli bir vurguyla, şu ayette de dile getirmiştir: “*Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (ahireti) ihmal ediyorlar.*”⁴¹⁰

Dünya sevgisine dalma ve ahireti ihmal etme gibi gafletin arkasından insanların ahirette nasıl bir durumla karşılaşacakları, orada başlarına nelerin geleceği vurgulanıyor. Bu durum canlı, güçlü mesajlı ve derin, etkili bir sahnede gözler önüne seriliyor.⁴¹¹

Yirminci ayette kullanılan “Kellâ/كَلَّا” edatının evvelinde yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin ahiretteki haşır ve hesap anında karşılaşacağı sahneler bir kesit olarak sunulmaktadır. Vahyi alma konusunda Peygamber Efendimiz’in acele etmemesi anlatıldıktan sonra, Allah tekrar ahireti inkâr edenleri uyarmak amacıyla “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanmaktadır. Ahireti bırakıp dünyayı tercih edenlerin ahirette nasıl bir durumla karşılaşacakları, orada başlarına nelerin geleceği devam eden ayette vurgulanmaktadır.

Yirminci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

⁴⁰⁹ Mevdudi, *a.g.e.* c. VI, s. 541.

⁴¹⁰ İnsan, 76/27.

⁴¹¹ Kutub, *a.g.e.* s. 3770.

Zemahşerî⁴¹², Razi⁴¹³, Âlûsî⁴¹⁴, Beyzâvî⁴¹⁵, Neseî⁴¹⁶, Elmalılı⁴¹⁷ ve İbn Âşur'a⁴¹⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önce geçen ayetlerdeki hususlara yönelik bir caydırma ve men ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle verilebilir: “Ey Resulüm! Vahyi almada aceleci davranma. Siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.”

Mukatil b. Süleyman⁴¹⁹ kendinden sonraki ayetler için tahkik manasında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin çevirisi şöyle yapılabilir: “Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.”

Taberî⁴²⁰, ahireti unutup dünyaya dalanlara yönelik reddiye olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Ey İnsanlar! Ahireti unutup dünyaya dalmanız kabul edilir bir tavır değil. Zira Siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.”

İzzet Derveze⁴²¹ ise yine ahireti unutup dünyaya dalanlara yönelik bir kınama olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Yazık! Siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.”

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, bu surenin ana temasını teşkil eden kıyamet günü ve orada yaşanan ibretlik hadisleri görmezlikten gelen veya baside indirgeyen zihniyete yönelik olarak uyarı kabilinden “Böyle yapmayın” manasında vazgeçirme anlam ve işlevinde kullanılması uygun düşmektedir. Zira bu edatın devamında bu uyarının ne kadar yerinde olduğu görülmektedir.

⁴¹² Zemahşerî, *a.g.e.* s.1162.

⁴¹³ Razi, *a.g.e.* c. XXX, s. 225.

⁴¹⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 142.

⁴¹⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 267.

⁴¹⁶ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 572.

⁴¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 182.

⁴¹⁸ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXIX, s. 345.

⁴¹⁹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 512.

⁴²⁰ Taberî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 512.

⁴²¹ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 203.

2.6.3. Kıyame Suresi 26. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

وَوُجُوهُ يُؤْمِنِينَ بِأَسْرَةٍ تَنْظُرُ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقْرَءْ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِي، وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ، وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ

“Yüzler de vardır ki, o gün buruşacaktır; Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir. Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır, «Tedavi edebilecek kimdir?» denir.”⁴²²

“Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği bu ayetten önceki ayetlerde, ahiretin halleri beyan edilip, oradaki dehşetli haller, bahtiyarların ve bedbahtların durumları açıklanmaktadır. Ölüm anında inkârcı bir karakterin ibretlik hali ifade edilip ardından “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanılmasının hikmeti şöyle açıklanabilir: “Ey müşrikler topluluğu, bundan sakının! Önünüzdeki tehlikeler ve korkunç durumlara karşı uyanık olun! Şüphesiz dünya geçicilik yurdudur. Ölüm muhakkaktır”.⁴²³ Ölüm anında bizlere sunulan bu manzara hakkında Elmalılı “ Dünya hayatının sonu ve ahiretin ilk kapısı ve ferdin kıyameti demek olan ölüm ve can çekişme hali anlatılarak, ahireti bırakıp da dünyaya sevgi besleyenlerin belini kıran o büyük belanın ahirete de kalmayıp, dünyadan başladığı anlatılmaktadır,⁴²⁴ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu ayette, “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmak suretiyle, insanın dünyayı sevip ahireti bırakmasına dikkat çekilmekte ve ölüm hali tasvir edilmektedir. Kur’an’da herkesin ölümü tadacağı ve gerçek hayatın ahiret hayatı olduğu gerçeği birçok yerde insana hatırlatılır. Bu ayetlerden bazıları şöyledir: “Her can ölümü tadacaktır (ve) sonunda herkes dönüp bize gelecektir.”⁴²⁵ “Çünkü (akıllarını kullansalardı bilirlerdi ki) bu dünya hayatı geçici bir zevk ve eğlenceden başka bir şey değildir; oysa sonraki hayat, tek (gerçek) hayattır: keşke bunu bilselerdi!”⁴²⁶

“Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği yirmi altınca ayetten, önceki ayetlere genel bakacak olursak, surede kıyamet, ahiret ve safhaları canlı şekilde anlatılmaktadır. Bu ayetteki

⁴²² Kıyâme 75/24-27.

⁴²³ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 4. Baskı, 1981, c. III, s. 487.

⁴²⁴ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 183.

⁴²⁵ Ankebut, 29/57; Enbiya, 21/35; Âl-i İmran, 3/185.

⁴²⁶ Ankebut, 29/64.

“Kellâ/كَلِّ” kullanılmak suretiyle; her insanın karşılaştığı can çekişme ve ölüm hali somut bir şekilde ifadelendirilerek, insan uyarılmaktadır.

Yirmi altıncı ayetteki “Kellâ/كَلِّ” edatları hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşerî⁴²⁷, Razi⁴²⁸, Âlûsî⁴²⁹, Beyzâvî⁴³⁰, Neseî⁴³¹, İbn Kesir⁴³² ve İbn Âşur’a⁴³³ göre “Kellâ/كَلِّ” edatı, ahireti bırakıp dünyayı tercih edenlere yönelik bir men etme ve caydırma ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: Ey İnsan! Ahireti bırakıp dünyaya meyletme! Zira ne zaman ki can, köprücüklerle dayandığında, “Bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?” denir.

Mukatil b. Süleyman⁴³⁴ göre “Kellâ/كَلِّ” edatı, kıyamet günü bedbaht olacak insanla ilgili olarak, o gün vuku bulacak olaylara iman etmediğini ifade etmek üzere nefiy anlamda kullanılmıştır. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “İş, onların sandığı gibi değil! Can, köprücüklerle dayandığında, “bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?” denir.

Taberî’ye⁴³⁵ göre, müşriklerin işlemiş oldukları günah ve şirkin cezasını ahirette çekmeyecekleri şeklindeki inançlarına yönelik bir reddiyedir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Ey Müşrikler! Bu şekilde düşünüp inanmanız kabul edilemez bir durumdur. Zira ne zaman ki can, köprücüklerle dayandığında, “bunuiyileştiren, kurtaran yok mu?” denir.

Elmalılı⁴³⁶ ise, “Kellâ/كَلِّ” edatı ahireti bırakıp dünyayı tercih edene bir uyarı ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: Ey İnsan! Gözünü aç, Zira ne zaman ki can, köprücüklerle dayandığında, “bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?” denir.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلِّ” edatı yirminci ayette zikredilen “Kellâ/كَلِّ” edatını teyit etme mahiyetindedir.

⁴²⁷ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1162.

⁴²⁸ Razi, *a.g.e.* c. XXX, s. 230.

⁴²⁹ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 146.

⁴³⁰ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 267.

⁴³¹ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 573.

⁴³² İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 200.

⁴³³ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXIX, s. 345.

⁴³⁴ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 513.

⁴³⁵ Taberî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 512.

⁴³⁶ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 183.

2.7. HUMEZE /هُمَزَةٌ/ SURESİ VE MUHTEVASI

Muhteva ve üslup itibariyle Mekke döneminin başlarında nazil olduğu anlaşılan surenin Mekkî olduğu noktasında müfessirler müttefiktirler.⁴³⁷ Surenin ismi olan “Humeze/هُمَزَةٌ”; “İnsanları arkadan çekiştirip itibar süikastı yapma”⁴³⁸ anlamına gelmekte olup mushaftaki sıralamada yüz dördüncü, iniş sırasına göre otuz ikinci suredir ve dokuz ayetten müteşekkildir. Sure, Muhammed Esed’e göre bi’setin üçüncü yılının sonuna doğru muhtemelen 75. sureden (Kıyâme) sonra nazil olmuştur.⁴³⁹

Surenin nüzul sebebi olarak muhtelif rivayetler anlatılmaktadır. Bazı rivayetlerde⁴⁴⁰ surenin Ahnes b. Şüreyk hakkında nazil olduğu ifade edilirken, yine bazı rivayetlerde⁴⁴¹ de Velid b. Muğîre hakkında indiği rivayet edilmektedir.

“Sure, zemmetme, kınama ve öfkelenmeyi içeren ve beddua ifadesi olan “Veyl/ويل” lafzıyla başlamaktadır. “Veyl/ويل” lafzının, cehennemde bir dağın adı olduğu da rivayet edilmiştir. Cenâb-ı Hak, bu kelimeyi kullanmak suretiyle bu hareket tarzlarının ne denli çirkin olduğuna dikkat çekmek istemiştir.”⁴⁴² Kur’an-ı Kerim’de Mekkî olup, Humeze suresindeki gibi Mutaffifin suresinde de “Veyl/ويل” lafzı kullanılarak sureye başlanılmaktadır. Kur’an, bu çarpıcı ifadeyle insanda olabilecek bir ahlakî yozlaşmaya parmak basmaktadır.

Humeze suresi gibi ilk inen Mekkî sureler; “Sahih inanç esaslarını kişinin kalbinde olgunlaştırıp şekillendirmeyi hedeflediği gibi, ahlakî yönden fertleri şahsiyet sahibi erdemli insanlar haline dönüştürme gayesine matuftur.”⁴⁴³ Surenin girizgâh bölümünde kınanan ve Allah’ın öfkesini celbeden husus, insanları arkadan çekiştiren, gıybet eden ve bunu alışkanlık haline getiren “Humeze/هُمَزَةٌ” karakter ile yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen “Lumeze/لَمَزَةٌ” insan tipidir.⁴⁴⁴

İslam dininde, insanın manevî şahsiyeti dokunulmazdır. Bu bağlamda insanın itibar süikastına uğratılmasının önüne geçmek üzere bazı önlemler alınmıştır. Meselâ

⁴³⁷ Mevdudî, *a.g.e.* c.VII, s. 231.

⁴³⁸ Zemahşerî, *a.g.e.* s. 1220.

⁴³⁹ Esed, *a.g.e.* c. III, s. 1305.

⁴⁴⁰ Süddî, *a.g.e.* s. 479.

⁴⁴¹ Mukatil. Süleyman, *a.g.e.* s. 837.

⁴⁴² Bkz. Razî, *a.g.e.* c. XXXII, s. 91.

⁴⁴³ Bkz. Cerrahoğlu, *a.g.e.* s.62.

⁴⁴⁴ Razî, *a.g.e.* c. XXXII, s. 91.

gıybet, su-izan, özel hayatın mahremiyetine halel getirme noktasında tecessüs gibi hususlarda insan uyarılmıştır. Şu ayet bunun en önemli göstergesidir: “*Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’akarşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çokmerhamet edendir.*”⁴⁴⁵Elmalılı bu ayet bağlamında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu ayette, insanın namus ve haysiyetinin eti ve kanı gibi dokunulmaz olduğu ve belki de namus ve haysiyetin daha önemli olduğuna işaret edilmektedir. Ayette gıybet, sefil bir canavarlık olarak ifade edilerek, gıybet eden kişinin alçak bir canavar derecesinde olduğu ifade edilmektedir.”⁴⁴⁶

Peygamberimiz’in (s.a.v) gıybet konusunda ashabına yapmış olduğu uyarılar bu yönüyle önemlidir: Bir defasında “Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sorunca ashab, “Allah ve peygamberi daha iyi bilir” dediler. Peygamber Efendimiz; “Gıybet, kardeşinden hoşuna gitmeyecek bir tarzda söz etmendir” dedi. “Peki, benim sözünü ettiğim husus kardeşimde var ise ne olur?” diye sorulunca, “Eğer söylediğin şey onda var ise, onun gıybetini yapmış olursun, eğer onda yoksa iftira etmiş olursun” dedi.⁴⁴⁷

Bu surede, Velid b. Muğîre, Ahnes b. Şerik ve Ebu Cehil gibi cahiliye dönemi zenginlerinde bulunan bazı ahlâki yozlaşmalar kötülenmiştir.⁴⁴⁸İki ve üç numaralı ayetlerden de anlaşılacağı üzere, insan ahlakı, sağlam ve sahîh temeller üzerine oturmadığı zaman, mal/servet veya makam gibi bazı sebeplerle kişinin karakterinde birtakım sapmaların olabileceği gerçeğinin kaçınılmaz olduğu şöyle anlatılmaktadır:“*Vay haline o kişinin) ki, serveti biriktirir ve onu bir kalkan sayar, zanneder ki serveti onu sonsuza dek yaşatacak!*”⁴⁴⁹Bu iki ayet; insanları arkadan çekiştirme ve onları küçük görerek istihza etme saplantısının⁴⁵⁰ kaynağı olarak, servet sahibi olup, bu serveti olabildiğince biriktirme ve buna bağlı olarak kişinin ebedîlik düşüncesine kendisini kaptırması şeklinde izah edilebilir. Ayette zikredilen ve eleştirilen bu karakterin mal sahibi olması, başkalarını küçük görmeyi ve izzet ve

⁴⁴⁵ Hucurat, 49/12.

⁴⁴⁶ Elmalılı, *a.g.e.* c. VI, s. 537-538.

⁴⁴⁷ Müslim, *Birr*, 70.

⁴⁴⁸ Mevdudî, *a.g.e.* c. VII, s.231.

⁴⁴⁹ Humeze, 104/2-3.

⁴⁵⁰ Humeze/ همزة ve Lumeze/ لمزة lafızları mübalağa kipleri olduğu için saplantı manasını tercih ettik.

şerefine dil uzatmayı makul kılan bir gerekçe olarak gördüğü aşikârdır. Ayrıca Mevdudî, bu kişinin malını devamlı saymasının, onun cimrilğine ve servetine tutku ile bağlı olduğuna işaret ettiğini ifade etmiştir.⁴⁵¹

Kur'an insanın mala ve servete düşkün olduğunu şu ayetle beyan etmiştir: *“Çünkü o servet hırsına kapılmıştır.”*⁴⁵² Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v.) aynı gerçeği şöyle ifade etmiştir: *“Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder”*⁴⁵³ Mal sahibi olma ve yaşama arzusunun her insanda makul bir seviyede olabileceğine şu hadisle işaret edilmiştir: *“İnsan ihtiyarlasa bile, onun iki duygusu hep genç kalır: Biri çok kazanma hırsı, öteki çok yaşama arzusu.”*⁴⁵⁴

Surenin ilk üç ayetinde, insanları arkadan çekiştirip kötüleyen, sözlü olarak veya el kol, kaş göz hareketleri yaparak onların şeref ve haysiyetiyle oynayan ve bunu bir alışkanlık haline getirip yığdıkları servete ve sayıp durdukları paraya güvenip hiç ölmeyeceklerini zannederek insanlarla alay edip duran ve kalplerini kıranların, Allah'ın hışmına uğrayacakları belirtilmiştir.⁴⁵⁵ Surenin son bölümünde ise, eleştirilen bu karakterin cezasız kalmayacağı tekitli bir şekilde ifade edilerek, ateşi Allah tarafından tutuşturulan ve perderpey yüreklere işleyecek olan “Hutame/الْحُطْمَةَ” ye atılacağı ifade edilmiştir. *“Malı ile kibirlenip zulmeden, başkasına büyüklük kalp kıran bu karakterin cezası, kendi davranışıyla münasip bir durum arzetedir. Zira Hutame, içine atılan her şeyi kırıp dökerek geriye bir şey bırakmaz.”*⁴⁵⁶

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, Humeze suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı bir tek yerde, dördüncü ayette geçmektedir.

⁴⁵¹ Mevdudî, *a.g.e.* c. VII, s.234.

⁴⁵² Adiyat, 100/8.

⁴⁵³ Buhari, Rikâk, 10.

⁴⁵⁴ Buhari, Rikak, 5; Müslim, Zekât, 115.

⁴⁵⁵ DİA, c. XVIII, s. 484, “Humeze Suresi” mad.

⁴⁵⁶ Bkz. Vehbe Zuhayli, *a.g.e.* c. XV, s. 799.

2.7.1. Humeze Suresi 4. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ (2) يُحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ (3) كَلَّا لَئِنُنذِرَنَّهُ فِي الْخَطْمَةِ (4)

“O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. Zanneder ki serveti onu sonsuza dek yaşatacak! Hayır, tersine, (öteki dünyada) hutameye (çökerten bir azaba) terk edilecektir o!”⁴⁵⁷

Surenin ilk dört ayetinde, insanların arkasından gıybet etmek suretiyle onların itibarlarını zedeleyen, müstehzi bir karaktere sahip ve yanlış bir zenginlik anlayışıyla hayata bakan bir tip eleştirilmektedir. “Mezkûr surenin, peygamberliğin üç veya dördüncü yılında indiği söylenebilir. Bu dönem, islamın neşv ü nema bulunduğu yıllar olması yönüyle önem arz etmektedir. Zira bu dönemde, hatırı sayılır bir şekilde İslam'ın gösterdiği ivme ve gelişme karşısında, Mekke müşriklerinin telaşa kapıldıkları görülmekte ve bundan mütevellit islam düşmanları onu durdurmak ve engellemek için birtakım tedbirlere başvurdukları ve başta Resul-i Ekrem olmak üzere Müslümanların ileri gelenlerini kötüleyip gözden düşürmeye çalıştıkları yıllardır. Sürenin Cemil b. Amir, Ahnes b. Şerik, Velid b. Muğire veya Ümeyye b. Halef hakkında nazil olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.”⁴⁵⁸

Burada yapılan bu gayri ahlakî davranışın ana gayesi, Peygamber Efendimiz'in ve onun şahsında ilk müslümanların bu kutlu yoldaki azim ve gayretini sabote etmek ve İslamın dünyaya yayılacak olan mesajlarını akamete uğratmaktır. Ancak, surenin iniş sebebinin özel olması hükmünün genel olmasına engel değildir. İslam dini, insan şahsiyetinin ve onurunun korunmasına son derece önem verdiği için Kur'an, bu tür davranışları kınamaktadır.

Sahip olduğu servetle her şeye güç yetireceğini zanneden, bu güven ve kibirle ölümü dahi başından savıp ölümsüzleşebileceğini düşünen bir zihniyet, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatylareddedilmektedir. “Hayır, hayır. İş öyle sandığı gibi değildir. İnsanı kurtaracak, ebediyete götürecek şey mal değil.”⁴⁵⁹ Bu karşı çıkışın ardından Kur'an, “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra yemin ederek mala güvenip, hep onu sayıp duran, halkı

⁴⁵⁷ Humeze, 104/4.

⁴⁵⁸ DİA, c. XVIII, s. 484, “Humeze Suresi” mad.

⁴⁵⁹ Elmalılı, a.g.e. c. IX, s. 118.

eğlenircesine kırıp inciten, herkesin hukuk ve haysiyetiyle oynayan o gururlu koğucun hakaretle ve sefaletle cehenneme mutlaka gireceğini haber vermektedir.⁴⁶⁰

Bu ayette, “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmak suretiyle kınanan bu zihniyet, Kur’an’da çeşitli vesilelerle aynı şekilde kınanmış ve ahiretteki durumu ibret verici şekilde anlatılmıştır. *“Dediler ki: Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz. Sizi Bize yaklaştıracak olan, ne zenginliğiniz, ne de çocuklarınızdır, yalnızca iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar (Bize yakın olabilirler); bu (gibi)leri, yaptıklarından dolayı çeşit çeşit ödüller beklemektedir ve onlar (cennet) köşkleri(in)de (huzur ve)güven içinde yaşayacaklardır.”*⁴⁶¹

Konuyla ilgili bir diğer ayet-i kerimede şöyle buyrulur: *“Keşke bu (ölümüm) benim sonum olsaydı! (Şimdiye kadar) sahip olduğum şeylerin bana hiçbir faydası olmadı, Saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti.”*⁴⁶²

Humeze suresinde, “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmak suretiyle insanları arkadan çekiştirip kötileyen, alay edip küçük düşüren ve yıgdıkları servete, sayıp durdukları paraya güvenerek ebedi mutluluğa ulaşacaklarını zanneden insanlar uyarılmaktadır. Bu zan içinde olanlar, yaptıklarından dolayı ahirette muhakkak cezalandırılacaklardır.

Dördüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman⁴⁶³, Taberî⁴⁶⁴, Mâturîdî⁴⁶⁵, Râzî⁴⁶⁶, İbn Kesir⁴⁶⁷ ve Elmalılı’ya⁴⁶⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, mal ve servetin kişinin kendisini ebedi kılacağını zanneden anlayışa yönelik nefiy ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, işin sonuonların beklediği gibi olmayacak! Yemin olsun ki, fırlatılıp atılacaktır o kırıp geçirene, yalayıp yutana/Hutame'ye.”

⁴⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.* c. IX, s. 118.

⁴⁶¹ Sebe, 34/35, 37.

⁴⁶² Hâkka, 69/27-29.

⁴⁶³ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 837.

⁴⁶⁴ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 621.

⁴⁶⁵ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 616.

⁴⁶⁶ Razi, *a.g.e.* c. XXXII, s. 93.

⁴⁶⁷ İbn Kesir, *a.g.*,c. XIV, s. 454.

⁴⁶⁸ Elmalılı, *a.g.e.* c. IX, s. 118.

Aralarında İbn Abbas⁴⁶⁹, Beğavî⁴⁷⁰, Zemahşerî⁴⁷¹, Kurtubî⁴⁷² ve İbn Âşûr'un⁴⁷³ da bulunduğu müfessirlere göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, mal ve servetin kişinin kendisini ebedi kılacağını zanneden anlayışa yönelik bir reddiyedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Bu şekilde düşünmek kabul edilebilir bir tavır değildir. Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.”

Âlûsî⁴⁷⁴, Beyzâvî⁴⁷⁵ ve Neseî'ye⁴⁷⁶ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı; mal ve servetin kişinin kendisini ebedi kılacağını zanneden anlayışa yönelik caydırma ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! (Vazgeçsin bu hülyadan, malı kendisini kurtaramaz.) Mutlaka o Hutame'ye fırlatılır.”

Müfessir Mâverî⁴⁷⁷ ise bu konuyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamıştır.

“Kellâ/كَلَّا” edatının Humeze suresinde, surenin anlam bütünlüğü ve Kur'an ahlakının genel prensipleri çerçevesinde mal ve servetin kişinin kendisini ebedi kılacağı anlayışına yönelik caydırma ifadesi şeklinde kullanıldığı düşünülmektedir. Zira bu sure mal ve serveti taparcasına seven zihniyete yönelik kınama ifadesiyle başlamaktadır.

2.8. MERYEM / مَرْيَمُ SURESİ VE MUHTEVASI

Meryem suresi, Mekke'de nazil olmuştur. Tamamı doksan sekiz âyettir. İsmi, Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'den alır.⁴⁷⁸ Sure, mushaftaki sıralamada on dokuzuncu, iniş sırasına göre kırk dördüncü sırada olup, Fâtır sûresinden sonra, Tâhâ sûresinden önce, Mekke döneminin dördüncü yılında inmiştir.⁴⁷⁹ Bu sure, Habeşistan'a hicretten önce nazil olmuştur. Surenin dikkat çeken başka bir özelliği de, Cafer (r.a), Habeş kralı

⁴⁶⁹ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 658.

⁴⁷⁰ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 530.

⁴⁷¹ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1220.

⁴⁷² Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 472.

⁴⁷³ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 539.

⁴⁷⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 229.

⁴⁷⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 337.

⁴⁷⁶ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 679.

⁴⁷⁷ Mâverî, *a.g.e.* c. VI, s. 336.

⁴⁷⁸ Bilmen, *a.g.e.* c. IV, s. 2003.

⁴⁷⁹ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 586.

Necaşi'nin, muhacirleri sarayında topladığı sırada, onun huzurunda bu sûrenin ilk kırk ayetini okumasıdır.⁴⁸⁰

Bu surede altı tane Peygamber kıssası anlatılmıştır. Bu kıssalar ve geçtiği ayetler şu şekildedir:

1. Hz. Zekeriyâ ve oğlu Hz. Yahya'nın mucizevî doğumu (Âyet: 2-15)
2. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın mucizevî doğumu (Âyet: 16-40)
3. Hz. İbrahim ve babası ile mücadelesi (Âyet: 41-50)
4. Hz. Musa (Âyet: 51-53)
5. Hz. İsmail (Âyet: 54-55)
6. Hz. İdris (Âyet: 56-57)

İçeriğini dikkate alarak, Meryem suresini iki bölümde ele almak isabetli görünmektedir. Surenin birinci bölümünde⁴⁸¹ Peygamberlerin kıssaları, ikinci bölümünde⁴⁸² ise çeşitli öğüt ve uyarılar vardır.

Surenin ilk on beş ayetinde Hz. Zekeriyâ ve oğlu Hz. Yahya'nın mucizevî doğumu anlatılmaktadır. Kur'ân'-ı Kerîm'de, Meryem suresi dışında, Hz. Zekeriya-Yahya kıssaları, Âl-i İmrân ve Enbiya surelerinde de geçmektedir.⁴⁸³ Sure, baştaki mukatta harflerinden sonra, Allah'ın, Hz. Zekeriya'nın duasını kabul etmesiyle birlikte rahmetinin hatırlatılması ile başlamakta, ardından Hz. Zekeriya'nın Rabbine yakarışı ve Hz. Yahya ile müjdelenmesini içeren ifadeler sıra gelmektedir. Özetlemeye çalıştığımız bu pasajda, Allah'ın dilediğini yapabileceği, yaşlı bir adamla kısır bir kadını da çocuk sahibi kılabilceği, sonraki ayetlerde de anlatılacağı üzere aynı şekilde bir bakireyi de çocuk sahibi yapabileceği vurgulanmaktadır.⁴⁸⁴

Surede anlatılan ikinci kıssa olarak, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın mucizevî doğumu anlatılmaktadır.⁴⁸⁵ Hz. İsa'nın doğuşu, Hz. Yahya'nın doğuşundan daha sıradışıdır. Seyyid Kutub, burayı değerlendirirken olağandışılığa dikkatleri çeker. “Daha önceki Hz. Yahya'nın doğum hikâyesinden bu hikâyeye geçerken acayipliğin

⁴⁸⁰ DİA, c.XXIX, s. 242, “Meryem Suresi” mad.

⁴⁸¹ Meryem, 19/1-65.

⁴⁸² Meryem, 19/66-98.

⁴⁸³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/37-42; Enbiya, 21/89-90.

⁴⁸⁴ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.* c. VIII, s. 403.

⁴⁸⁵ Meryem, 19/16-40.

ve sıradışılığın dozu tırmandırılır. İlk hikâyedeki acayıplık, kısır bir kadının ileri yaştaki kocasından gebe kalarak çocuk doğurması idi. Bu hikâyedeki acayıplık ve olağandışılık, bakire bir kızın kocasız olarak çocuk doğurmasıdır ki, bu daha şaşırtıcı ve daha olağandışı bir olaydır”.⁴⁸⁶

Bu surede, Hz. Yahyâ'nın doğum kıssasının, Hz. Îsâ'nın doğumuyla ilgili bölümden önce anlatılması bir amaca matuftur. Zira Hz. Îsâ'nın doğumunun benzeri ilâhî bir mûcizenin daha önce meydana geldiğini vurgulama gayesi taşımaktadır. Bu durum Hz. İsa'yı ilahlaştıran Hıristiyanlara bir mesajdır. Ardından bu kıssadan daha şaşırtıcı ve mûcizevî olan Meryem ve Îsâ kıssasına temas edilir. Sûredeki bu kıssanın anlatılma hedefinin “İşte Meryem oğlu Îsâ; şüphe edip ayrılığa düştükleri şey gerçek söze göre budur”⁴⁸⁷ ayetinde olduğu gibi, muhatabları ihtilafa düştükleri bu konuda aydınlatmaktır.

“Burada ihtilafa düştükleri husus iki konuda kendini göstermektedir: Hz. Îsâ'ya Allah'ın oğlu diyerek onu ilahlaştırmaları ve annesine karşı yaptıkları çirkin yakıştırmalar.”⁴⁸⁸ Bu âyetlerde Hz. Meryem'in iffetli ve temiz oluşu,⁴⁸⁹ Hz. Îsâ'ya hamile kalışı,⁴⁹⁰ Îsâ'nın babasız olarak dünyaya gelmesi, Meryem'in kendi kavmi tarafından kınanması,⁴⁹¹ Îsâ'nın beşikte iken konuşması⁴⁹² ve kendisinin Allah'ın kulu olduğunu söylemesi anlatılır. Ayrıca, bu kıssanın sonuna doğru Hıristiyanlara saptıkları yanlış inançtan dönmeleri için yol gösterilmektedir. Onlar İslâm'a davet edilmekte, içinde buldukları şüphe, çekişme ve ihtilâflardan kurtulmaya çağrılmaktadır. Hz. Meryem ve Hz. İsa kıssasında bizim alacağımız en önemli ders ve mesaj şudur: İnsana göre gerçekleşmesi mümkün görünmeyen, Hz. Meryem'in çocuğunun olması, Hz. İsa'nın beşikte konuşması gibi bazı hadiselerin Allah için imkân dâhilinde olması ve gerçekleştirilmesi itibarıyla son derece kolay olduğudur.

Surede, Hz. İbrahim ve babası ile mücadelesi üçüncü kısma olarak anlatılır.⁴⁹³ Bu pasajda, Hz. İbrahim'in vasıfları, babasını tevhid dinine daveti, bu konuda onunla tartışması, bu davete babasının “*Bu davadan vazgeçmezsen seni*

⁴⁸⁶ Kutub, *a.g.e.* s. 2304.

⁴⁸⁷ Meryem, 19/34.

⁴⁸⁸ DÎA, c. XXIX, s. 242-243, “Meryem Suresi” mad.; Elmalılı, *a.g.e.* c. V, s. 227.

⁴⁸⁹ Meryem, 19/20.

⁴⁹⁰ Meryem, 19/22.

⁴⁹¹ Meryem, 19/22, 28.

⁴⁹² Meryem, 19/30-31.

⁴⁹³ Meryem, 19/41-50.

taşlarım, elimden bir kaza çıkmadan yanımdan defol git, uzun zaman gözüme görünme!"⁴⁹⁴diyerek sert bir şekilde tepki göstermesinin akabinde, Hz. İbrahim'in sakin bir şekilde babasına esenlik ve Allah'tan mağfiret dilemesi anlatılmaktadır. Kıssanın son kısmında, Hz. İbrahim'e oğul olarak İshak'ın ve torun olarak da Ya'kub'un lutfedildiği ve bunların hepsinin peygamber yapıldığı ve bu peygamberlerin sonraki nesillerde güzel bir şekilde hatırlanıp yadedileceği ifade edilmektedir.

Mevdudî, bu kıssa üzerinde verilen mesajı şöyle ifade etmektedir: "İbrahim'in (a.s) kıssasında Peygamberimiz'e, muhacirlere teselli babından Hz. İbrahim'in (a.s) onlar gibi babası, ailesi ve kavmi tarafından yapılan işkencelerle, memleketinden ayrılmaya zorlandığı anlatılmaktadır. Burada Peygamber Efendimiz ile birlikte muhacirlerin Hz. İbrahim'in izinden yürüdükleri ve aynı o Peygamber gibi iyi bir akibete kavuşacakları mesajı verilmektedir."⁴⁹⁵

Hz. Musa kıssasında ise Allah'ın sadık bir peygamberi olan Hz.Musa'ya Tur dağının sağ tarafında hitab ettiğini ve onu kendisine iyice yaklaştırıp onunla gizli konuştuğunu, kendisine rahmetinden ötürü kardeşi Harun'u da peygamber yapıp ona yardımcı kıldığını bildirmektedir.⁴⁹⁶

Takip eden ayetlerde dosdoğru bir peygamber olan Hz. İsmail ve Hz. İdris'in yüce derecelerine işaret edilmektedir. Hz. İsmail, sözünde duran, ailesine namazı ve zekâtı emreden bir peygamber olarak nitelendirilir.⁴⁹⁷

Bu surenin Mekke'de Peygamber Efendimiz ve müslümanlar için en zor şartların yaşandığı bir dönemde indiğini düşünürsek; Hz. Muhammed'in (s.a.v) daha önceki peygamberlerin getirdiklerinin benzeri bir dini tebliğ ettiğini söyleyebiliriz. Önceki Peygamberlerin şariatlarına uyanların zaman içinde saptıklarının vurgulanması ise, Peygamber Efendimiz'e mücadelesine sabırla devam etmesine ve bu davada olumsuzluklar karşısında yılgınlık göstermemesine yönelik tavsiye mahiyetindedir.

Allah, peygamberlerin kıssalarını ve onlara tabi olanları, tevhid mücadelelerini ifade ettikten sonra, onlardan sonra gelip de dinin emirlerini terk eden, zevk ve şehvetlerine düşkün nesillerin niteliklerini beyan etmiştir. Bu vasıftaki insanların

⁴⁹⁴ Meryem, 19/46.

⁴⁹⁵ Mevdudî, *a.g.e. c. III s. 75.*

⁴⁹⁶ Meryem,19/51-53.

⁴⁹⁷ Meryem,19/54-57.

ahirette göreceklere ceza zikredilerek tevbe edenlerin bunlardan müstesna olacakları ifade edilmiştir.⁴⁹⁸

Surenin son bölümünde⁴⁹⁹, özellikle öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden, Allah'a evlât ve ortak izâfe eden Mekkeli müşriklerin bu tür tavırları sert bir şekilde eleştirilmekte, müminlere, inkârcıların bütün çabalarına rağmen kendilerinin başarılı olacakları konusunda müjde verilmektedir.⁵⁰⁰

Mekke müşriklerinden Übey b. Halef'in eline bir kemik parçası alıp ufaladıktan sonra, "Muhammed, öldükten sonra dirileceğimizi zannediyor" demesi üzerine nâzil olduğu ifade edilen⁵⁰¹ayette "*İnsan 'ben öldükten sonra diri olarak mı çıkarılacağım, diyor'*"⁵⁰² şeklinde müstehzi bir ifade ile yeniden dirilmeyi yoksayan zihniyete mantikî ve aklî gerekçeler etrafında şöyle cevap verilmiştir: Yaşadığımız şu âlemde insan hiç yok iken nasıl yaratıldıysa, ahirette de tekrar yaratılıp yeniden dirilecektir. Bunu inkâr edenlerin varacağı yer cehennemdir. Ahiretin varlığına inancı tam olan muttakilerin cennete gireceği muhakkaktır.⁵⁰³ Bu ayetlerde Yüce Allah, diriltme ve öldürme kudretiyle kıyamet gününün varlığının ispatını hedeflemekte, burada öldükten sonra dirilmeyi inkâr edip yalanlayan kâfirlerin şüpheleri söz konusu edilmekte ve kesin delillerle bu şüpheler çürütülmektedir.⁵⁰⁴

Sonraki ayetlerde, Allah müşriklere, Yahudi ve Hristiyanların 'Allah çocuk edindi' ifitirasını hatırlatarak aynı hataya; 'Melekler Allah'ın kızıdır' diyerek kendilerinin de düştüğünü, bunun büyük bir yalan olduğu ve yapılan bu iftiraların kaydedildiği ve hesabının sorulacağı beyan edilmiştir.⁵⁰⁵

Kâfir ve müşriklerin, tevhit inancını aşındırarak hidayetden sapmaları ve yapılan bu sapkınlıkların kabul edilemez büyük günahlar olduğu ifade edildikten sonra surenin son ayetlerinde Allah, iman edip imanlarının gereği olarak sorumlu ve dürüst davranan müminleri teskin ve teselli ederek sevgiyle kuşatacağını ifade etmiştir. Sure, Kur'an'daki mesajların temelde iki amaca matuf olduğunu belirterek sona

⁴⁹⁸ Meryem,19/59-61.

⁴⁹⁹ Meryem,19/66-98.

⁵⁰⁰ DİA, c. XXIX, s. 242-243.

⁵⁰¹ Kurtubî, *a.g.e.* c.XIII, s. 484-485.

⁵⁰² Meryem,19/66.

⁵⁰³ Meryem,19/67-72.

⁵⁰⁴ Zuhayli, *a.g.e.* c. VIII, s. 486.

⁵⁰⁵ Meryem,19/88-95.

ermektedir. İmanın vermiş olduğu sorumlulukla dürüst ve erdemli davranışları müjdelemek, sırf boş inat uğruna inkârda ısrar edenleri uyarıp korkutmak.⁵⁰⁶

Sureyle ilgili bu kısa ön bilgilerinden sonra Meryem suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede, “Kellâ/كَلَّا” edatı yetmiş dokuzuncu ve seksen ikinci ayetlerde olmak üzere iki kez geçmektedir.

2.8.1. Meryem Suresi 79. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا (77) أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا (78) كَلَّا
سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ

وَنُمَدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا (79) وَنُرْتِئُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا (80) وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لِيُكُونُوا لَهُمْ عِزًّا
كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا

“*(Resulüm!) Ayetlerimizi inkâr eden ve «Muhakkak surette bana mal ve evlât verilecek» diyen adamı gördün mü? O, gaybı mı bildi, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı? Asla! Biz onun (bu) söylediğini kaydedeceğiz ve onun (ahirette çekeceği) azabın süresini uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz, (malı ve evlâdı bize kalır); kendisi de bize yapayalnız gelir. Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. Hayır, hayır! (Taptıkları), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar.*”⁵⁰⁷

Bu ayetten önce geçen “*Şimdi ayetlerimizi inkâr eden ve elbette bana mal ve evlat verilecektir, diyen adamı gördün mü?*”⁵⁰⁸ ayeti hakkında İslam âlimlerin çoğunluğu şu rivayette müttefiktir: Habbâb b. Eret dedi ki: Benim el-Âs b. Vâil'den bir alacağım vardı. Alacağımı tahsil etmek maksadıyla yanına gittim. Bana dedi ki: Muhammed'i inkâr etmedikçe borcunu ödemeyeceğim. Ben de ona şöyle dedim: Sen ölüp tekrar diriltilecek olsan dahi O'nu asla inkâr etmeyeceğim. Bu sefer dedi ki: Ben öldükten sonra diriltilecek miyim? İşte o vakit benim malım ve evlâdım olacaktır. Ben de borcunu öderim. Bunun üzerine şu ayet indi: “*Ayetlerimizi inkâr edip elbette bana*

⁵⁰⁶ Meryem, 19/96-98.

⁵⁰⁸ Meryem, 19/77.

mal ve evlât verilir diyen kimseyi gördün mü?” buyruğu; “O bize tek başına gelecektir” buyruğuna kadar nazil oldu.⁵⁰⁹

Bu rivayet bizlere müşriklerin ahiret hayatı hakkındaki inanış ve düşünceleri hakkında bilgi vermektedir. Zira, As b. Vâil ve O'nun gibi olan müşrikler ahirete inanmazlardı. Zira müşriklerin en önemli özellikleri her şeyi bu dünya ile sınırlı görüp azap, mükâfat, cennet ve cehennem varlığını kabul etmeyişleridir. Ayrıca As b. Vail'in bu sözü müşrik ve kâfirlerin, yeniden diriliş olgusunu alay konusu haline getirdikleri, hafife aldıklarını kanıtlayan bir örnektir.

Seyyid Kutub'a göre, Kur'an-ı Kerim "*Gaybın bilgisi mi önüne açıldı?*" diyerek müşrik zihniyetinin tutumundaki tuhaflığı vurguluyor, saçma iddiasını şöyle kınıyor: “Yoksa o, öte tarafta neler olup biteceğini biliyor mu da böyle konuşuyor? Yoksa rahmeti bol olan Allah'tan kesin söz mü aldı da bu sözün gerçekleşeceğine mi güveniyor.”⁵¹⁰ Allah'a ve ahirete iman, Kur'an'ın üzerinde özellikle durduğu iki gaybî konudur ki; bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık “Allah ve âhiret gününe iman” şeklinde birlikte zikredilmektedir.⁵¹¹ Ayrıca yine Kur'an-ı Kerim'de Allah gaybî konularda tek bilgi kaynağının ve otoritenin kendisi olduğunu sık sık hatırlatmaktadır ki bu ayetlerden bazılarını şunlardır: “*De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.*”⁵¹² Konuyla ilgili bir diğer ayetin meali de şöyledir: “*Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*”⁵¹³

Meryem suresi yetmiş yedinci ayetindeki As b. Vâil'in sözünün ardından Kur'an, 79. ayette “Kellâ/كَلَّا” edatını zikrederek bu iddialara şu cevabı verir: “*Hayır, onun söylediklerini yazacağız.*” Bu, As b. Vail'e bir cevaptır. “Kellâ/كَلَّا” edatı ret ve sakındırma manasına gelir. Yani, o kâfir, bu çirkin sözü söylemekten sakınsın demektir.⁵¹⁴ “Kellâ/كَلَّا” lafzından sonra ahiret âlemini, Cennet'i inkâr edip alay eden bu ve bu yapıdaki insanları Allah, tehdit etmekte ve ettikleri inkâr ve alayın cezasız

⁵⁰⁹ Kurtûbî, *a.g.e.* c. XIII, s. 505.

⁵¹⁰ Kutub, *a.g.e.* s. 2319.

⁵¹¹ Bakara, 2/62, 177.

⁵¹² Neml, 27/65.

⁵¹³ En'am, 6/59.

⁵¹⁴ Sâbûnî, *a.g.e.* c. II, s. 226.

kalmayacağını şu şekilde beyan etmektedir: “*Biz onun (bu) söylediğini kaydedeceğiz ve onun (ahirette çekeceği) azabın süresini uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz, (malı ve evlâdı bize kalır); kendisi de bize yapayalnız gelir.*”⁵¹⁵ Ömer Nasuhî Bilmen, bu ayetlerle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “O cahil şahıs, bu iddiasında, bu temennisinde hata ediyor. Bu iddiası yüzünden azabı artacak, devam edip duracaktır. Boş bir iddiada bulunan şahsın yanında bulunan mal ve evlada biz vâris olacağız. O’nun ölümü ile bunlar elinden tamamen çıkmış bulunacaktır. Dünyadaki malından, evlâdından da istifade edemeyecektir. Nerede kaldı ki, ahirette ayrıca mala, evlada sahip olabilsin.”⁵¹⁶

Yetmiş dokuzuncu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendisinden önceki iki ayette ahireti inkâr edip alay eden insan karakterine yönelik bir reddiye ve vazgeçirme ifadesi olup, Allah’ın özellikle Kur’an’da üzerinde durduğu imanî bir konuda inkârcı ve müstehzî zihniyetin cezasız kalmayacağını, bu edatın hemen akabinde onları tehdit ederek cezalandıracağını açık bir şekilde beyan etmiştir. Bu ayet vesilesiyle özellikle itikadî konularda her türlü istihza ve imana mugayir tavır ve söylemlerden uzak kalınması gerektiğine zımnen işaret edilmiştir.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

İbn Abbas⁵¹⁷, Beğavî⁵¹⁸, Mâturîdî⁵¹⁹, Kurtubî⁵²⁰, İzzet Derveze⁵²¹ gibi âlimlere göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendisinden önce geçen iki ayetteki konulara yönelik bir reddiyedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, onun söylediği iddialar kabul edilemez. Biz onun (bu) söylediğini kaydedeceğiz ve onun (ahirette çekeceği) azabın süresini uzatacağız.”

⁵¹⁵ Meryem, 19/79-80.

⁵¹⁶ Bilmen, *a.g.e.* c. IV, s. 2046.

⁵¹⁷ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 326.

⁵¹⁸ Beğavî, *a.g.e.* c. V, s. 254.

⁵¹⁹ Maturidî, *a.g.e.* c. VII, s. 256.

⁵²⁰ Kurtübî, *a.g.e.* c. XIII, s. 506.

⁵²¹ Derveze, *a.g.e.* c. III, s. 179.

Zemahşerî⁵²², Razi⁵²³, Âlûsî⁵²⁴, Beyzâvî⁵²⁵, Neseffî⁵²⁶, İbn Kesir⁵²⁷ ve İbn Âşur'a⁵²⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden önce geçen iki ayetteki konulara yönelik vazgeçirme ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, o bu şekilde söylemekten vazgeçsin. Biz onun (bu) söylediğini kaydedeceğiz ve onun (ahirette çekeceği) azabın süresini uzatacağız.”

Mukatil b. Süleyman⁵²⁹ ve Taberî'ye⁵³⁰ göre, “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden önce geçen iki ayetteki konulara yönelik nefiy ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! (İş onun dediği gibi değil). Biz, onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracacağız!”

Müfessirlerden Mâverdi⁵³¹ ve Elmalılı⁵³² bu ayetteki bu edatla ilgili bir açıklamada bulunmamışlardır.

Meryem suresinin 79. Ayetindeki “Kellâ/كَلَّا” edatının, müşriklerin söylemlerine yönelik caydırma ve men etme anlamında kullanılmış olduğu seçeneği daha tercihe şayandır. Bu manayı tercih ederken ayetler arası münasabeti ve anlam bütünlüğünü esas alarak ilgili edatın bu manasını esas aldık. Ayrıca “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra gelen ve ahirete iman etmeyen müşriklere yönelik tehdit ifadeleri vazgeçirme ve caydırma manasını tercih etmemizde en önemli amillerdendir.

2.8.2. Meryem Suresi 82. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatına geçmeden önce bir önceki ayeti hatırlamak gerekir.”*Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.*”⁵³³Bu ayet, nüzul döneminde Mekkeliler'in nasıl bir Allah inancına sahip olduklarına dair ipuçları vermektedir. Öncelikle Mekkeliler'de nasıl bir Allah

⁵²² Zemahşerî, *a.g.e.* s.646.

⁵²³ Razi, *a.g.e.* c. XXI, s. 250.

⁵²⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XVI, s. 130.

⁵²⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. IV, s. 19.

⁵²⁶ Neseffî, *a.g.e.* c. II, s. 350, 351.

⁵²⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. IX, s. 293.

⁵²⁸ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XVI, s. 161.

⁵²⁹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. II, s. 638.

⁵³⁰ Taberî, *a.g.e.* c. XV, s. 621.

⁵³¹ Mâverdi, *a.g.e.* c. III, s. 389.

⁵³² Elmalı, *a.g.e.* c. V, s. 235.

⁵³³ Meryem,19/81.

algısı vardı bunu bilmekte fayda var. Nüzul döneminde Araplar, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Allah inancında etkileriyle yaşlı, dünyadan elini eteğini çekmiş, uzaklarda, yükseklerde, yerle ilintisi çok zayıf, kendisine ulaşabilmek için araya birilerinin girmesi gereken bir Allah mefhumuna sahip idiler. Bu şekildeki Allah algısı, O'nunla iletişim noktasında kopukluk meydana getiriyordu.⁵³⁴Boşluğu putların doldurması müşriklere göre kaçınılmaz sonuçtur. O günkü müşriklerin putlardan beklentisi tam da buydu. Onlara göre Allah Teâlâ, (hâşâ) ulaşılması güç bir varlıktır. İnsanlar ona ulaşamazlar, O'nun ise, zaten insanlara yakın olmak gibi bir tercihi yoktur. Arapların algılarında putlarla Allah neredeyse birbirine denk varlıklardır.⁵³⁵

Put tapanlarda iki ilah tahayyülü bulunur. Birincisi, dünya işlerinde kendilerinde manevi güç olduğuna inanılan, kendilerinden yardım ve şefaahat beklenen cin ve put gibi varlıklar, diğeri ise her şeyi yaratan Yüce Varlık. Bu Yüce Varlık Allah'tır. Diğeri Allah'a ulaşmada aracı konumundadır.⁵³⁶Kâfirlerin arasında, bu amaçla meleklerle ve cinlere tapanlar, onların desteği ile güç kazanacaklarını umanlar vardır. Fakat Allah, bu beklentilerini "Kellâ/كَلَّا" edatını kullanarak mümkün olmadığını belirtmiştir. Zira gerek melekler ve gerekse cinler kıyamet günü onların tapınmalarını reddedecekler, kulluk yaklaşımlarını geri çevirecekler ve yüce Allah'ın huzurunda bu iddialarla hiçbir ilgileri olmadığını belirteceklerdir.⁵³⁷Zannettiklerinin aksine putlar onlara düşman kesilecek, aleyhlerine şahitlikte bulunacaktır. Allah Teâlâ, bu durumu Kur'an'da şu şekilde anlatmıştır: "*Şirk koşanlar şirk koştuklarını görünce: Rabbimiz, bunlar seni bırakıp çağırdığımız (tapındığımız) ortaklarımızdır, diyecekler. Onlar da kendilerine şu sözü söyleyiverceklerdir: Siz hiç şüphesiz kesinlikle yalancılarsınız.*"⁵³⁸

Seksen ikinci ayetteki "Kellâ/كَلَّا" edatının siyak ve sibakına baktığımızda şu husus dikkatimizi çeker: Bu dünyada Allah'a kendileri için şefaahatçi olması veya kendilerini izzet sahibi kılmaları için bel bağlanan veya Allah'la bir tutulan varlıklar ve mezkûr zihniyetin bu şekildeki beklentisi "Kellâ/كَلَّا" edatıyla reddedilmektedir.

⁵³⁴Müftüoğlu, Ömer, "Nüzul Döneminde Putlar Hakkında Bilgi Sahibi Olmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı (Arzın ağırlıkları örneği)" *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumunu*, Editör: Prof. Dr. Mevlüt Güngör, Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul, 2011, a.g.e. s. 92.

⁵³⁵ Müftüoğlu, a.g.m., s. 94.

⁵³⁶ Söylemez, a.g.e. s. 92-94.

⁵³⁷ Kutub, a.g.e. s. 2320.

⁵³⁸ Vehbe Zuhayli, a.g.e. c. VIII, s. 505-506.

Zira kendilerinden izzet ve yardım umulan sahte tanrılar, ahirette kendilerinin karşısında ve aleyhinde olacaklardır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b.Süleyman⁵³⁹ Taberî⁵⁴⁰, Beğavî⁵⁴¹ Kurtubî⁵⁴² ve Neseî⁵⁴³ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendisinden önce geçen ayetteki konulara yönelik nefiy ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, (zannettikleri gibi değil) zira tapındıkları ilâhlar onların ibadetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine dönüp düşman olacaklardır.”

Zemahşerî⁵⁴⁴, Razi⁵⁴⁵, Âlûsî⁵⁴⁶ ve Beyzâvî⁵⁴⁷ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı önce geçen ayetteki konulara yönelik vazgeçirme ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, o şekilde düşünmekten vazgeçin. Zira tapındıkları ilâhlar onların ibadetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine dönüp düşman olacaklardır.”

İzzet Derveze⁵⁴⁸ ise “Kellâ/كَلَّا” edatının bu ayette uyarı manasında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Müşrikler iyi düşünsünler, zira (taptıkları varlıklar), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar.”

Müfessirlerden Mâverdî⁵⁴⁹, Elmalılı⁵⁵⁰ ve İbn Kesir⁵⁵¹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili bir açıklamada bulunmamışlardır.

Sonuçta “Kellâ/كَلَّا” edatı, islâmın ilk dönemden itibaren tesis etmeye çalıştığı tevhit inancının karşısında yer alan şirk eğiliminin kabul edilemez olduğunu göstermesi bağlamında ve ayetlerin siyak ve sibakından hareketle yasaklama ve men etme anlamında olması daha uygun görünmektedir.

⁵³⁹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. II, s. 638.

⁵⁴⁰ Taberî, *a.g.e.* c. XV, s. 623.

⁵⁴¹ Beğavî, *a.g.e.* c. V, s. 254.

⁵⁴² Kurtubî, *a.g.e.* c. XIII, s. 509.

⁵⁴³ Neseî, *a.g.e.* c. II, s. 351.

⁵⁴⁴ Zemahşerî, *a.g.e.* s.647.

⁵⁴⁵ Razi, *a.g.e.* c. XXI, s. 251.

⁵⁴⁶ Âlûsî, *a.g.e.* c. XVI, s. 133.

⁵⁴⁷ Beyzâvî, *a.g.e.* c.VI, s. 19.

⁵⁴⁸ Derveze, *a.g.e.*, c. III, s. 180.

⁵⁴⁹ Mâverdî, *a.g.e.* c. III, s. 389.

⁵⁵⁰ Elmalı, *a.g.e.* c. V, s. 236.

⁵⁵¹ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. IX, s. 294.

⁵⁵¹ Meryem, 19/77-82.

2.9. ŞUARÂ /الشُّعْرَاءُ” SURESİ VE MUHTEVASI

Sure, adını iki yüz yirmi dördüncü ayette geçen “şairler” anlamına gelen “Şuarâ/الشُّعْرَاءُ” kelimesinden almaktadır. Surenin ayrıca ilk âyetinden dolayı “Tâ-sîn-mîm/طسم”, kitap sahibi birçok peygamberin kıssasını içerdiği için Camia sûresi diye de anılmıştır.⁵⁵²Mushaftaki sıralamada yirmi altıncı, iniş sırasına göre kırk yedinci sırada olup, iki yüz yirmi yedi ayetten müteşekkildir. Bu sure, genel kabule göre Mekki'dir. Mukatil b. Süleyman'a göre yüz doksan yedinci ayeti medenîdir. İbn Abbas'a göre ise, surenin son dört ayeti medenîdir.⁵⁵³Ayrıca Muhammed Esed'e göre sure, Mekke döneminin ortalarında, Hicret'ten takriben altı ya da yedi yıl önce nazil olmuştur.⁵⁵⁴

Şuarâ suresinin muhtevasını dikkate alarak, bu sure iki bölüm halinde incelenebilir. İlk dokuz ayet girizgâh olarak kabul edilirse, yüz doksan birinci ayete kadar surenin birinci bölümü, geri kalan kısım ise surenin ikinci bölümü şeklinde değerlendirilebilir.⁵⁵⁵

Surenin giriş bölümünde, Kur'an'ın kendi içinde tutarlı, hakkı bütün gerçekliğiyle açıklayan bir kitap⁵⁵⁶ olduğu ifade edildikten sonra, müşriklerin çoğunun, tebliğ ettiği vahye inanmayıp yüz çevirmelerinden dolayı, Peygamber Efendimizi'n üzüntüden neredeyse kendini tüketeceği ifade edilmekte ve müşriklerin yeni gelen âyetlerden de sürekli yüz çevirdikleri belirtilmektedir. Ayrıca inkâr zihniyetine sahip bu insanların, kâinat kitabı mesabesindeki bu âlemin, Allah'ın varlığını gösteren apaçık delillerle dolu olduğu halde, bunlardan da yüz çevirdikleri anlatılmaktadır.

Mevdudî, “Onlar adına niye kendini tüketirsin? Eğer bu adamlar sana inanmıyorlarsa, bu hiç bir "ayet" görmediklerinden değil, inatlarından dolayıdır. Onlar, akla ve mantığa kulak vermez, başlarını aşağılık içinde eğmelerini gerektirecek bir "ayet" görmek isterler.” şeklinde değerlendirmede bulunarak bu ayetlerin Peygamber Efendimiz'i teselli sadedinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵² İbn Âşur, *a.g.e.* c. IXX, s. 89.

⁵⁵³ Kurtubî, *a.g.e.* c. XVI, s. 5.

⁵⁵⁴ Esed, *a.g.e.* c. II, s. 740

⁵⁵⁵ DİA, c. XXXIX, s. 221-222, “Şuara Suresi” mad.

⁵⁵⁶ Bkz. Muhammed Esed'in meali.

⁵⁵⁷ Mevdudî, *a.g.e.* c. IV, s. 8.

Bu surede Hz. Musa ve Hz. Harun, Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb'ın tevhit mücadelesine temas edilmekte, her peygamberin irşad şekli ve muhataplarından gelen tepkiler anlatılmaktadır.

İsimleri zikredilen peygamberlerden Hz. Mûsâ ile kardeşi Hz. Harun'un Firavun'a karşı verdikleri mücadele oldukça geniş biçimde anlatılmaktadır.⁵⁵⁸ Bu pasajda, Hz. Musa'nın tebliğ vazifesiyle Firavun'a gönderilmesi, onun Hz. Musa'ya kendisini terbiye ettiğini, yetiştirdiğini hatırlatarak minnette bulunması⁵⁵⁹, ardından Allah'ın varlığını ispat konusunda Hz. Musa (a.s) ile Firavun arasındaki mücadele⁵⁶⁰, Hz. Musa'nın göstermiş olduğu mucize ve Firavun'un bunu sihirbazlık olarak değerlendirmesi⁵⁶¹, mahşerî bir topluluk huzurunda yapılan mücadelede sihirbazların Allah'a iman etmeleri⁵⁶² ve Hz. Musa (a.s.) ile kavminin kurtuluşu anlatılır ve kısaca Firavun ile ordusunun boğulmasıyla sona erer.⁵⁶³

Surede, Hz. Musa kıssasının ardından, tevhit mücadelesi zikredilen peygamberlerden, Hz. İbrahim'in babasına ve kavmine yönelik daveti anlatılır.⁵⁶⁴ Bu kısımda, tevhid inancı için Hz. İbrahim'inaklî ve mantikî esaslara dayalı yaptığı tebliğ şekli ve putlara tapınmanın reddedilmesi gerektiği, ibadete layık tek varlık olan Allah'ın sıfatları⁵⁶⁵ anlatılmaktadır. Takip eden ayetlerde ise Hz. İbrahim'in (a.s.) babasının bağışlanması için Allah'tan af dilemesi ve Allah'a samimi şekilde kulluk edenlerin duasıyla bu pasaj sona ermektedir.⁵⁶⁶

Hz. İbrahim'in kıssasından sonra, diğer peygamberlerin tebliğ mücadelelerine geçmeden âhîret hayatında dair bir kesit verilmektedir.⁵⁶⁷ Burada, kıyamet gününde mükâfat ve cezayı hak edenler, müşriklerin pişmanlıkları ve içinde buldukları sapıklıktan mütevellit duydukları üzüntüler ve iman edip itaat etmek için dünyaya tekrar dönmeyi yönelik temennileri anlatılmaktadır.

⁵⁵⁸ Şuarâ, 26/10-66.

⁵⁵⁹ Şuarâ, 26/10-22.

⁵⁶⁰ Şuarâ, 26/23-31.

⁵⁶¹ Şuarâ, 26/32-37.

⁵⁶² Şuarâ, 26/38-51.

⁵⁶³ Şuarâ, 26/52-68.

⁵⁶⁴ Şuarâ, 26/69-89.

⁵⁶⁵ Şuarâ, 26/69-82.

⁵⁶⁶ Şuarâ, 26/83-89.

⁵⁶⁷ Şuarâ, 26/90-104.

Daha sonra Hz. Nuh⁵⁶⁸, Hz. Hud⁵⁶⁹, Hz. Salih⁵⁷⁰, Hz. Lût⁵⁷¹ ve Hz. Şuayb'ın⁵⁷² tevhit noktasında, davet mücadelesine temas edilmekte, her peygamberin benimsediği irşat şekli ve muhataplarından gelen tepkiler ve bu tepkiler karşısındaki peygamberlerin tavırları hakkında bilgi aktarılmakta, iman etmeyen kavimlerin helâk edildiği bildirilmektedir.⁵⁷³

Anlatılan bu yedi peygamberin tevhit mücadelesini, burada zikredilme gerekçesini Mevdudî şöyle anlatmaktadır: “Yeryüzü, gerçeği arayan kimseyi hakka götürecek “ayet”lerle doludur. Fakat dikkafalı ve yanlış yolda olanlar, ister tabii olgular olsun, isterse peygamberlerin mucizeleri olsun, “ayetleri” gördükten sonra da inanmamışlardır. İlâhî ceza kendilerini yakalayınca kadar, bu sapık insanlar, yanlış akidelerine saplanıp kalmışlardır. Bu gerçeği örneklemek için, Mekke kâfirleri gibi, küfürlerinde inat eden yedi eski kavmin tarihi anlatılmaktadır.”⁵⁷⁴

Geçmiş dönemdeki peygamberlerin tevhit mücadelesi ve edindikleri tecrübeler, Hz. Muhammed (s.a.v.) için bir teselli olmakta ve “Ey resulüm! Sen yılmadan, umutsuzluğa kapılmadan ve kendini perişan etmeden davana sınımsız sarıl ve mücadelene devam et.” mesajı verilmektedir.

Surenin ikinci bölümünü teşkil eden ayetler, giriş kısmında ifade edilen mevzu çerçevesinde içerik devam etmektedir. Burada, Kur'an'ın ilahi kaynaklı bir mesaj olduğu⁵⁷⁵, Cebrail (a.s.) vasıtasıyla vahyedildiği⁵⁷⁶, üstelik muhatap kitlesi olan kavmin lisanına uygun olarak Arapça indirildiği⁵⁷⁷ ifade edilerek Peygamber Efendimiz teselli edilmektedir. Bütün bu gerçeklerin İsrailoğulları alimlerince bilindiği halde⁵⁷⁸, hakkı inkâr noktasında inatla direnenlerin yine de inanmayacakları kaydedilmekte ve kendilerine ansızın bir azap gelinceye kadar, ilahi mesaja iman etmeyecekleri anlatılmaktadır.⁵⁷⁹

⁵⁶⁸ Şuarâ, 26/105-122.

⁵⁶⁹ Şuarâ, 26/123-140.

⁵⁷⁰ Şuarâ, 26/141-159.

⁵⁷¹ Şuarâ, 26/160-176.

⁵⁷² Şuarâ, 26/160-176.

⁵⁷³ Şuarâ, 26/177-191.

⁵⁷⁴ Mevdudî, *a.g.e.* c. IV, s. 8.

⁵⁷⁵ Şuarâ, 26/192.

⁵⁷⁶ Şuarâ, 26/193.

⁵⁷⁷ Bkz. İbrahim, 14/4.

⁵⁷⁸ Şuarâ, 26/197.

⁵⁷⁹ Şuarâ, 26/201-202.

Ardından Peygamber Efendimiz'e, bu zorlu ve kutlu yolda peygamberlik vazifesini ifa ederken ve ayrıca bir peygamberde olması gereken hususiyetler hatırlatılmaktadır. Bunlar, sadece Allah'a kulluk⁵⁸⁰, tebliğ ve irşat vazifesinde öncelikle yakın çevreden başlama⁵⁸¹, müminleri koruyup kollama⁵⁸², sadece Allah'a dayanıp güvenme⁵⁸³ şeklinde ifade edilmiştir.

Surenin son kısmında, Peygamber Efendimiz'in ve ona tabi olan müminlerin her türlü şeytandan uzak olduğu⁵⁸⁴, şeytanın kendisi gibi iftiraya, yalana ve her türlü günaha düşkün kimselerle beraber olup bu karakterdeki insanlarla işbirliğine gidebilecekleri hatırlatılmaktadır.⁵⁸⁵ Ayrıca, azgınlarla bir arada bulunup her duruma göre tavır değiştirebilen, gayri samimi şairlerle iş birliği içinde bulunduğu belirtilmekte, imanlarının gereği erdemli davranışlar sergileyen şairler bunlardan istisna edilmektedir.

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra Şuarâ suresinde geçen "Kellâ/كَلَّا" edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede "Kellâ/كَلَّا" edatı, on beşinci ve altmış ikinci ayetlerinde olmak üzere iki kez geçmektedir.

2.9.1. Şuara Suresi 15. Ayetteki "Kellâ/كَلَّا" Edatı:

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (12) وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ (13)
وَأَلْهِمْ عَلَيَّ ذَنْبًا فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِي (14) قَالَ كَلَّا فَإِذْ هَبْنَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (15)

*"Musa şöyle dedi: Rabbim! Doğrusu, beni yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum. (Bu durumda) içim daralır, dilim dönmez; onun için Harun'a da elçilik ver. Onların bana isnat ettikleri bir suç da var. Bundan ötürü beni öldürmelerinden korkuyorum. Allah buyurdu: Hayır (seni asla öldüremezler)! İkiniz mucizelerimizle gidin. Şüphesiz ki, biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz."*⁵⁸⁶

⁵⁸⁰ Şuarâ, 26/213.

⁵⁸¹ Şuarâ, 26/214.

⁵⁸² Şuarâ, 26/215.

⁵⁸³ Şuarâ, 26/217.

⁵⁸⁴ Nahl, 16/99; İsrâ, 17/65.

⁵⁸⁵ Şuarâ, 26/222-224.

⁵⁸⁶ Şuara, 26/12-15.

Mekke döneminin ortalarında inen bu ayetlerle Allah'ın, Elçisi'ni risalet ve tebliğ vazifesi konusunda karşılaşacağı ve halen karşılaşmakta olduğu birtakım olumsuz olaylar ve şartlarla ilgili, önceki peygamberlerin yaşadığı tecrübelerle atıfta bulunarak teselli ettiği görülmektedir.

Peygamber Efendimiz, tebliğ ettiği âyetlere, Mekkeli müşriklerin inanmamaları sebebiyle, üzüntüden neredeyse kendini helak edecek duruma gelmişti. Tam bu noktada Allah, Resülü'ne Hz. Musa olayını hatırlatmaktadır. Hz. Musa (a.s) görevini ifa ederken karşılaştığı şartlar ve engeller, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) karşılaştıklarından daha zor ve daha çetindi. Hz. Musa (a.s) , Firavun ve kavmince ezilen, zayıf bir topluma mensuptu. Buna karşılık Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kureyş kabilesinin mensuptu ve ailesi diğer kabilelerle hiç olmazsa eşit bir konuma sahipti. Ayrıca, Hz. Musa (a.s) Firavun'un sarayında yetiştirilmiş, büyütülmüş ve bir cinayet suçlaması nedeniyle devamlı bir korku ve endişeli bir süreçten sonra, ayrıca kendisinden kaçtığı hükümdara risalet göreviyle gitme emri almış bulunuyordu. Peygamber Efendimiz (s.a.v) için böyle bir durum ve olumsuz etkenler söz konusu değildi. Ayrıca Firavun'un imparatorluğu, zamanın en geniş ve en güçlü imparatorluğu olup Kureyş'in zayıf gücüyle kıyas bile kabul etmeyecek durumda idi.⁵⁸⁷ İşte bu şartlar çerçevesinde Hz. Musa, Firavun ve ahalisine ilahi hakikati tebliğ etmek üzere görevlendirilmişti.

Hz. Musa'nın bazı endişeleri ve çekinceleri vardı. Hz. Musa, Firavun ve kavminin kendisini yalanlamalarından korktuğunu söyleyerek mazeret beyan etmeye başladı. Bütün bu şartların tazyikiyle kendisinin ızdırap içinde göğsünün daralacağını söyledi. Ardından dilinin dönmemesini zikretti. Hâlbuki Harun (a.s.) kendisinden daha fasih bir lisana ve daha sakin bir mizaca sahipti. Bütün bu olumsuz etkenlere ek olarak bir kabahatinin olduğunu söyledi. Bu suç peygamberlikten önce hataen işlediği, adam öldürme suçu idi. Bu sebeple, kıptîlerin derhal kendisini öldürmeye teşebbüs edeceklerinden ve dolayısıyla ilâhî mesajı ulaştırma ve yayma görevini yerine getirememekten korkmaktaydı. Hz. Musa'nın Peygamberlik vazifesini layıkıyla yapabilmesi için iki noktada istekleri toplanıyordu: Kendisinden kötülüğün, şerrin ve ihmalkârlığın ortadan kaldırılması ve kendisiyle birlikte Hz. Harun'un da elçi olarak gönderilmesi.⁵⁸⁸ Allah, tam bu noktada bu talebe yönelik olarak “Kellâ/كَلَّا” edatını

⁵⁸⁷ Bkz. Mevdudi, *a.g.e.* c. IV, s. 13-14..

⁵⁸⁸ Zuhayli, *a.g.e.* c. VIII, s. 505-506.

kullanarak Hz. Musa'yı böyle bir düşünceden ve vehimden vazgeçirmeyi ve Yüce Allah'a güvenmesi gerektiğini ifade etmiştir. “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra “*Gidiniz, biz sizinle birlikteyiz ve söylenecek her sözü işitiriz*”⁵⁸⁹ buyurarak, Yüce Allah'ın her zaman ve her yerde onlarla beraber olduğunu ifade etmektedir. Burada kastedilen beraberlik, ilahî yardım ve destek beraberliğidir. Bu beraberlik, kulak verme ve dinleme şeklinde verilmektedir. Bu ise, Allah nezdinde hazır olmanın ve dikkat etmenin en yüksek derecesidir. Dikkatli korumanın ve yardım için hazır olmanın, Kur'an'ın ifade metodu olan tasvire uygun olarak, kinaye biçiminde ifade edilmesidir.⁵⁹⁰ Aynı olay Kur'an-ı Kerim'de “Kellâ/كَلَّا” edatı olmadan şu şekilde anlatılmıştır:

*(Musa ile Harun:) "Ey Rabbimiz!" dediler, "Onun bize düşmanca davranmasından yahut azgınlık(ta devam) etmesinden korkarız". (Allah:) "Korkmayın!" diye cevap verdi, "Şüphesiz (Ben her şeyi) işiterek ve görerek, sizin yanınızda olacağım."*⁵⁹¹

On beşinci ayette kullanılan “Kellâ/كَلَّا” edatının, bağlamıyla birlikte düşünüldüğünde, kafasında endişe ve tereddütleri olan ve çetin bir görevle vazifelendirilen Hz. Musa'nın, her türlü tereddüt ve korkudan emin bir şekilde bu vazifeye odaklanıp başarılı bir şekilde ifa ettiğini görmekteyiz. Bu ayetler ve söz konusu ilgili edat bağlamında, imanın ve bunun gereği, güvenin olduğu yerde imkânın da var olacağı gerçeğinin altı çizilmiş olmaktadır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Müfessirlerden Mukatil b. Süleyman⁵⁹², Zemahşeri⁵⁹³, Razî⁵⁹⁴, Kurtubî⁵⁹⁵, Âlûsî⁵⁹⁶, Beyzâvî⁵⁹⁷, Nesefî⁵⁹⁸ ve İbn Kesir'e⁵⁹⁹ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı kendinden önceki ayete yönelik bir caydırma ifadesidir. Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde

⁵⁸⁹ Şuara,26/15.

⁵⁹⁰ Kutub,a.g.e. s. 2590.

⁵⁹¹ Taha, 20 /45-46.

⁵⁹² Mukatil b. Süleyman, a.g.e. c. III, s. 259.

⁵⁹³ Zemahşeri, a.g.e. s.756.

⁵⁹⁴ Razî, a.g.e. c. XXIV, s. 124.

⁵⁹⁵ Kurtubî, a.g.e. c. XVI, s. 14.

⁵⁹⁶ Âlûsî, a.g.e. c. XIX, s. 66.

⁵⁹⁷ Beyzâvî, a.g.e. c. IV, s. 134.

⁵⁹⁸ Nesefî, a.g.e. c. II, s. 556.

⁵⁹⁹ İbn Kesir, a.g.e. ,c. X, s. 339.

olmaktadır: Allah dedi ki: “Hayır, korkma, İkiniz birlikte mucizelerimizle gidin. Biz sizinle birlikteyiz ve söylenecek her sözü işitiriz.”

Taberî⁶⁰⁰ ve Beğavî⁶⁰¹ “Kellâ/كَلَّا” edatının, kendinden önceki ayete yönelik nefiy ifadesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: “Allah buyurdu: Hayır (seni asla öldüremezler)! İkiniz mucizelerimizle gidin. Şüphesiz ki, biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz.”

Mâturîdî⁶⁰² ve İbn Âşur⁶⁰³ ise red ve iptal manasında olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: (Allah ona): “Hayır, bırak bu endişeleri” dedi; açık belge ve mu'cizelerimizle ikiniz (onlara) gidiniz. Şüpheniz olmasın ki biz sizinle beraberiz (olup bitenleri) işitiriz.”

İzzet Derveze⁶⁰⁴ ve Elmalılı⁶⁰⁵, hem on beşinci, hem de altmış ikinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamışlardır.

Bizim tercihimiz, ilgili ayetlerin genel bağlamından hareketle, Hz. Musa’yı kafasındaki korku ve endişelerden uzak kılma noktasında, “Kellâ/كَلَّا” edatının caydırma anlamında kullanıldığı görüşüdür.

2.9.2. Şuarâ Suresi 62. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ (6) قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (62)

“İki topluluk birbirinin görüş alanına girdiklerinde Musa'nın adamları: "İşte yakalandık!" dediler.(Musa:) "Hayır, asla! Rabbim benimle beraber" dedi, "bana mutlaka bir çıkış yolu gösterecektir!" dedi.”⁶⁰⁶

⁶⁰⁰ Taberî, *a.g.e.* c. XVII, s. 554.

⁶⁰¹ Beğavî, *a.g.e.* c. IV, s. 166.

⁶⁰² Maturidî, *a.g.e.* c. VII, s. 52.

⁶⁰³ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XIX, s. 108.

⁶⁰⁴ Elmalı, *a.g.e.* c. V, s. 456.

⁶⁰⁵ Derveze, *a.g.e.* c. II, s. 339.

⁶⁰⁶ Şuara, 26/61-62.

Bu ayette geçen “Kellâ/كَلَّا” edatı müfessirlere göre “İş sizin anlattığımız gibi değildir, onlar asla bizi yakalayamayacaktır. Bu şekilde vehmetmekten vazgeçin.” meâlinde nefiy ve caydırma manasındadır.

Firavun ve yönetim kadrosu, Mısır’da zalim ve tahammülsüz bir şekilde hüküm sürüyorlardı. “Genellikle, hâkim toplulukların baskı altında tuttuğu zayıf ya da azınlıktaki grupların, özgürlük taleplerini anlamakta güçlük çektiklerini ve onların başkaldırmalarına, güce karşı duydukları sebepsiz bir nefret ve kör bir kıskançlıktan başka bir anlam veremediklerine Kur’an işaret etmektedir.”⁶⁰⁷

Firavun’un zulüm ve işkencesinden kurtulmak, özgür bir şekilde dinlerini yaşamak üzere, Allah’ın emriyle Hz. Musa ve O’na iman edenler, gecenin bir vaktinde memleketlerinden hicret etmek üzere yola çıkmışlardır. Bu hicret yolculuğu, “Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği ayetlerde şu şekilde zikredilir⁶⁰⁸: “Allah Teâlâ, Hz. Musa’ya, İsrâiloğulları’nı Mısır’dan geceleyin gizlice çıkarmasını vahyetti. Mûsâ (a.s) geceleyin kavmi ile birlikte yola çıktı. Durumu haber alan Firavun ve adamları, İsrâiloğullarını takip edip, onları yok etmeye karar verdiler. Firavun, İsrâiloğulları’nı rahatlıkla ezebileceğini ifade ediyordu. Çünkü onların düzenli orduları ve yetişmiş askerleri yoktu. Şehir ve kasabalara görevliler göndererek, asker toplayıp harekete geçti. Filistin’e gitmek üzere yola çıkmış olan İsrâiloğulları Kızıldeniz’e gelmişlerdi. Güçlü ordusuyla onları takip etmekte olan Firavun, bir gün sabahleyin güneş doğarken onlara yetişti. Ardından her iki grup, yani Hz. Musa’nın grubu ile Firavun’un grubu birbirlerini görünce, Musa’nın kavmi dedi ki: “Firavun ve ordusu bize yetişiyor, bizi öldürecekler. Onlar, önlerinde denizi, arkalarında Firavun ve ordusunu görüp, kötü düşünceye kapıldıklarında böyle söylediler.”⁶⁰⁹ Bunun üzerine Hz. Musa, “Kellâ/كَلَّا” ‘hayır’ dedi. “Onlar asla size yetişemeyecekler. Böyle sözler söylemekten sakının, Şüphesiz Rabbim, koruması ve zaferiyle benimle beraberdir ve bana kurtuluş yolunu gösterecektir.” şeklinde kavmini teskin edici bir konuşma yaptı.

Râzî bu konuda şu izahı yapar: “Hz. Musa, kavminin maneviyatını iki şeyle kuvvetlendirdi. Biri, Rabbinin kendisiyle beraber olduğunu söylemesi; bu, zafer ve yardım garantisini gösterir. İkincisi ise "Rabbim bana kurtuluş yolunu gösterecektir"

⁶⁰⁷ Bkz. Esed, *a.g.e.* c. II, s. 746.

⁶⁰⁸ Şuara,26/52-62.

⁶⁰⁹Sabunî, *a.g.e.* c. II, s. 382.

sözüdür. Yüce Allah, ona kurtuluş yolunu, düşmanlarının da helak olacağını gösterdiğinde en büyük zafere ulaşmış oldu.”⁶¹⁰

Bu surede, Peygamber Efendimiz’e teselli sadedinde eski kavimlerin tarihlerinden misaller verilmektedir. Mekke kâfirlerinin, şu veya bu bahaneyle Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından tebliğ edilen İslâm mesajını şiddetle reddettikleri, hatta ilâhî ceza kendilerini yakalayınca kadar, bu sapık insanlar, yanlış akidelerine saplanıp kaldıkları bir hakikattir.⁶¹¹ Bunun üzerine Peygamberimiz, bütün Peygamberlerin ortak kaderi olan hicreti gerçekleştirmeye karar vermiştir. İşte bu bağlamda, Hz. Musa’nın Filistin’e hicretiyle, Peygamber Efendimiz’in Medine’ye hicreti paralellik arz etmektedir. Her iki Peygamber de, en zor zamanda dahi Allah’ın yardımından ve hidayetinden hiçbir zaman umutlarını kesmemişler ve yanındaki arkadaşlarına aynı inanç üzere olmalarını salık vermişlerdir.

Şuarâ suresi altmış ikinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının mahiyeti düşünüldüğünde; bu edatın geçtiği ayetten önceki ayetlerde şöyle bir tablo sunulmaktadır: “Hz. Musa ve yanında O’na tabi olan bir avuç mümin var. Önlerinde sadece koca bir deniz ve ayrıca yanlarında da gemileri yok ve kendilerini savunmak için herhangi bir silaha da sahip değiller. Buna mukabil, karşılarında Firavun’un kendilerini arayan, acımasız silahlı askerleri durmaktadır. İçinde buldukları durumun bütün şartları gösteriyor ki; önlerinde deniz, arkalarında düşman olduğu halde artık kurtuluşları imkânsız.”⁶¹² İşte bu durumda Allah, “Kellâ/كَلَّا” edatını Hz. Musa’nın diliyle ifade ederek, en zor şartlarda dahi, Allah’ın rahmetinden umut kesilmemesi gerektiğini işaret etmektedir.

Ayrıca “Şüphesiz Rabbim, koruması ve zaferiyle benimle beraberdir ve bana kurtuluş yolunu gösterecektir”⁶¹³ ayetiyle, Allah’ın yardımının inananlarla beraber olduğu ifade edilmiştir. Peygamber Efendimizin, Sevr mağarasında “Allah bizimle beraberdir.”⁶¹⁴ demesini de burada hatırlamak gerekir.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

⁶¹⁰ Razî, a.g.e. c. XXIV, s. 138.

⁶¹¹ Mevdudi, a.g.e. c. IV, s. 12-13.

⁶¹² Kutub, a.g.e. s. 2598.

⁶¹³ Şuara, 26/62.

⁶¹⁴ Tevbe, 9/40.

Mukatil b. Süleyman⁶¹⁵, Taberî⁶¹⁶, Beğavî⁶¹⁷, Mâturîdî⁶¹⁸, Kurtubî⁶¹⁹, Âlûsî⁶²⁰, Beyzâvî⁶²¹ ve İbn Kesir⁶²², “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayete yönelik nefiy ifadesi olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Hayır, onlar asla bize yetişemez! Rabbim benimle beraber, O bana mutlaka bir çıkış yolu gösterecektir!” dedi.

Mâverdî⁶²³, Razi⁶²⁴, Neseî⁶²⁵ ve İbn Âşur’a⁶²⁶ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendinden önceki ayete yönelik bir caydırma ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Hayır, bu şekilde düşünmeyin! Rabbim benimle beraber, O bana mutlaka bir çıkış yolu gösterecektir!” dedi.

İbn Abbas⁶²⁷ ise, altmış ikinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının, kendinden sonraki cümleyi tekit etmek üzere tahkik ifade ettiğini belirtmiştir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Gerçek şu ki, Rabbim benimle beraber, O bana mutlaka bir çıkış yolu gösterecektir!” dedi.

“Kellâ/كَلَّا” edatının, bu ayet-i kerimede, caydırma manasına geldiği ifade edilebilir. Zira iman etmek, her daim Allah’ın rahmetinden ve nusretinden umudu kesmemeyi gerekli kılmaktadır. Kur’an’da bu husus “Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin”⁶²⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Musa’nın kavminin en zor şartlar dâhilinde “Eyvah mahvolduk, onlar bize yetişecek!” şeklindeki ümitsizce söylemlerinin bir mümine yakışmayacağını ifade etmek üzere “Kellâ/كَلَّا” edatının vazgeçirme manasında kullanılmasının uygun olacağı kanaati hâsıl olmuştur.

⁶¹⁵ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. III, s. 266.

⁶¹⁶ Taberî, *a.g.e.* c. XVIII, s. 581.

⁶¹⁷ Beğavî, *a.g.e.* c. IV, s. 173.

⁶¹⁸ Maturidî, *a.g.e.* c. VIII, s. 61.

⁶¹⁹ Kurtubî, *a.g.e.* c. XVI, s. 32.

⁶²⁰ Âlûsî, *a.g.e.* c. XIX, s. 85.

⁶²¹ Beyzâvî, *a.g.e.* c. IV, s., 140.

⁶²² İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. X, s. 348.

⁶²³ Mâverdî, *a.g.e.* c. IV, s., 173.

⁶²⁴ Razi, *a.g.e.* c. XXIV, s. 138.

⁶²⁵ Neseî, *a.g.e.* c. II, s., 565.

⁶²⁶ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XIX, s. 135.

⁶²⁷ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 387, 390.

⁶²⁸ Zümer, 39/53.

2.10. SEBE “سَبَأٌ” SURESİ VE MUHTEVASI

Tefsir kaynaklarında, bu surenin altıncı ayetinin, Mekkî veya Medenî olabileceği şeklindeki tartışmayı bir tarafa bırakırsak, surenin Mekkî olduğu, müfessirlerin hemfikir olduğu ifade edilmektedir.⁶²⁹ Sure ismini, Yemen’de yaşamış bir halkı ifade eden ve onbeşinci ayette geçen “Sebe’/سَبَأٌ” kelimesinden almıştır.⁶³⁰ Mushaftaki sıralamada otuz dördüncü, iniş sırasına göre elli sekizinci sırada olan bu sure, elli dört ayetten müteşekkildir. Kaynaklarda, Lokman suresinden sonra Zümer suresinden önce nazil olduğu ifade edilmekle beraber, Mekke döneminin ikinci yarısında, İsrâ suresinin nüzulünden kısa bir süre önce indirildiği anlaşılmaktadır.⁶³¹

Sebe süresinin nüzul sebebiolarak, Ebu Süfyan’ın Lât ve Menât üzerine yemin ederek, ölümden sonraki ebedi hayatı inkâr etmesi üzerine “*İnkâr edenler, ‘Kıyamet bize gelmeyecektir’ dediler. De ki: Hayır, öyle değil, gaybı bilen Rabbime andolsun ki, Kıyamet size mutlaka gelecektir*” ayetinin nazil olması anlatılır.⁶³² Surenin genel içeriğine bakılacak olursa, Peygamber Efendimiz’e, Mekkeliler’in, Allah’ın birliğini ve ahiret hayatının varlığını inkâr konusunda, katı bir tutum sergilemeleri şeklinde genel bir nüzul sebebinden söz etmek daha uygun olur.⁶³³

Bu surenin genelini göz önünde bulundurursak; Kur’an’ın, muhatap kitlesinin zihinlerine nakşetmek istediği, tevhit, nübüvvet ve mead gibi üç temel konuyu bünyesinde barındırmaktadır. Bu çerçevede, Sebe surenin muhtevasını dört bölüm halinde ele almak, surenin vermek istediği mesajların anlaşılması açısından uygun olmaktadır.⁶³⁴

Hamd ile başlayan beş sureden⁶³⁵ biri olan Sebe suresinin başında, “Hamd’in dünyada da ahirette de yalnız Allah’a mahsus olduğu” ifade edilerek Allah’ın güç ve kudretinin üstünlüğü ve ilminin her şeyi ihata ettiği ifade edilmiştir.⁶³⁶ Bu ayetlerde Allah, ilminin herşeyi kuşatmasından bahisle, surenin sonraki kısımlarında yer yer

⁶²⁹ Kurtubî, *a.g.e.* c. XVII, s. 252.

⁶³⁰ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXII, s. 133.

⁶³¹ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXII, s. 133-134; Esed, *a.g.e.* c. II, s. 869.

⁶³² Kurtubî, *a.g.e.* c. XVII, s. 253.

⁶³³ DİA, c. XXXVI, s. 243, Sebe Suresi Mad..

⁶³⁴ DİA; aynı yer.

⁶³⁵ Bu sureler En’âm, Kehf, Fatır, Sebe ve Fatıha’dır.

⁶³⁶ Sebe, 34/1-2.

bahsi geçecek olan- inkârcı zihniyete yönelik herşeyin bilinip kaydedildiği ve hesabının sorulacağı mesajını vermektedir.

Surenin birinci bölümünde⁶³⁷, inkârcılıkta direnenlerin, âhiret hayatını çok uzak bir ihtimal görerek kabullenemedikleri, ancak, bunların ahirette karşılaşacakları cezalar ve müminlere vereceği mükâfatlar ifade edilerek, ahiretin muhakkak gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Ahireti hayatını yok sayan kâfirlerin, kıyametin kopacağı gerçeğini hatırlatan Peygamber Efendimiz'e yönelik, yalan, uydurma veya cinnet içinde olma şeklinde iftiralar attıkları beyan edilmiştir. Daha sonra, gökleri ve yeri yaratmaya güç yetiren Allah'ın, öldükten sonra dirilmeye muktedir olacağına yönelik göğe ve yere bakılıp, Allah'ın nelere güç yetirebileceği gerçeği hatırlatılarak muhatap kesim tehdit edilmiştir.

İkinci bölümde⁶³⁸, tarihte cereyan eden, bazı ibretlik olaylara atıfta bulunmaktadır. Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) örnek birer kul olarak anlatılmaktadır. Cenab-ı Hak, Hz. Davud'un, kendisine yönelen ve şükreden bir kul olması münasebetiyle, kendisine peygamberlik, devlet başkanlığı, askerî güç, demiri işleme ustalığı, Zebur ve bütün canlıları etkileyebilecek kadar güzel ses gibi birçok nimetler verdiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde, Hz. Süleyman'a rüzgârı emrine âmâde kıldığını, bakırı eritme yeteneğini verdiğini, büyüklüğü ve genişliği sebebiyle hareket etmeyen sabit kazanlar ve havuz kadar büyük çanaklar inşa etme ve yüksek saraylar yapmaları için cinleri emrine verdiği anlatılmaktadır. Bu iki peygamberin hayatı anlatılarak, şükredici bir kul olma bağlamında şu mesaj verilmektedir: “Özellikle Allah'ın, kendilerinden önce hiç kimseye nasip etmediği büyük güç, şöhret ve zafer ihsan edilen Hz. Davud ve Hz. Süleyman Peygamberler hatırlatılmaktadır. Bu nimetlere rağmen onlar, kibir ve gurura kapılmayıp, Rablerine şükreden kullar olarak yaşadılar.”⁶³⁹

İnkâr yolunu seçip, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetlerle azgınlık yapanlara, ibret verici tarihî bir sahne olarak Sebe halkı, devam eden ayetlerde misal olarak verilmektedir. Sebe Krallığı, Güneybatı Arabistan'da yerleşik bulunuyordu. Sebe ülkesi, bütün Arap Yarımadası'nda dillere destan olan muazzam gelişmesini büyük barajlara borçluydu. Bu ülkenin zenginleşip, müreffeh hale gelmesinde halkının

⁶³⁷ Sebe, 34/3-9.

⁶³⁸ Sebe, 34/10-21.

⁶³⁹ Mevdudî, *a.g.e.* c. IV, s. 497.

ticarî faaliyetlere yoğun ilgileri ve önemli ticaret yol güzergâhlarını kontrol etmeleri kaynaklanıyordu. Ayrıca, ülkelerinin güzelleşmesinde ve yemyeşil bağ ve bahçelere sahip olmalarında, inşa ettikleri barajların, bentlerin ve su yolları şebekelerinin büyük tesiri vardı.⁶⁴⁰ Âdeta çöl içinde cennet gibi bir hayat yaşamaktaydılar. Bütün bu nimetler, onları Rablerine şükretmeye değil de nankörlüğe götürdü. “Arîm” seliyle helak oldular. Ellerindeki güzel bahçeleri ve yemişleri, güven içinde seyahat etme imkânı gibi birçok nimetleri kaybettiler. Sebe halkı hikâyesiyle, Mevdudî'nin de işaret ettiği gibi, Allah'ın, kendilerine lütuflar ihsan ettiğinde kibre kapılan ve bu yüzden sadece efsanelerde ve destanlarda hatırlanacak şekilde ortadan kaldırılıp helak edilen bir topluluğun ibretlik hali anlatılmış olmaktadır.⁶⁴¹

Surenin üçüncü bölümün başında⁶⁴², müşriklerin sahip oldukları inancın, akli ve makul hiçbir temelinin olmadığı ifade edilip bundan mütevellit, ahiretle ilgili yanlış fikirlerine değinilmiştir. Surenin bundan sonraki seyri, kıyamet günü, rezil ve rüsvay olan ve Kur'anî ifadesiyle, müstekbirlerle onlara tabi olan müstaz'afkâfir taifesinin arasındaki cereyan eden şiddetli tartışmalarla devam etmektedir. Buradaki tartışma, insanları saptıran yöneticiler ile bunların sapık tâbileri birbirlerini suçlayarak, her iki grubun kendi sorumluluğunu diğerinin üzerine atması tarzında devam etmekte ve dünyadaki davranış ve tavırlarından dolayı, ahirette karşılaşacakları cezanın belirtilmesiyle konu sonlanmaktadır.

Bundan sonraki ayetler, Mekke'nin müşrik zenginlerinin taşkınlıkları yüzünden, Peygamber Efendimiz'i teselli amaçlı, geçmiş ümmetlerden misaller getirilmektedir. Geçmiş dönemlerde, nice ümmetlere birçok peygamber gönderildiği, fakat bu ümmetlerden mal ve nüfusuna güvenerek şımaran nice zenginlerin, peygamberlere sırtını döndüğü, malı ve nüfusuna güvenerek inkâr yolunu seçtiği anlatılmaktadır. Zenginliğin ve evlat sahibi olmanın, Allah'ın istemesiyle gerçekleşebileceği vurgulandıktan sonra “iman ve makbul davranışların eşlik etmediği mal ve evlât zenginliğinin, kişiyi kurtuluşa erdirmeyeceği ve Allah'a yaklaştıramayacağı vurgulanır.”⁶⁴³

⁶⁴⁰ Esed, *a.g.e.* c. II, s. 875-876.

⁶⁴¹ Mevdudî, *a.g.e.* c. IV, s. 497.

⁶⁴² Sebe, 34/21-28.

⁶⁴³ DİA, c. XXXVI, s. 243.

Sebe' süresinin son bölümünde,⁶⁴⁴buraya kadar anlatılan uyarıların ve ibret verici örneklerin hedefini teşkil eden, Peygamber Efendimiz dönemi müşriklerine hitap edilmektedir. Burada Allah, müşriklere, kıyamet günü cehennem ateşinde ceza göreceklerini ve kendilerine: “Yalanlamakta olduğunuz cehennem azabını tadın.” denileceğini beyan eder. Onların, neden böyle bir âkibetle karşı karşıya geldiklerini ifade etmek üzere, inkârda inatla direnmeleri, Peygamber Efendimiz'e, Kur'an'ın mesajlarına sırtlarını dönüp yalanlamaları gibi, azabı gerektiren sebepleri beyan etmiştir. Bunun üzerine, müşriklerin iftiralara karşın Peygamber Efendimiz'in iftiracı ve mecnun olmadığı, yaptıkları davranışlardan dolayı, şiddetli bir azabı bildiren uyarıcı olduğu, ayrıca, bu daveti için hiçbir ücret talep etmediği, bilakis, ecrinin Rabbine ait olduğu hususunda iyi düşünüp tefekkür etmelerini talep etmektedir.

Sure, müşriklerin kıyamet günü gelmeden önce, bir ve tek olan Allah'a iman etmeye davet edildiklerini, ancak ahiret hayatında Kur'an'a ve Rasulullah'a iman etmek, salih ameller işlemek için dünya yurduna dönmeyi istediklerini; fakat vakit çok geç olduğu için, müşriklerle arzuları arasına engel konulduğunu anlatarak sona erer.

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, “Sebe” suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı, sadece yirmi yedinci ayetinde kullanılmıştır.

2.10.1. Sebe' Suresi 27. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“De ki: "Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz.) Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır.”⁶⁴⁵

Vahyin ilk olarak indiği Mekke coğrafyasında şirk inancı çokça yaygındı. Dünyaya ve hayata bakışları bu minval üzerine inşa ediliyordu. Müşriklerin, bu bakış açısının temeline baktığımızda, genelde, Mekke halkının sorunlu bir Allah algısıyla zihinlerinin meşgul olduğu görülür. Çünkü cahiliye devri Arapları Allah'a, evrene

⁶⁴⁴ Sebe, 34/43-54.

⁶⁴⁵ Sebe, 34/27.

müdahil olmayan “tarih ve toplum” dışı bir varlık olarak inanmaktaydılar. Çarpık ve silik bir tanrı anlayışları vardı ve Allah’a ortaklar koşarak, evrenin idaresinde ve insanın hayatında işlevi olamayan bir varlık olarak inanmaktaydılar.⁶⁴⁶Bu sebepten dolayı, araçlara/şefaathçilere ihtiyaç hâsıl oluyordu. Bu beklenti, insanların putlara bakış açısını da değiştirmektedir. Zikredilen, çarpık bir Allah algısının sonucu olarak, Arapların putlardan beklentisi, Allah Teâlâ ile aralarında aracılık etmeleridir. Nüzul dönemi Araplarının, aracı tanrı aramalarına sebep olan bu beklenti/ inançlarına göre; Allah onlara yaptıklarının karşılığını vereceği zaman kendilerini tanımayabilir, kendilerine karşı haksızlık yapabilir, kendilerine yeterince müşfik davranmayabilir. Bu türden tehlikelere karşı, bir aracı tanrı edinmek istemektedirler.⁶⁴⁷

Sebe suresinin şu ayetlerinde, müşriklerin sahip olduğu şirk inancının çarpıklığı rasyonel bir şekilde anlatılmaktadır: *De ki: "Allah'tan başka (ilahi güçlere sahip olduğunuzu) zannettiğiniz (varlıkları) çağırın! (Aslında) onların ne yerde ne gökte zerre kadar güçleri yoktur, ne buralar(in yönetimin)de bir pay sahibidirler, ne de Allah kendisine onlar arasından bir yardımcı (seçmiştir)".*⁶⁴⁸

Râzî, Allah’a ortak koşmanın temelsizliğine dair şöyle bir tespitte bulunur: “Tartışan kişi, karşı tarafın hatalı olduğunu peşinen ifade ederek başlarsa, bu tartışmadan verim alınmaz; hâlbuki önce iki taraftan birinin hatalı olabileceğinin kabulü, taassubun atılmasına ve tarafların fikirlerini samimi olarak gözden geçirmelerine imkân sağlar.”⁶⁴⁹“Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği şu ayette, Allah’a ortaklık namına ne isnat ediliyorsa, kesin bir dille reddedilmektedir: *“De ki: "Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz.) Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır.”*⁶⁵⁰Sâbûnî, aynı konuda, Ebu’s-Suûd’dan rivayetle şu izahı getirir: “Burada, aleylerine delil getirilipsusturulduktan sonra,onları daha bir şiddetle susturma ifadesi vardır. Bu ayette, “Kellâ/كَلَّا” edatıyla, onların iddiaları şu şekilde reddedilmektedir: “Durum, iddia ettiğiniz ve Allah'ın ortağı olduğuna inandığınız gibi değildir. Aksine, O tek bir ilâhtır. Emrini yerine

⁶⁴⁶ Mesut Okumuş, “Nüzul Döneminde Putlar Hakkında Bilgi Sahibi Olmanın Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı (Arzın ağırlıkları örneği)”Başlıklı Bildirinin Müzakeresi, *a.g.e.* s. 106.

⁶⁴⁷ Müftüoğlu,*a.g.e.* s. 93.

⁶⁴⁸ Sebe, 34/22-26.

⁶⁴⁹Razî, *a.g.e.* c. XXV, s. 258.

⁶⁵⁰ Sebe, 34/27.

getirebilendir. Yarattıklarını idare etme hususunda hikmet sahibidir. Binaenaleyh, mülkünde onun asla ortağı olmaz.”⁶⁵¹

Müşriklerin takip ettiği ve atalar inancı olan bu şirk inancının, temelinin olmadığı ve bir kurgu ve uydurma olduğu, Kur’an-ı Kerim’de çokça zikredilmektedir. Misal olarak şu ayet verilebilir: “*De ki: Allah’ı bırakıp da taptığımız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var! Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vaat etmiyorlar.*”⁶⁵²

Sebe’ suresinin, yirmi yedinci ayette kullanılan “Kellâ/كَلَّا” edatının öncesinde, Allah, şirk inancının içi boş ve temelsiz olduğunu aklî gerekçelerle anlatmış ve muhatabı belli bir zihni seviyeye getirdikten sonra, bu edat vasıtasıyla kesin bir şekilde reddetmiştir. Ardından, ayetin devamında, Allah’ın aziz ve hükmünde hikmet sahibi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, bu konu bağlamında, ilmî bir tartışma adabı da öğretilmektedir. Yanlış olduğu düşünülen bir konunun yanlışlığının, aklî izahı, müdellel bir şekilde yapıp işin hakikatini ortaya koymak gerekir ki, muhatap da ikna olsun.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman⁶⁵³, Taberî⁶⁵⁴, Beğavî⁶⁵⁵, Kurtubî⁶⁵⁶ ve İbn Kesir⁶⁵⁷ gibi müfessirlere göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, nefiy ifade etmektedir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “De ki: “Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz. Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır.”

⁶⁵¹ Sâbûnî, *a.g.e.* c. II, s. 553.

⁶⁵² Fâtır, 35/40.

⁶⁵³ Mukatıl b. Süleyman, *a.g.e.* c. III, s. 533.

⁶⁵⁴ Taberî, *a.g.e.* c. XIX, s. 288.

⁶⁵⁵ Beğavî, *a.g.e.* c. VI, s. 399.

⁶⁵⁶ Kurtübî, *a.g.e.* c. XVII, s. 314.

⁶⁵⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XI, s. 286.

Müfessirlerden Zemahşeri⁶⁵⁸, Âlûsî⁶⁵⁹, Beyzâvî⁶⁶⁰, Neseî⁶⁶¹, İzzet Derveze⁶⁶² ve İbn Âşur'a⁶⁶³ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, Allah’a ortak koşanların, Allah’a isnat ettikleri sözlere ilişkin bir men ve caydırma ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “De ki: "Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! Bütün bu gerçeklerden ve kıyaslamalardan sonra hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmayın. Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır.”

Maverdî⁶⁶⁴, Razi⁶⁶⁵ ve Elmalılı⁶⁶⁶, ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamışlardır.

Surenin genel bağlamından ve ayetler arası bağlantılardan yola çıkarak “Kellâ/كَلَّا” edatının, reddiye anlamında olduğu söylenebilir. İslam akaidinin hassasiyetle üzerinde durduğu en önemli husus tevhit akidesidir. Müşriklerin Allah’a yakınlık olsun diye isnat ettikleri putların Allah katında hiçbir öneminin olmadığı, aksine Allah bu tip yakıştırmalardan münezzehe olduğunun bir şekilde ifade etmek üzere bu edat kullanılmıştır.

2.11. MUMİNÛN / الْمُؤْمِنُونَ SURESİ VE MUHTEVASI

Klasik müfessirlerin ekserisine göre, Mekke döneminin sonlarına doğru vahyedilen bu sure, ismini ilk ayette geçen ve müminler manasına gelen “Muminûn/ الْمُؤْمِنُونَ” kelimesinden almakta olup, “Kad eflaha/قَدْ أَفْلَحَ” ismiyle de anılmaktadır.⁶⁶⁷ Sure genel kabule göre, mushaftaki sıralamada yirmi üçüncü, iniş sırasına göre yetmiş dördüncü sûre olup, yüz on sekiz ayetten oluşmaktadır.

Hz. Ömer (r.a)'in, bu sûreden bahsederken şöyle söylediği nakledilmektedir: “Peygamber Efendimiz'e vahiy geldiği zaman, yüzünün etrafında, arı uğultusuna benzer sesler iştilirdi. Bir gün kendisine o vahiy hali geldi. Bir süre bekledik. Kibleye

⁶⁵⁸ Zemahşerî, *a.g.e.* s.874.

⁶⁵⁹ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXII, s. 141.

⁶⁶⁰ Beyzâvî, *a.g.e.* c. IV, s. 247

⁶⁶¹ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 63.

⁶⁶² Derveze, *a.g.e.*, c. IV, s. 279.

⁶⁶³ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXVII, s. 197.

⁶⁶⁴ Mâverdî, *a.g.e.* c. IV, s. 450.

⁶⁶⁵ Razi, *a.g.e.* c. XXV, s. 259.

⁶⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.* c. VI, s. 132.

⁶⁶⁷ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XVIII, s. 5.

dönüp ellerini kaldırdı ve şöyle dua etti: "*Allah'ım, bize olan hayrını bollaştır, azaltma. Bize ikram et, zelil kılma. Bize ihsan et, mahrum eyleme. Bizi memnun et ve bizden razı ol*". Daha sonra Hz. Peygamber; "*Bana on âyet indirildi. Kim, onların gereğini yaparsa, Cennete girer*" buyurdu ve ardından Mü'minun sûresinin ilk on âyetini okudu.⁶⁶⁸

Muminûn suresini, üç bölüm halinde ele almak mümkündür. İdeal bir müminin vasıflarının belirtildiği giriş kısmında Allah, müminlerin namazda iken huşu içerisinde oldukları, boş şeylerden yüz çevirdikleri, zekâtlarını verdikleri, namuslarını korudukları, emanetlerine ve vaadlerine riayet ettikleri ve namazlarına devam ettiklerini ifade ettikten sonra, bu vasfa haiz olanların, Firdevs cennetine varis olduklarını müjdelemektedir.⁶⁶⁹ Ardından Allah, varlığının ve ilahî kudretinin delillerinden bir mucize olarak insanın ve yedi kat semanın yaratmasını, gökten yağmur yağdırmasını ve insana birtakım faydalar sağlayan hayvanları varetmesini ifade edip, bütün kâinatı yönettiğini belirtmiştir.⁶⁷⁰

Birinci bölümde⁶⁷¹, peygamberlerin getirdiği iman gerçeğinin ve tevhit mücadelelerinin sunumu yapılmaktadır. Bu bağlamda tavır ve davranışları itibariyle Mekke müşrik/kâfirleriyle, geçmişteki kavimlerin benzerlik göstermesi söz konusudur. Burada, öncelikle Nuh kıssası olmak üzere, ismi verilmeyen birçok peygamberin tevhit-küfür mücadelelerine temas edilmektedir. Bu kıssalarda, Allah'ın elçilerinin ortak mesajları olarak, kavimlerini sadece Allah'a kulluğa, O'ndan sakınmaya, sahte tanrılara kullak yapmaktan uzak durmaya davet etmişlerdir. Ayrıca buna mukabil, söz konusu kavimlerin, Allah'ın elçilerine, kendilerini bir beşer olması münasebetiyle peygamber olamayacaklarını ve Peygamberin sadece meleklerden olabileceğini, yeniden diriliş ve ahiret hayatının yaşanmayacağını iddia edip, Allah'ın elçilerini yalancılıkla ve delilikle itham ederek, ilahi mesaja sırtlarını dönmüşler ve bu sebeple helake sürüklenmişlerdir.

Seyyid Kutub, bu kıssalarla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*Hiç bir ümmet, ecelini ne öne alabilir ve ne de erteleyebilir*"⁶⁷² şeklinde ilahi yasa ifade edildikten sonra, geçmiş ümmetlerin genelde hepsi, peygamberlerini yalanlamışlar ve

⁶⁶⁸ İbn Kesir, *a.g.e.* c. X, s. 103.

⁶⁶⁹ Benzeri vasıflar Meâric suresi 22-35 ayetleri arasında zikredilir.

⁶⁷⁰ Muminûn, 23/1-22.

⁶⁷¹ Muminûn, 23/23-53.

⁶⁷² Muminûn, 23/43.

"Hangi ümmete peygamberi geldi ise onu yalanladılar"⁶⁷³ ifadesiyle yalanlayan kavimler, gönderilen peygamberleri yalanladıkça Allah'ın yasası uyarınca cezalandırılıyorlar. "Bizde onları birbiri peşisıra yok ettik."⁶⁷⁴ Yok edildikleri yerlerde, harap olmuş yurtlarında, gördüklerinden ders çıkarmasını bilenler için somut ibret tabloları kaldı."⁶⁷⁵ Ardından, Hz.Musa'nın kardeşi Harun ile Firavun'a gönderilmesi, Firavun'un saltanatına güvenip, onları yalanlayarak küçümsemeleri ve Firavun'un ve avanesinin helakı anlatılır.

Muminûn suresinin ilk bölümünde, özel bir yaratılışa sahip kılınan Hz. İsa konusuna kısaca temas edilir. Bu bölümün sonunda, bütün peygamberlerin tevhit mücadelesinde ifade ettikleri ilahi hakikatler karşısında, kavimlerin farklı inanç ve ideolojilere/fırkalara bölündükleri ve her grubun kendisini haklı gördüğü ifade edilmiştir.

Surenin ikinci bölümünde,⁶⁷⁶ kendilerine mal ve evlat verilmesini, kendilerinin iyilikte öncelikli oldukları, nimet ve bolluk içinde sürekli kalacakları⁶⁷⁷ şeklinde çarpık zihniyet kınanmaktadır. Bu düşüncenin yanlışlığı hakkında Muhammed Esed şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Dünyevî başarımın amaçlanabilecek en büyük iyilik, en yüksek erdem olmadığını; tersine önceki pasajda sözü geçen ihtilaf ve ayrılıkların, hemen her zaman, dünyevî hırs ve tamahın, güç ve iktidar peşinde girilen hizbî mücadelelerin sonucu olduğunu îma etmektedir."⁶⁷⁸ Surenin başlangıç kısmında olduğu gibi, gerçek müminlerin vasıflarına temas edildikten sonra, hak yoldan sapmış zenginliği yanlış değerlendirip, nefsi amaçlarında heba eden kâfirlerin kalplerinin, Allah korkusundan uzak olduğu ve bundan mütevellit yaptıkları amellerin de Allah'ın rızasını taşımadığı, neticede azabı hak edecekleri ve bundan kurtuluşun olmayacağı anlatılmıştır. Daha sonra kâfirlerin inkâr etme gerekçeleri tahlil edilmeye başlanmıştır. Kendilerinin, Peygamberin mesajlarını önemsemedikleri gibi, Allah'ın elçisini de gerçek anlamda tanımaya yönelmedikleri ve delilikle itham etmeleri gibi hususları hatırlatılarak kınanmaktadır. Takip eden ayetlerde Allah, kullarına verdiği nimetleri hatırlattıktan sonra ahiretin varlığını inkâra koşullanmış olanlara, Peygamber

⁶⁷³ Muminûn, 23/44.

⁶⁷⁴ Muminûn, 23/44.

⁶⁷⁵ Kutub, *ag.e.*, s. 2468.

⁶⁷⁶ Muminûn, 23/54-98.

⁶⁷⁷ Bu zihniyetin çarpıklığı Âl-i İmran 180. ayette de ifade edilmiştir.

⁶⁷⁸ Esed, *a.g.e.* c. II, s. 696.

Efendimiz tarafından birtakım sorular sorularak ahiretin inkârı mümkün olmayan bir hakikat olduğu anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm ise, ahiret hayatına ayrılmış olup, burada inkârcıların ahirette karşılaşacakları azap anlatılmaktadır. Bu kimselerin, ölüm halindeyken, karşılaşacakları manzara karşısında duyacakları o büyük pişmanlık hali ifade edilmektedir. Dünyada iken ölümü ve ahireti hiç hesaba katmayan bu karakterlerin, müminlere yaptıkları gayri ahlakî tavır ve davranışlarının karşılıksız kalmayıp cezasını çekecekleri, inkârcıların suçlarını itiraf edip, cehennemden çıkarılmaya yönelik talepleri dikkate alınmayacağı ifade edilmektedir. Bütün bu sahneler ortaya serdedildikten sonra, muhatap kitle, pişmanlık günü gelip çatmadan, gerçeği kavramaları için uyarılmaktadırlar. Surenin genel mesajları ve ahengi hakkında Seyyid Kutub'un şu tespiti dikkat çekicidir: “Burada surenin başı ile sonu mü'minlerin kurtuluşu, kâfirlerinse kaybedişleri hususu etrafında buluşuyor. Yine, surenin başında yeralan namazdaki iç ürpertisi ile sonunda vurgulanan şekliyle Allah'a yönelirken duyulan ürperti aynı noktada buluşuyor. Böylece, surenin başı ile sonu imanın gölgesinde güzel bir ahenk oluşturmaktadır.”⁶⁷⁹

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, Muminûnsuresinde geçen “Kellâ / كَلَّا” edatının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ / كَلَّا” edatı sadece yüzüncü ayetinde kullanılmıştır.

2.11.1. Muminûn Suresi 100. Ayetteki “Kellâ / كَلَّا” Edatı:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (99) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا
وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (100)

*“Nihayet onlardan her birine ölüm gelip çatınca (tekrar tekrar şöyle) diyecektir: «Rabbim, beni (dünyaya) geri gönder». Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.”*⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ Kutub, a.g.e. s. 2483.

⁶⁸⁰ Muminûn, 26/100.

Surenin Mekke döneminin sonlarına yakın bir zamanda indiği gerçeği dikkate alınrsa, tevhit ve ahiret inancının pekiştirilmesine yönelik ayetlerin varlığı dikkatimizi çekecektir.⁶⁸¹ Söz konusu ayetlerde müşriklere, Allah'ın birliği, öldükten sonra dirilme ve hesap konusu ifade edildiği halde onların, Allah'a isnat ettikleri ortaklar ve çocuklar hususunda yalan söyledikleri anlatılmaktadır. Yüce Allah onların aleyhine birçok delil getirmesinin ardından onları tehdit edip korkutmaktadır.⁶⁸²

Müşriklerin korkunç akıbetinden söz edilip, bu ürpertici akıbet sahnesi dünyada gerçekleşen ölüm olayı ile başlar. Onlardan birine ölüm gelip de onun şiddet ve sıkıntılarını gözleriyle gördüğünde, yapması gerekeni yapmadığına pişman olarak şöyle der: “Ey Rabbim! *Beni dünyaya geri çevir.*”⁶⁸³ Müşrik ve kâfirin bu isteğine Allah, “*Kellâ/كَلَّا*” edatının zikredildiği ayette şu şekilde cevap vermektedir: “*Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir.*”⁶⁸⁴ Burada anlatılan bir ölüm sahnesidir. Ölümle karşı karşıya kalınırken duyulan pişmanlığın, tövbe etmenin ifadesidir. Bu şartlar çerçevesinde yapılan pişmanlığın Allah katında hiçbir değerinin olmayacağı şu ayette dile getirilmiştir: “*Yoksa makbul tövbe, kötülükleri yapıp edip de sonra kendilerinden birine ölüm gelip çattığında: "İşte ben şimdi tövbe ettim." diyenlerin tövbesi değil. Kâfir olarak ölen kimselerin tövbesi de değil. İşte öylesi kimselere, çok acı veren bir azap hazırladık.*”⁶⁸⁵

İnkârı, hayat felsefesi haline getirmiş bir zihniyetin karşılaştığı bu sahne, kaçırılan fırsatları değerlendirmek, geride bırakılan mal ve evladı yapıcı ve yararlı yollarda kullanmak için yeniden dünya hayatına dönme özlemidir. Burada “*Kellâ/كَلَّا*” edatı kullanılarak dünyaya tekrar geri dönme talebi, kuvvetli bir şekilde reddedilmiştir.

Bu talep, anlamsız bir sözün ötesinde bir amaç taşımamaktadır. Bu yüzden, ne sözü ne de söyleyeni dikkate almamak gerekir. Zira bu, korkudan söylenmiş bir sözdür. İçten gelerek, pişmanlık duyularak söylenmiş değildir. Sıkıntı anında söylenmiş bir sözdür. Bundan dolayı, kalpte bu sözü destekleyen samimi duygular yoktur.⁶⁸⁶ “*Kellâ/كَلَّا*” edatından sonra, dünyaya tekrar dönmenin mümkün olmasının gerekçesi berzah âlemi olarak zikredilmektedir. Artık bu sözleri söyleyen kişi ile

⁶⁸¹ Bu ayetler Muminûn, 26/90-99.

⁶⁸² Sâbûnî, a.g.e. c. II, s. 219.

⁶⁸³ Sâbûnî, a.g.e. c. II, s. 220.

⁶⁸⁴ Muminûn, 26/100.

⁶⁸⁵ Nisa, 4/18.

⁶⁸⁶ Bkz. Kutub, a.g.e. s. 2480.

dünya arasına, bütün engeller yerleştirilmiştir. İş sonuçlanmış, bütün bağlar koparılmıştır. Kapılar kapatılmış, perdeler indirilmiştir.⁶⁸⁷Kur'an-ı Kerim'de yeri geldiğinde, benzeri sahnelerin anlatıldığı görülmektedir. “*O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri, «Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık» diyecekleri zamanı bir görsen!*”⁶⁸⁸

Mekkî surelerin genel karakterine ve muhteviyatına bakılacak olursa, tevhid ve ahiret konularını sık sık irdeleyerek, muhataplarını bu konularda ikna edip, doğru düşünmeye ve hakikate sevk etmeye yönelik mesajlarla örülü olduğu görülür. Zira müşriklerin göze çarpan en büyük günahları, şirk ve bunun uzantısı olan ahirete inanmamadır. Yukarıda ifade edilen ayetlerde, tevhit ve ahiret inancının gerekliliği akli gerekçelerle ortaya konmuştur. Özellikle, ahiret hayatının ilk basamağı olan ölüm hadisesi, canlı ve etkileyici bir şekilde anlatılmış, müşrik ve kâfirin o andaki pişmanlığı ve dünyaya tekrar dönüp erdemli bir insan olma temennisi dikkate şayandır. İşte tam bu noktada, yani yeis anındaki pişmanlığın, hiçbir mana ifade etmediğini ortaya koymak üzere “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmıştır. Bu edattan sonraki cümlelerde, dünyaya tekrar dönmeyi engel kılan berzah âleminden bahsedilir ve ardından ahiretin ahvali anlatılır.

“Kellâ/كَلَّا” edatı ile eceli gelen bir insanın, bu ecelinin hiç kimse tarafından ertelenemeyeceği gerçeği bir kez daha vurgulanmıştır.⁶⁸⁹ Bu âyet insanlara, pişmanlık gelmeden önce, kendisine yakışan erdemli işleri vaktinde yapma ahlakını, disiplinini öğretmektedir. İnsan kendi hayatında, bugünün işini yarına bırakmadan yapmalı, ertelenen işler daha sonraları pişmanlık doğuracak dev işler haline dönüşebilir.⁶⁹⁰

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

⁶⁸⁷ Kutub, a.g.e. s. 2481.

⁶⁸⁸ Secde, 32/12.

⁶⁸⁹ Benzeri ayetler bkz. Araf, 7/ 34; Yunus, 10/49.

⁶⁹⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002, XIII, s. 293.

Beğavî⁶⁹¹, Zemahşerî⁶⁹², Râzî⁶⁹³, Âlûsî⁶⁹⁴, Beyzâvî⁶⁹⁵, Neseî⁶⁹⁶ ve İbn Kesir'e⁶⁹⁷ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı öldükten sonra tekrar dünyaya dönme şeklindeki isteklere yönelik men etme ve caydırma ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Nihayet onlardan birine ölüm gelince, Rabbim! Beni dünyaya geri gönder ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım” der. Hayır, böyle bir talepte bulunma. Zira bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.”

Mukatil b. Süleyman⁶⁹⁸, Taberî⁶⁹⁹ ve İzzet Derveze'ye⁷⁰⁰ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı öldükten sonra tekrar dünyaya dönme şeklindeki isteklere yönelik nefiy ifadesidir. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Nihayet onlardan birine ölüm gelince, "Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım" der. Hayır, böyle bir talepte bulunmak doğru değil. Zira bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.”

Mâturîdî⁷⁰¹, Kurtubî⁷⁰² ve İbn Âşûr'a⁷⁰³ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, öldükten sonra tekrar dünyaya dönme şeklindeki isteklere yönelik reddetme ve iptal manasındadır. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: Nihayet onlardan birine ölüm gelince, "Rabbim! Beni dünyaya geri gönder ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım" der. Hayır, hayır asla böyle bir şey olamaz. Zira bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.”

Öldükten sonra tekrar dünyaya dönmenin kesin bir tarzda reddedildiği bu ayette, “Kellâ/كَلَّا” edatının vazgeçirme ve yasaklama manası öne çıkmaktadır. Kâfirlerin kendilerine ölüm gelip hakikat perdesi otadan kalktıktan sonra hesabı ve

⁶⁹¹ Beğavî, *a.g.e.* c. V, s. 428.

⁶⁹² Zemahşerî, *a.g.e.* s.715.

⁶⁹³ Râzî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 121.

⁶⁹⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XVIII, s. 64.

⁶⁹⁵ Beyzâvî, *a.g.e.* c. IV, s. 95.

⁶⁹⁶ Neseî, *a.g.e.* c. II, s. 481.

⁶⁹⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. X, s. 146.

⁶⁹⁸ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. III, s. 165.

⁶⁹⁹ Taberî, *a.g.e.* c. XVII, s. 108.

⁷⁰⁰ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 335.

⁷⁰¹ Maturidî, *a.g.e.* c. VII, s. 496.

⁷⁰² Kurtubî, *a.g.e.* c. XV, s. 87.

⁷⁰³ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XVIII, s. 123.

kitabı görüp herşeyi anladıkları vakit tekrar dünyaya geri dönmeye yönelik bir istekleri olmaktadır. Bu isteklerine aynı şekilde nehyedici bir cevap vermek suretiyle böyle bir talepte bulunmamalarını öngören bir cevap olması, ayetin genel mana bütünlüğüne uygun düşmektedir.

3. BÖLÜM

MEKKE DÖNEMİNİN SON YEDİ YILINDA İNEN VE İÇİNDE

“KELLÂ/كَلَّا” EDATI GEÇEN AYETLERİN TAHLİLİ

3.1. MEÂRİC /المَعَارِج SURESİ VE MUHTEVASI

Sure adını üçüncü ayette geçen "me'âric"/مَعَارِج kelimesinden almıştır. Me'âric/مَعَارِج kelimesi “mi'rac/مِعْرَاج” kelimesinin çoğuludur. “Mi'rac/مِعْرَاج” yüksek yere çıkma vasıtası (asansör) demektir ve Zuhruf suresinde⁷⁰⁴ bu manada kullanılmıştır. Bu kelimenin kapsadığı manalar hakkında müfessirler çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Kelbi'nin (ö.h.146) rivayetine göre İbn Abbas, “me'âric/مَعَارِج” kelimesine "Göklerin sahibi" manasını vermiştir. Melekler oraya doğru yükselip çıktıkları için göklere, "me'âric" denilmiştir. Katade (ö.h.117)ise bu kelimeye "Fazl, ikram, lütuf ve nimetler sahibi" manasını vermiştir. Çünkü Allah'ın nimet ve ihsanlarının birçok derecesi vardır ve bunlar insanlara, farklı mertebelerde ulaşırlar. “Me'âric/مَعَارِج” kelimesi, Cenâb-ı Hakk'ın velî kullarına, cennette verdiği dereceler manasıdır.”⁷⁰⁵Razî ise manevî ve ruhî mertebeler şeklinde bu kelimeyi açıklamıştır.⁷⁰⁶

İttifakla Mekke'de indiği belirtilen bu sure, mushaftaki sıralamada yetmişinci, iniş sırasına göre yetmiş dokuzuncu sure olup, kırk dört ayetten müteşekkildir.⁷⁰⁷ Tefsir kaynaklarında, Mekke döneminin ortalarında nazil olduğu ifade edilen surenin me'âric isminden başka “Seele sail/سَائِلٌ سَائِلٌ” ve “Mevakı/مَوَاقِع” ismiyle zikredildiği belirtilmektedir. Bu surenin kaynaklarda Hâkka suresinden sonra, Nebe suresinden önce indiği ifade edilmektedir.⁷⁰⁸

Surenin sebab-i nüzulü olarak ilk ayette ifade edilen “Azabın ne zaman gelecek olacağını birisi sordu.” ayetini dile getiren Kureyş'in inkârcı taifesi, Peygamber Efendimiz'e gelip alaylı bir üslûpla, haber verdiği azabın gelip gelmeyeceğini, gelecekse bunun ne zaman gerçekleşeceğini sormaları anlatılır. Onların bu alaycı

⁷⁰⁴ Zuhruf, 43/33.

⁷⁰⁵ Razî, a.g.e. c. XXX, s. 122.

⁷⁰⁶ Razî, aynı yer.

⁷⁰⁷ Karaman ve diğerleri, a.g.e. c. V, s. 452.

⁷⁰⁸ Âlûsî, a.g.e. c. XXIX, s. 60 ; İbn Âşûr, a.g.e. c. XXIX, s. 152-153.

tavırları Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir: “*Hani (o kâfirler) bir zamanda: Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır yahut bize elem verici bir azap getir! demişlerdi.*”⁷⁰⁹Başka bir rivayete göre, bu soruyu soran Nadr b. Haris idi. Buna göre inkârcılar, Peygamber Efendimiz'in getirdiği kitap doğru ise, Allah tarafından başlarına taş yağdırılmasını veya büyük bir ceza ile cezalandırılmalarını istemişlerdi. Bunun üzerine ikinci âyette, onlar ihtimal vermese de, vakti geldiğinde Peygamber Efendimiz'in haber verdiği azabın mutlaka gerçekleşeceği, bunu hiç kimsenin önleyemeyeceği bildirilmiştir.⁷¹⁰

Meâric suresinin içerdiği hususları göz önünde bulundurarak, bu sureyi üç bölümde incelemek uygun olacaktır.⁷¹¹Surenin ilk bölümü⁷¹²yukarıda nüzul sebebini verdiğimiz ilk ayette; Kureyş müşriklerinin müstehzi bir tavırla Allah'ın vaat ettiği azabın ne zaman gerçekleşeceği şeklindeki sorusuyla başlar. Azabın hemen gelmesini isteyen inkârcılara ve bu zihniyette olan herkese, azabın Allah tarafından takdir edilmiş olduğu ve çok yakında vuku bulacağını ve bunu hiç bir kuvvetin engelleyemeyeceği ifade edilmektedir. Bundan sonraki kısımda kâfirleri dehşete düşürecek sahneler sunulmaktadır.

Kendilerine gelecek azabı, ihtimal dışı gören kâfirlerin, kıyamette karşılaşacakları olaylar anlatılmaktadır. O gün gökyüzü, erimiş yağ gibi koyu kırmızı halde akacaktır, dağlar da yün gibi yumuşak bir vaziyette saçılacaktır. Herkes kendisiyle meşgul olacak, hiçbir dost yardım etmek, desteklemek için dostunu, birbirlerini gördükleri halde soramayacaktır. Günahkârlar, o günün azabının dehşetinden kurtulmak için hayattaki en değerli varlıklarını; çocuklarını, eşini, kardeşini, akrabalarını, hatta yeryüzündeki herkesi feda etmek ister, ancak bu kabul edilmeyecektir.

Kıyamet gününün korkunç vasıflarının açıklanmasından sonra Allah, insanın tabiatındaki zaafılara dikkat çekmekte, manevî tatminsizliğinden kaynaklı cimrilik, tahammülsüzlük ve başkalarını hayırdan engellemek gibi olumsuz niteliklerine vurgu yapmaktadır. Bu pasajda insanları ahirette cehennem gibi kötü bir sona götüren iki sebep sayılmaktadır. Birincisi; doğrudan ayrılmak ve imanı inkâr etmek, diğeri de insana mal-mülk yığıdirtan ve bunları hayır için de kullandırmayan dünya sevgisi ve

⁷⁰⁹ Enfal, 8/32.

⁷¹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXIX, s.153; Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 452.

⁷¹¹ DİA, c. XX, s. 209, “Meâric Suresi” mad., 2003.

⁷¹² Meâric, 70/1-21.

cimrilik.⁷¹³

İkinci bölüm⁷¹⁴, önceki ayetlerde zikredilen, aşırı hırs ve bencillik gibi menfi duygulardan kurtulmayı sağlayan, böylece ahlaki bir olgunluk kazandıran bazı üstün özellikleri ve davranışları ortaya koyan ayetlerle başlamaktadır. Bu ayetlerde iman duygusunun vermiş olduğu sorumluluğun ibadete dönüştürülmesi bağlamında, dinin direği olan namaz ibadeti başta zikredilmektedir.

İbadetlerden maksat, ahlakî bakımdan olgun bir müminin vasfına sahip olma fikrine işaretler, namaz kılan bir müminin sahip olduğu zenginlik ve servette, fakirlerin de hakkı olduğu, hesap gününü hep zihninde taze tuttuğu, Rabbinin azabından her zaman ürperdiği, iffet duygusuna sahip olarak yaşadığı, emanet şuuruna haiz olarak verdikleri söze riayet ettiği, hak ve adaletin kaim olması için şahitlik görevini ifa eylediği belirtilerek “Tekrar söz,namaz ibadetine getirilerek bütün bunları yapabilmek için en önemli şartınamaz ibadeti olduğu fikri”⁷¹⁵ vurgulanmaktadır.

Surenin üçüncü bölümünde⁷¹⁶ inkârcıların, Peygamber Efendimiz’e doğru koşup, O’nun yanında taşkınlık yaptıkları ifade edilmektedir. Zira bir grup Mekke küffarı, Peygamber Efendimiz’in yanına sokularak veya yanında durarak O’nu dinliyor ve sonra da müminleri kasederek “Bunlar mı cennete girecek” diyerek alay ediyorlardı.”⁷¹⁷ Inkârcı bu zihniyet, müminleri kasederek “Onlar cennete girecekse biz onlardan daha layıkız” şeklindeki kibirli bakış açısı “Ne oluyor onlara! Naîm cennetine sokulacaklarını mı umuyorlar?” denilmek suretiyle kınanmıştır.

Inkârcıların bu beklentileri kesin bir dille reddedilmiş ve kibirli tavırlarından ötürü insanın yaratılışına atıfta bulunularak, bu zihniyetin haddini bilmesi gerçeğine işaret edilmiştir. “Şüphesiz biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden (meniden) yarattık” ayeti hakkında Mevdudî şu değerlendirmeyi yapar: “Bu cümlenin iki manası olabilir. Eğer önceki konuyla irtibatlı olarak düşünürsek anlamı, “Biz bunları da aynı maddeden yarattık, bu yüzden insanlar aynıdır. Ama cennete girmek için yalnızca bu madde bir ölçü olsaydı, o zaman iyi ve kötü, zalim ve adil, suçlu ve suçsuz hepsinin cennete girmesi gerekirdi. Eğer bu ayeti, bir sonraki mevzunun mukaddimesi olarak düşünürsek, bu sefer şu anlamlar düşünülebilir: “Bunlar kendilerini, bizim

⁷¹³ Mevdudî, *a.g.e.* c. VI, s. 461.

⁷¹⁴ Meâric, 70/22-35.

⁷¹⁵ Derveze, *a.g.e.* c. V, s. 399.

⁷¹⁶ Meâric, 70/36-44.

⁷¹⁷ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 225.

azabımızdan korunmuş hissediyor, onları azabımızla korkutan kişiyi de alaya alıyorlar. Oysaki biz dünyada da onlara istediğimiz zaman azap verebilir, ölümden sonra da istediğimiz zaman diriltebiliriz. Kendileri de biliyorlar ki, biz onları bir nutfeden, bir su damlasından yarattık ve sonra insan haline getirdik. Eğer kendi yaratılışları üzerinde bir nebzecek düşünselerdi, kendilerinin bizim kontrolümüz dışında olduğu ve onları tekrar diriltmeye muktedir olmadığımız şeklinde düşünce hatalarına düşmezlerdi.”⁷¹⁸Surenin son ayetlerinde, Peygamber Efendimiz'i teselli eden bir üslupla, insanın yaratılışındaki büyük mucizeden ibret almayan inkârcıların, ahirette içine düşecekleri acıklı ve alçaltıcı durum anlatılmaktadır.

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, Meâric suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı onbeşinci ve otuz dokuzuncu ayetlerinde olmak üzere iki defa kullanılmıştır.

3.1.1. Meâric Suresi 15. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

يُبَصِّرُونَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَوْ يَفْقَهُونَ مِنْ عَذَابِ يَوْمِنَا بِنَبِيِّهِ (11) وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ (12) وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُبَوِّئُهَا (13)
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ (14) كَلَّا إِنَّهَا لَأُظَى (15)

“Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir.”⁷¹⁹

Surenin giriş kısmında, muhatap kesime yönelik bir değerlendirme yapılmaktadır. Mekke döneminin ortalarında nazil olan bu surede, Cahiliye dönemindeki ortalama insan karakteri üzerine tespitler vardır. Tabiatında mevcut olan sürekli tatminsizlik, inanmaya isteksizlik ve bunun sonucu olarak inanca yönelttiği meydan okuma ile aslında insan ele alınmaktadır.⁷²⁰

⁷¹⁸ Mevdudî, a.g.e. c. VI, s. 465.

⁷¹⁹ Meâric, 70/13-15.

⁷²⁰ Esed, a.g.e. c. III, s. 1185.

Bu surede, tevhit ve mead inancına sahip olmayan inkârcıların ilahi mesajlar karşısındaki müstehzi tavır ve davranışları eleştirilip uyarılmaktadır. Bu konudaki problemleri anlayışlarını ifade etmek üzere “*Uzak görüyorlar*” şeklinde çevrilen ayeti, “inkânsız görüyorlar” olarak anlamak da mümkündür. Zira müşrikler, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettikleri için, kıyamet, âhiret ve hesap gibi olayların gerçekleşmesini inkânsız buluyor, bunların gerçekleşeceğini haber veren Peygamber Efendimiz’le alay ediyorlardı. Onların bu tutumlarına karşı Peygamber Efendimiz’den sabırlı olması istenmekte, ayrıca iddia ettikleri gibi kıyamet olayının inkânsız olmadığı, yakında muhakkak gerçekleşeceği haber verilerek inkârcılar uyarılmakta, Peygamber Efendimiz de teselli edilmektedir.⁷²¹

İnkârcıları korkutmak ve ibret olsun diye Allah, kıyamet gününün dört niteliğini söz konusu etmektedir. Daha sonra dünyada iken hesabı, cezayı ve mükâfatı ciddiye almayıp, bunları inkâr eden günahkârın sıkıntılı durumu anlatılmaktadır. Öyle ki kişi dehşetin çokluğundan kendini kaybetmektedir. Böyle bir durumda, azaptan kurtulmak için, en çok sevdiği; uğruna hayatını feda etmeye hazır olduğu, onlar için mücadele ettiği, onlar için yaşadığı oğlunu, karısını, kardeşini, içinde yetiştirdiği kendisini barındıran yakınlarını feda etmek ister.

Bu tablo hakkında Seyyid Kutub, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu kurtuluş çarpınmaları, kendisinden başkasını düşünme duygusunu ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden, yeryüzünde bulunan her şeyi vermek ister, tek kendisi kurtulsun diye. Burada önü alınmaz bir hırsın, insanı şaşkına çeviren arzunun tablosu çiziliyor. Derin anlamlar yüklü Kur'an ayetlerinin satır aralarında, üzerine korku sinmiş, sıkıntı bulaşmış, dehşetle renklendirilmiş bir tablo canlandırılıyor. Suçlu bu durumdayken, gerçekleşmesi mümkün olmayan bu dilekte bulunuyor.”⁷²²

Fidye vererek kurtuluşun mümkün olamayacağı, “*Kellâ/كَلَّا*” edatıyla ifade edilmiştir. Yani, “O günahkâr kâfir bu kuruntulardan vazgeçip bırakmalıdır. Hiçbir fidye, onu Allah'ın azabından kurtaracak değildir” mesajı verilmektedir.⁷²³ Âl-i İmran suresinde benzeri sahne şu şekilde anlatılmaktadır: “*Gerçekten, inkâr edip kâfir olarak*

⁷²¹ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 454.

⁷²² Kutub, *a.g.e.* s. 3697.

⁷²³ Sâbûnî, *a.g.e.* c. III, s. 444.

*ölenler var ya, onların hiçbirinden fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur.”*⁷²⁴

“Kellâ/كَلَّا” edatından sonra, günahkârın cezası olarak, önünde çok ürpertici bir sahne vardır. Bu sahne, ateşi alevlenen cehennem sahnesidir. Cehennem burada, canlı bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. “Sanki, canlı bir kişiliği vardır ve ne yapacağını ve kimi kendine çağıracağını iyi bilmektedir. Sırtını dönüp gidene, mal toplayıp kasada yığanı kendine çağırılmaktadır. Daha önce doğru yola girmeye çağırdığı ve bu çağrıya sırtını dönüp gittiği gibi çağırır onu. Fakat bugün cehennem onu çağırdığı zaman arkasını dönüp gidemez. Dünyada iken mal toplayıp kasalarda saklamakla meşgul olduğu için, Allah'ın dinine uymaya ilişkin çağrıya kulak vermemiştir. Fakat bu gün cehennemin çağrısını kulak ardı edemez.”⁷²⁵

Bu surede, bazı Mekkî surelerde olduğu gibi Peygamberi ciddiye almayan, O'na tepeden bakan, şımarık insanlarla, Allah Resulü'nün mücadelesi sergilenmektedir. Ahirete inanmayan, inanca saygısı olmayan ve sadece servetine güvenen bir zihniyetin alaycı sorusu ve tavrının eleştirildiği görülmektedir. Söz konusu zihniyete sahip şahsiyetin ahiret günündeki perişanlığı anlatılmaktadır. Cehennem azabından kurtulmak için, en sevdiği varlıkları bile feda edebilecek bir psikolojiye sahip olduğu ancak, “Kellâ/كَلَّا” edatı ile bunun mümkün olmadığı kendisine azarlanarak ifade edilmektedir. Çünkü dünyada mal toplayıp servet biriktirmekle meşgul olduğu için, Allah'ın dinine uymaya yönelik çağrıya kulak vermemiştir. Cehennem onu kendine çağırılmaktadır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman⁷²⁶, Ferra⁷²⁷, Taberî⁷²⁸, Beğavî⁷²⁹, İbn Kesir⁷³⁰ ve İzzet Derveze'ye⁷³¹ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı; “Durum öyle değildir. O, Allah'ın azabından kurtulamayacaktır.” anlamında kendisinden önceki ayetlere yönelik nefiy ifadesidir. Bu durumda, ayetin toplu manası şu şekilde olmaktadır: “Birbirlerine gösterilirler

⁷²⁴ Âl-i İmran, 3/91.

⁷²⁵ Kutub, a.g.e. s. 3698.

⁷²⁶ Mukatil b. Süleyman, a.g.e. c. IV, s. 437.

⁷²⁷ Ferra, a.g.e. c. I, s. 184.

⁷²⁸ Taberî, a.g.e. c. XXIII, s. 260.

⁷²⁹ Beğavî, a.g.e. c. VIII, s. 222.

⁷³⁰ İbn Kesir, a.g.e. ,c. XIV, s. 131.

⁷³¹ Derveze, a.g.e. c. V, s. 397.

(ama) suçlu günahkârlar, o günün azabına karşılık oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini barındıran kabile ve obasını ve yeryüzündeki her şeyi fidye verip kendini kurtarmak ister. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir.”

Râzî⁷³², Âlûsî⁷³³, Beyzâvî⁷³⁴, Neseî⁷³⁵ ve İb Âşur’a⁷³⁶ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı o gün, günahkâra yönelik olarak, cehennem azabından kurtulmak için fidyenin kabul edilebileceği ve cehennem azabından kurtulabileceklerine dair “Aklından bile geçirme” manasında men anlamı ifade eder. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde verilebilir: “Birbirlerine gösterilirler (ama) suçlu günahkârlar o günün azabına karşılık oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini barındıran kabile ve obasını ve yeryüzündeki her şeyi fidye verip kendini kurtarmak ister. Asla! Böyle bir düşünceyi aklından dahi geçirme. Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir.”

İbn Abbas,⁷³⁷ ve Zemahşerî’ye⁷³⁸ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı, “Gerçek şu ki O, Allah’ın azabından kurtulamaz.” anlamına gelecek şekilde reddiye manasında kullanılmıştır. Bu durumda, ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Birbirlerine gösterilirler (ama) suçlu günahkârlar o günün azabına karşılık oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini barındıran kabile ve obasını ve yeryüzündeki her şeyi fidye verip kendini kurtarmak ister. Hayır! Hiçbiri kabul edilmez. Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir.”

Kurtubî⁷³⁹ ise “Kellâ/كَلَّا” edatının tahkik manasında yorumlanabileceğine dair bir görüş serdetmiştir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Birbirlerine gösterilirler (ama) suçlu günahkârlar o günün azabına karşılık oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini barındıran kabile ve obasını ve yeryüzündeki her şeyi fidye verip kendini kurtarmak ister. Muhakkak bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir.”

Meâric suresinin ilgili bölümünü oluşturan ayetlerin bağlamından yola çıkarak “Kellâ/كَلَّا” edatının reddiye manasında kullanılmasının uygun olacağı kanaati hâsıl olmuştur. Zira hesap gününde hiçbir kimsenin bir başkasına fayda sağlamayacağı ve böyle bir istekte bulunmanın boş bir talep olduğu gerçeği Kur’an’da sık sık dile

⁷³² Râzî, *a.g.e. c. XXX*, s. 127.

⁷³³ Âlûsî, *a.g.e. c. XXIX*, s. 60.

⁷³⁴ Beyzâvî, *a.g.e. c. V*, s. 245.

⁷³⁵ Neseî, *a.g.e. c. III*, s. 537.

⁷³⁶ İbn Âşur, *a.g.e. c. XXIX*, s. 162.

⁷³⁷ Firuzâbâdî, *a.g.e. s. 615*.

⁷³⁸ Zemahşerî, *a.g.e. s. 1139*.

⁷³⁹ Kurtubî, *a.g.e. c. XXI*, s. 231.

getirilmiştir. Netice itibariyle ahiret gününde insanları sadece (varsa) salih amellerinin kurtaracağı gerçeğinden hareketle söz konusu edatın reddiye manasında kullanılmasının anlam bütünlüğü açısından da uygun olacağını düşünmekteyiz.

3.1.2. Meâric Suresi 39. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

أَيُّطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ(38) كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ(39)

“Onlardan her biri Naim cennetine sokulacağını mı umuyor? Hayır, (ne mümkün)! Şüphesiz biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden (meniden) yarattık.”⁷⁴⁰

Müminlerin aşırı hırs ve bencilliklerini aşmalarını sağlayan, böylece onlara ahlaki bir olgunluk kazandıran özelliklerini ifade eden ayetler⁷⁴¹ zikredildikten sonra surenin akışı, ilk bölümde eleştirilip tehdit edilen müşrik ve inkârcıların tutumlarına yeniden bu ayetlerde dönülmektedir. Mekke'deki İslam'a davet sahnelerinden biri bu surede kaldığı yerden sunulmaktadır.

Müşriklerden bir grup, Peygamber Efendimiz'in Kur'an okuduğu yere doğru yürürler. Sonra etrafında toplanırlar. Ayetlerin ifade tarzı, onların bu koşuşturmaları ve Peygamberin etrafında toplanmaları, hidayet bulma isteğine yönelik olmadığı için kınayıcı bir tarza sahiptir.⁷⁴² Ayette bahsi geçen müşrikler, Resulullah'ın tebliği sırasında ya da Kur'an-ı Kerim'i tilâvete başladığı zaman, sesini duyar duymaz hemen koşarak onunla alay etmeye gidiyorlardır. Bu davranış şekilleri Kur'an'da şu ayette de ifade edilmektedir: *İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, o (okunduğu)nda gürültü edin, (böylece onun anlaşılmasına engel olun), belki ona gâlib gelirsiniz (başka türlü onunla başa çıkmanıza imkân yoktur)."*⁷⁴³

Bu insanların, kendi düşüncelerinden farklı bir dünya görüşüne asla bir tahammülleri yoktu. Bunun sebebi olarak, belli bireysel ve sosyal değer ölçülerinden ve ahlakî erdemlerden, başka bir ifadeyle medenî bir insan olma vasfından uzak

⁷⁴⁰ Meâric, 70/38-39.

⁷⁴¹ Meâric, 70/18-39.

⁷⁴² Kutub, a.g.e. s. 3702.

⁷⁴³ Fussilet, 41/26.

olmaları gösterilebilir. “Bu nedenle, ne zaman bir iman çağrısı ile muhatap olsalar şaşkınlık içinde “Oraya buraya koşuştururlar.” ve kendilerini haklı çıkarmak için, mantıktan yoksun, şaibeli ve çelişkili delillerle, söz konusu iman çağrısını yok saymaya çalışırlar. Bu tavırlar, söyleyecek başka sözü olmayan, ancak kaba kuvvetle ve yaygarayla ilahi mesajı gölgede bırakmaya yönelik çabalar şeklinde görülmektedir. Seyyid Kutub’a göre “ayetteki ‘Sağdan ve soldan sana gelerek’ istiaresinde dile getirilen tavır,” bu tavidir. Onlar, bütün güçlerini yüzeysel bir “çoğunluk iradesi” ile uyumlu olmaktan aldıkları için, bunu yalnızca “kalabalıklar halinde” yapabilmektedirler.”⁷⁴⁴

“Peygamberi yalanladığı halde, Allah'ın, kendisini Naim cennetlerine sokacağını mi zannediyor?”⁷⁴⁵ denilmek suretiyle pişkin ve yüzsüz bu insanlar azarlama ve kınama manası içeren bir soruyla muhatap oluyorlar. Bu ayetten müşriklerin şımarıklığını, hem de içinde buldukları çelişkiyi anlamak mümkündür.

Müşrikler aslında ahirete inanmayan karakterlerdir. İnanmadıkları ahiret hayatına dair söz söylemeleri, cenneti istemeleri mantikî yönden izah edilemez bir haldir. Başka bir tezat ise, "hak sesi" duymaya bile tahammül edemeyen ve o sesi boğmak için çalışanlar nasıl olur da cennete girmeyi ümit ederler? Allah cenneti bunlar için mi yaratmıştır.⁷⁴⁶ Ardından, “Kellâ/كَلَّا” edatının yer aldığı otuz dokuzuncu ayette, bu edatla “Onlar Cennet’e girmez, böyle bir şey ummasınlar.” mealinde bu isteklerini şiddetli bir azarlamayla reddetmektedir.⁷⁴⁷ Bu âyetteki "Asla, hayır!" anlamına gelen “Kellâ/كَلَّا” edatı durumun ciddi olduğunu, müşriklerin gerçekten cennete giremeyeceklerini gösterir.⁷⁴⁸ Bu gerçek Yasin suresinde de şöyle ifade edilmiştir: “Ey suçlular, siz bugün şöyle ayrılın! Siz ey Ademoğulları, size demedim mi? Şeytan'a tapmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır!”⁷⁴⁹

Bu nefiy edatının ardından, aynı ayetin devamı olarak “Şüphesiz biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden (meniden) yarattık”⁷⁵⁰ ifadesiyle insanın yaradılışına atıfta bulunularak, insanın gururlanacak bir varlık olmadığını, dolayısıyla müşriklerin

⁷⁴⁴ Esed, a.g.e. c. III, s. 1188.

⁷⁴⁵ Meâric, 70/38.

⁷⁴⁶ Mevdudî, a.g.e. c. VI, s. 465.

⁷⁴⁷ Zemahşeri, a.g.e. s.1141.

⁷⁴⁸ Kurtûbî, a.g.e. c. XXI, s. 243.

⁷⁴⁹ Yasin, 36/59-60.

⁷⁵⁰ Meâric, 70/39.

kendilerini üstün görüp fakir müminleri küçümsemelerinin anlamsız olduğunu gösterir.⁷⁵¹

Yukarıda bahsi geçen ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının işlevi ve mahiyetini anlama noktasında öncesi ve sonrasındaki ayetler incelendiğinde bazı tespitler yapılabilir. Farklı inançlara tahammülü olmayan, insanları küçümseyen ve kendilerini ayrıcalıklı zanneden bir zihniyetin, bu dünyada olduğu gibi ahirette üstün ve imtiyaz sahibi olacağı varsayımının, “Kellâ/كَلَّا” edatı ile ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Zira bu edatın akabinde Allah, insanları bildikleri basit bir maddeden yarattığını ifade ederek üstünlüğün Allah vergisi olan fizikî veya malî ölçülerle değil, kişinin kendi çabasıyla erdemli bir insan olma gayretinden geçtiğini, cennetin veya cehennemin bu dünyada yaptığımız amellere bağlı olduğunu hatırlatmaktadır. Zira bu dünyada Hakkı iştimize tahammülü olmayanların Cenneti istemeleri abesle iştigaldir.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Mukatil b. Süleyman⁷⁵², Taberî⁷⁵³, Beğavî⁷⁵⁴, Kurtubî⁷⁵⁵, İbn Kesir⁷⁵⁶ ve İzzet Derveze’ye⁷⁵⁷ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı “Onlar Cennet’e giremezler.” manasında nefiy anlamında kullanılmıştır. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? Yok, öyle yağma! Hayır, yok öyle bir şey. Şüphesiz biz onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık (fakat ibret almadılar, imana gelmediler).

Zemahşerî⁷⁵⁸, Râzî⁷⁵⁹, Âlûsî⁷⁶⁰, Beyzâvî⁷⁶¹, Neseî⁷⁶² ve İbn Âşûr’a⁷⁶³ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı “Kâfirler Cennet’e girebileceklerini asla ummasın.” tarzında bir caydırma ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? Hayır, (böyle bir şeyi hiç ummasınlar!)

⁷⁵¹ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXI, s. 243.

⁷⁵² Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 439.

⁷⁵³ Taberî, *a.g.e.* c. XXIII, s. 282.

⁷⁵⁴ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 225.

⁷⁵⁵ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXI, s. 243.

⁷⁵⁶ İbn Kesir, *a.g.e.* c. XIV, s. 136.

⁷⁵⁷ Derveze, *a.g.e.* c. V, s. 402.

⁷⁵⁸ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1141.

⁷⁵⁹ Râzî, *a.g.e.* c. XXX, s. 132.

⁷⁶⁰ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 65.

⁷⁶¹ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 247.

⁷⁶² Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 540.

⁷⁶³ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXIX, s. 178.

Şüphesiz biz onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık (fakat ibret almadılar, imana gelmediler).

Ayrıca İbn Abbas⁷⁶⁴ ve Mâturîdî'ye⁷⁶⁵ göre bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı reddiye manasında kullanılmıştır. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? Hayır, bu temennileri asla kabul edilemez. Şüphesiz biz onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık (fakat ibret almadılar, imana gelmediler).

Kanaatimiz, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının müşriklerin Cennete girme yönündeki beklentilerin reddedilmesi manasında kullanılmasının uygun olacağı kanaati hâsıl olmuştur. Zira Kur'an'da mümin olup salih amel işleyenlerin cenneti hak edeceklerine dair genel bir ilke söz konusudur. Müşriklerin fütursuzca bu isteklerine yönelik olarak ilgili edatın reddiye manasında kullanılması vakıya uygun düşmektedir.

3.2. NEBE النَّبَا SURESİ VE MUHTEVASI

Sure, tefsir kaynaklarına göre Mushaftaki sıralamada yetmiş sekizinci, iniş sırasına göre sekseninci sırada olup Meâric suresinden sonra, Nâziât suresinden önce Mekke'de inmiştir ve kırk ayetten müteşekkildir.⁷⁶⁶ Bu sure adını, birinci ayette geçen ve "önemli ve büyük haber" anlamına gelen en-Nebe' النَّبَا kelimesinden almıştır. Bazı kaynaklarda surenin başındaki soru cümlesi olan "Amme yetesâelûn/عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ" ile de anılmıştır. Ayrıca "Amme/عَمَّ", “Tesâül/تَسَاءَلُ”, “Mu'sirat/المُعْصِرَاتِ” adlarıyla da anılmaktadır.⁷⁶⁷

Mekke döneminin sonlarında nazil olan bu sure, diğer Mekkî surelerde olduğu gibi Mekkeli müşriklere, başlarına mutlaka gelecek olan o günün dehşetli sahnelerini tablolar halinde sunmakta ve surenin sonunda da ifade edildiği üzere "Ah keşke" dememeleri için önceden ilahi mesajlara kulak vermeye çağırılmaktadır.

⁷⁶⁴ Firuzâbâdi, *a.g.e.* s. 616.

⁷⁶⁵ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 213.

⁷⁶⁶ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 533.

⁷⁶⁷ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 2; İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 5.

Sure, “İnkâr yoluna saplananlar kendi aralarında neyi tartışıp duruyorlar, üzerinde bir türlü anlaşamadıkları o büyük haberi mi?”⁷⁶⁸ şeklinde Peygamber Efendimiz ile inkârcı Mekke müşrikleri arasında cereyan eden bir tartışmayla başlar. Taraflar arasında tartışılan ve ayette de büyük haber manasına gelen ve “en-Nebei’l-azîm” النَّبِیُّ الْعَظِیْمُ şeklinde ifade edilen hususun ne olduğu, neyi kapsadığı tefsir tarihinde müfessirlerce tartışılmış ve bu ifade üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

Nebe suresinin konusu, “en-Nebei’l-azîm/” النَّبِیُّ الْعَظِیْمُ ” terkinin manası etrafında şekillenmektedir. Bazı müfessirler bununla kıyametin kastedildiğini söylemişlerdir. Râzî’ye göre doğruya en yakın olan da budur, “İleride bilecekler”⁷⁶⁹ ayeti bu tezi doğrulamaktadır. Yine Râzî’nin naklettiği bir başka görüşe göre, “Nebei’l-azîm/ النَّبِیُّ الْعَظِیْمُ ” ile “Kur’an” kastedilmiştir. Üçüncü görüş olarak, “Nebei’l-azîm/ النَّبِیُّ الْعَظِیْمُ ” ile kastedilen Hz. Muhammed (s.a.s)’in peygamberliğidir.⁷⁷⁰ Bu üç görüşten surenin içeriğine en uygun olanı “Nebei’l-azîm/ النَّبِیُّ الْعَظِیْمُ ” ile kıyamet ve ahiretin kastedilmesidir. Zira bu ayetin devamındaki ayetlerde kıyametin kesinlikle kopacağını ve bu hususu zamanı gelince anlayacaklarını ifade etmektedir.⁷⁷¹

Allah, kıyametin bir gün kopacağını ve ahirette hesaplaşmanın gerçekleşeceğini ispat için, insan ve onun yaşadığı kâinat üzerinden deliller getirmektedir. İnsan için geceyi dinlenme, gündüzü maişet temini için vesile kıldığını, güneşi insana ışık ve ısı vermesi için vasıta yaptığını, bulutların rüzgâr sayesinde yağmur getirdiğininve bununla bitkilerle, ağaçlarla süslenmiş bahçeler varettiğini ve bütün bu kâinata görülen kozmolojik düzenin bozulmadan devam ettiğini ifade etmektedir.⁷⁷² Bu bağlamda Mevdudî’nin şu değerlendirmesi önemlidir: “Böyle bir nizamın, bir gayeye yönelik olmaması mümkün mü? Bundan daha boş ve daha anlamsız bir düşünce olabilir mi? Yaşadığı arz üzerinde, kendine geniş bir muhtariyet verilmiş olan insanoğlu, belli bir süre yaşayacak ve hayatı son bulduktan sonra, yaptıklarının karşılığını görmeyecek midir?”⁷⁷³

Daha sonraki ayetlerde konu, kıyametin kopuşu, ahiret ve orada meydana gelecek olaylara getirilmektedir.⁷⁷⁴ Bu kısımda, o günün alâmetleri olarak “sûr”a

⁷⁶⁸ Nebe, 78/1-2.

⁷⁶⁹ Nebe, 78/4.

⁷⁷⁰ Râzî, a.g.e. c. XXXI, s. 5.

⁷⁷¹ Nebe, 78/4-5.

⁷⁷² Nebe, 78/6-16.

⁷⁷³ Mevdudî, a.g.e. c. VII, s. 9; Ateş, a.g.e. c. VI, s. 2949.

⁷⁷⁴ Nebe, 78/17-36.

üflenmesi, göklerin çatlaması ve dağların yerlerinden koparılıp havada bir toz haline getirilmesi zikredilmiştir. Cehennemin, Allah'ın ayetlerini yalanlayanları türlü azaplar için beklediği ifade edilmiştir. İlahi adaletin yerini gelmesi için, kurulacak mahkemede herkes hesap vermek üzere bölük bölük getirilecektir. Herkes yaptığıının karşılığını alacaktır.

Kâfirlerin cehennemde karşılaşacakları ibretlik manzaralardan sonra, takva sahibi müminlerin akibeti anlatılmaya başlanmaktadır. Onlar için kurtuluş ve esenlik olduğu, ikamet edecekleri cennet bahçelerinde meyvelerden, üzümlerden, harika ve uyumlu eşlerden, lezzetli içeceklerden faydalanacakları ve kulaklarını ne bir boş söz, ne de bir yalan rahatsız etmeyecekleri ifade edilerek, bütün bunların onlara Allah'tan bir mükâfat olarak, daha önceden yaptıkları güzel amellerin neticesi şeklinde sunulacağı belirtilmiştir. Bu kısımda Kur'an, kâfirleri anlatırken "Yaptıklarına uygun bir ceza olarak جَزَاءٌ وَفَاقًا" ifadesini kullanır. Müminleri anlatırken kullanılan "Rabbinden bir karşılık olmak üzere yeterli bir bağış(tır bu) جَزَاءٌ مِنْ رَبِّكَ عَطَاءٌ حَسَبًا" ifadesi dikkat çekicidir.⁷⁷⁵

Ahiretteki acı ve mutlu son ve bunlara götüren sebepler açıklandıktan sonra, muhataba kritik mesajlar hatırlatılarak sure sona ermektedir. Kıyamet günü, Allah'ın huzurunda O'nun dilemesi hariç, hiç kimsenin iradesini beyan edemeyeceği, hakkında haber verilen o günün çok uzakta olmadığı, kuşkusuz o günün gelip çatacağı, kişinin dünyada iken yaptığıının karşılığını bulacağı, o günde inkâr yoluna saplananların toprak olmayı temenni edeceği bildirilerek sure sona erer. Nebe suresi, ahiretin varlığını tartışma konusu yapanların sözleriyle başlamakta, surenin bitiş cümlesi ise yine bu kesimin Ahiret gününün dehşetinden dolayı pişmanlık içeren şu yakarışı ile sona ermektedir: "Keşke toprak olup yok olup gitsem!"

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, Nebe suresinde geçen "Kellâ/كَلَّا" edatlarının incelemesine geçebiliriz. "Kellâ/كَلَّا" edatı dördüncü ve beşinci ayetlerde olmak üzere iki defa kullanılmıştır.

⁷⁷⁵ Derveze, a.g.e. c. V, s. 408.

3.2.1. Nebe Suresi 4. ve 5. Ayetlerdeki “Kellâ/Kَلَّا” Edatları:

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ (1) عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ (2) الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ (3) كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (4) ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (5)

“Birbirlerine neyi soruyorlar? (İnanıp inanmamakta) ayrılığa düştükleri büyük haberi mi? Hayır! Anlayacaklar! Yine hayır! Onlar anlayacaklar!”⁷⁷⁶

Mekke döneminin sonlarında nazil olan bu surenin konusu, öldükten sonra dirilme ve ahiret hayatı hakkında tereddütleri olan veya ahirete inanmayıp bu konuyu ciddiye almayan anlayışlara yönelik kısa, özlü cevap ve tasvirlerden ibarettir.

İnsanın zihnini en çok meşgul eden meselelerden birtanesi de ölüm, tekrar dirilme ve ahiret hayatıdır. İnsanlık tarihine bakıldığında filozofların, mütefekkirlerin en çok mesai harcadığı alanların başında bu konu gelmektedir. Zira yaşamak, Peygamber Efendimiz’in de ifade ettiği üzere, insana çok cazip ve sevimli gelmektedir.⁷⁷⁷

Ölüme insanlar, inancına, kültürüne ve örf ve adetlerine göre çok çeşitli zaviyelerden bakarlar. Bazı insanlar bedenî ölümün, kesin, nihaî ve geri dönülemez bir yok oluşa götürdüğü ve bu nedenle öteki dünya hakkındaki bütün konuşmaların bir kuruntunun ürünü olmaktan ileriye gitmediği görüşündedirler. Diğer bazılarına göre, kişinin ölümünden sonra beşerî “hayat-cevheri” kendisinden çıktığı kabul edilen ve “evrensel/küllî ruh” olarak algılanan kaynağa geri döner ve onunla tamamen bütünleşir. Bazıları da, bireysel ruhun, ölüm anında insan veya hayvan gibi başka bir canlıya geçtiğine, ama bireysel bilincin devamlılığının kesildiğine inanır. Diğer bazıları da, ölümden sonra bütün bir insan “kişiliğinin değil de, yalnız ‘ruh’un yani, bedenden bağımsız bir şekilde ve büsbütün ruhsal olarak yaşamaya devam ettiğine inanır. Son olarak bazıları da, bireysel kişiliğin ve bilincin azalmayan bir şekilde yaşamaya devam ettiğine inanır ve ölüm ile yeniden dirilmeyi, hangi şekilde olursa olsun, yeniden yaratma eyleminin ikiz aşamaları olarak görür: işte Kur’an’ın öteki hayat hakkındaki görüşü budur.⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ Nebe, 78/1-5.

⁷⁷⁷ Buharî, Rikak, 5; Müslim, Zekât, 15.

⁷⁷⁸ Bu bilgiler için bkz. Esed, a.g.e. c. III, s. 1225.

Mekkeli müşrikler, surenin başındaki soruyu alay etmek için veya tereddüt ifadesi olarak dile getirirler bile, aslında Hz. Peygamber'in ahiret ve kıyamet gibi konuları gündeme getirerek onların, en azından bazılarının, kafalarında soru işaretlerinin doğmasına ve huzurlarının kaçmasına sebep olduğu izlenimi vermektedir. Zira Resulullah (s.a.v), Mekke'deki tebliğini üç temel ilkeye dayalı olarak sürdürüyordu: Birincisi, Allah'tan başka ilâh yoktur. İkincisi, Muhammed (s.a.v) O'nun kulu ve elçisidir. Üçüncüsü, Dünya fanidir ve ondan sonra yeni bir hayat başlamaktadır. Resulullah ile Mekkeli müşrikler arasında şiddetli bir çatışma olmasının temelinde, işte bu üç neden yatmaktaydı.⁷⁷⁹ Özellikle öldükten sonra dirilme konusunu hiç kabullenemiyorlar, “eskilerin masalları” olarak kabul ediyorlardı.⁷⁸⁰

Cahiliye toplumu, genelde materyalist bir anlayışa sahip olduğundan ahiret düşüncesinin onların hayatında bir karşılığı yoktu. Şu ayet bu anlayışı çok net bir şekilde ifade etmektedir: “*Onlar hala: ‘Bu dünyadaki hayatımızdan başka bir şey yok!’ derler, ‘Dünyaya geldiğimiz gibi ölürüz ve bizi ancak zaman yok eder.’ Fakat onların bu konuda hiçbir bilgileri yok, onlar sadece zannederler.*”⁷⁸¹

Kur'an, ahireti çokça önemseydiğinden bu hadiseyi “büyük haber” şeklinde ifadelendirmektedir. Allah bu hadiseye “büyük haber” diyerek, onların birbirlerine sordukları sorulara cevap vermek yerine, sorulan haberin gerçek yüzü hakkında açıklama yapmaktadır. Çünkü böyle bir üslup, hem açık cevaptan daha etkili, hem de korkutma açısından daha etkileyicidir. Ardından “Kellâ/كَلَّا” edatı “*Hayır, yakında bilecekler. Yine hayır, yakında bilecekler.*” şeklinde aynı cümle yine “Kellâ/كَلَّا” edatıyla tekraredilerek tehdit şiddetlenmektedir.⁷⁸²

Kıyametin, yeniden dirilişin ve ahiretin reddedilmeyecek kadar kesin olduğu inancından hareketle, dördüncü ve beşinci ayette “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılarak, alaycı ve tereddüt ifade eden soruların yok hükmünde olduğu ifade edilmiştir.⁷⁸³ Yukarıda zikri geçen bu edattan sonra Allah, kıyametin, ahiretin ve yeniden dirilişin ispatı mahiyetinde insan ve kâinat üzerinden deliller getirerek bu konuda muhataplarına ön kabulleriyle değil akıllarını işleterek bu gerçeği anlamaya davet etmektedir. Burada öncelikle muhatapların inkârcı müşriklerin olduğunu düşünürsek, bu kesimin kafa

⁷⁷⁹ Mevdudî, *a.g.e.* c. VII, s. 7.

⁷⁸⁰ Muminün, 23/35, 82; Saffat, 37/16, 53.

⁷⁸¹ Casiye, 45/24.

⁷⁸² Kutub, *a.g.e.* s. 3803.

⁷⁸³ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 11, 12.

karişıklığı içinde olmasının veya ahireti hafife almalarının sebepleri veya arka planı daha iyi anlaşılmış olur. Ayrıca Allah, müşriklerin yeniden dirilme konusundaki inaniş veya düşüncelerini Kur'an-ı Kerim'de çokça yinelemektedir: “Neden (ve nasıl olur da) biz öldükten ve toz toprak haline geldikten sonra (yeniden diriliriz)? Bu, gerçekleşmesi mümkün ve muhtemel olmayan bir dönüştür!”⁷⁸⁴

Sonuçta, Nebe suresinin dördüncü ve beşinci ayetlerindeki “Kellâ/كَلَّا” edatlarının işlev ve manasını düşündüğümüzde bazı sonuçlara ulaşabiliriz. Bu surede “muazzam haber” olarak zikredilen Kur'an'ın, ölüm, kıyamet ve ahiret gibi hassas konularda konuşurken dikkat edilmesi gerektiğine “Kellâ/كَلَّا” edatı ile işaret edilmektedir. Ayrıca inancı zayıf, bu konulara hassasiyeti olmayan ya da inkârcı zihniyete sahip olanlar bahsi geçen mevzularda dikkatli olmayabilirler. Bir başka husus, şirk içinde olan insanların, zihinlerinin Allah ile ilgili hususlarda problemlili olduğu hususu bu surede yine söz konusu edilmektedir. Müşriklere göre Allah insanları yeniden diriltebilecek güç ve takate sahip değildi. Bu anlayış “Kellâ/كَلَّا” edatı ile reddedilip, Allah'ın kâinattaki kudretini ve eserlerini gösteren deliller zikredilerek ba's ve haşrin Allah'ın kudretiyle olacağına işaret edilmektedir.

Bu ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Dördüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı İbn Abbas⁷⁸⁵ ve Kurtubî'ye⁷⁸⁶ göre, Kur'an'ın haber verdiği hakikatleri yalanlayan Mekkeli müşriklere yönelik bir reddiyedir. Ardından, gelen beşinci ayette ise “Kellâ/كَلَّا” edatı, kendisinden sonraki ayeti tekit etmek üzere tahkik manasında kullanılmıştır. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! (İhtilafa ne hacet,) yakında anlayacaklar! Elbette ve elbette yakında gerçeği öğrenecekler!”

Taberî⁷⁸⁷, Beğavî⁷⁸⁸ ve Razi⁷⁸⁹ dördüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı “Durum, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşriklerin iddia ettikleri gibi değildir.” manasında nefiy anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Beşinci ayetteki bu edat, hakkında yorum yapmayan Beğavî dışındaki diğer iki müfessire göre ise kendisinden

⁷⁸⁴ Kaf, 50/3.

⁷⁸⁵ Firuzâbâdi, a.g.e. s. 631.

⁷⁸⁶ Kurtubî, a.g.e. c. XXII, s. 6.

⁷⁸⁷ Taberî, a.g.e. c. XXIV, s. 8.

⁷⁸⁸ Beğavî, a.g.e. c. VIII, s. 311.

⁷⁸⁹ Razi, a.g.e. c. XXXI, s. 6.

sonraki ayeti tekit etmek manasını şiddetlendirmek için gelmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, sandıkları gibi değil! Yakında bilecekler. Elbette ve elbette yakında gerçeği öğrenecekler!”

Zemahşerî⁷⁹⁰, Âlûsî⁷⁹¹, Beyzâvî⁷⁹², Neseфі⁷⁹³ ve İbn Âşur’a⁷⁹⁴ göre dördüncü ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, alaycı bir şekilde soru soran müşriklere veya öldükten sonra tekrar dirilme konusunda Peygamber’e muhalefet edenlere yönelik bir caydırma ifadesidir. Ardından gelen beşinci ayet ise, ikinci defa tekrar edilmesi, daha belîğ ifade etmek ve kendilerini bekleyen acının gerçeğini şiddetli bir şekilde ortaya koymak içindir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, bu şekilde bir düşünce ve tavır içinde olmasınlar. Zira yakında gerçeği bilecekler. Kesinlikle bu şekilde bir düşünce ve tavır içinde olmasınlar. Zirayakında gerçeği öğrenecekler!”

İzzet Derveze ise, dördüncü ve beşinci ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları, alaycı bir şekilde birbirlerine soru soranlara yönelik “Onu gerçek olarak mutlaka görecekler ve doğruluğunu öğreneceklerdir” mealinde tahkik anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.⁷⁹⁵ Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Elbette, zamanı geldiğinde (onu) anlayacaklar! Elbette, zamanı geldiğinde anlayacaklar!”

Mukatil b. Süleyman⁷⁹⁶, Mâverdî⁷⁹⁷, Mâturîdî⁷⁹⁸ ve İbn Kesir⁷⁹⁹ bu konuyla ilgili bir açıklamada bulunmamışlardır.

Bizim kanaatimize göre bu ayetlerdeki “Kellâ/كَلَّا” edatları müşriklere veya öldükten sonra tekrar dirilme konusunda Peygamber Efendimiz’e muhalefet edenlere yönelik bir caydırma ifadesidir. Ardından gelen beşinci ayette ikinci defa tekrar edilmesi, daha belîğ ifade etmek ve kendilerini bekleyen acının gerçeğini şiddetli bir şekilde ortaya koymak içindir.

⁷⁹⁰ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1171.

⁷⁹¹ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXIX, s. 4.

⁷⁹² Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 278.

⁷⁹³ Neseфі, *a.g.e.* c. III, s. 589.

⁷⁹⁴ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXX, s. 11, 12.

⁷⁹⁵ Derveze, *a.g.e.* c. V, s. 405.

⁷⁹⁶ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 558.

⁷⁹⁷ Mâverdî, *a.g.e.* c. VI, s. 183.

⁷⁹⁸ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 389.

⁷⁹⁹ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 227.

3.3. İNFİTAR / الانفطار SURESİ VE MUHTEVASI

Tefsir kaynaklarının çoğunda “İnfitar/" الانفطار” ismiyle anılan bu sure ayrıca, “İza’s-semaü’n-feterat/ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ” ismiyle de anılmaktadır. Bu sure, Nâziât suresinden sonra, İnşikak suresinden önce Mekke’de inmiş olup on dokuz ayetten oluşur.⁸⁰⁰ “İnfitar/ الانفطار” kelimesi bir şeyin yarılmaya başlaması manasına gelmekte olup Kur’an’da “Gökte bulunan cisimlerin düzeni bozularak âlemin harap olmaya yüz tuttuğu zamandır” şeklinde kullanılmıştır.⁸⁰¹ Ayrıca, surenin nüzul zamanıyla ilgili olarak, Mekke döneminin başlarında ya da sonlarında indiği noktasında tefsir otoriterleri iki ihtimal üzerinde durmaktadırlar.⁸⁰² Sure hem mushaftaki sıralamada hem de iniş sırasına göre seksen ikinci sırada yerini almaktadır.

Bu sure, Tekvir suresinin başlangıç kısmında anlatılan kıyamet sahnelerini anlatmaya devam etmektedir. Surenin giriş bölümünde⁸⁰³ göğün çatlayıp yarıldığı, yıldızların düşüp dağıldığı, denizlerin fışkırıp kabardığı, kabirlerin açılıp içindikilerin dışarı çıkarıldığı ifade edilerek, ahiretle ilgili olarak muhatabı uyarma ve onun dehşetli halleriyle korkutma amacı taşımaktadır.⁸⁰⁴

İkinci bölümde⁸⁰⁵ ise, Allah’ın insanı her anlamda mükemmel ve dengeli yarattığı hatırlatılarak bütün bu nimetleri görmezlikten gelerek Rabbini inkâr etmesi ve nimetlerine nankörlükte bulunması, hayret ve şaşkınlık verici olduğu ifade edilerek kınanmıştır.⁸⁰⁶

Surenin daha sonraki bölümünde,⁸⁰⁷ ahireti inkâr edenler muhatap alınarak bu kesimin diriliş gününü kabul etmedikleri zikredilmiş ve insanın devamlı kontrol altında tutulduğu ifade edilmek üzere yazıcı meleklerin bütün amellerini kaydettiği hususu hatırlatılarak, inkârcılıktan ve günah işlemekten vazgeçirilmeye çalışılmıştır. Zira kaydedilen amellerin hesap gününde insanın önüne geleceği ve buna göre cennet veya cehennem ehli olacağı dile getirilmektedir.

⁸⁰⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 169.

⁸⁰¹ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 298.

⁸⁰² Esed, c. III, s. 1242.

⁸⁰³ İnfitar, 82/1-5.

⁸⁰⁴ Derveze, *a.g.e.* c. V, s. 419.

⁸⁰⁵ İnfitar, 82/6-8.

⁸⁰⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 174.

⁸⁰⁷ İnfitar, 82/9-16.

Son bölümde⁸⁰⁸ hesap gününün mehabeti tasvir edilir, o günün çok zor bir gün olduğu ve gerçek mahiyetini hiç kimsenin bilemeyeceği, insanların orada bütün imtiyazlarını kaybedecekleri, buna karşın Allah, hükmün ve gücün tek sahibi olacağı ifade edilerek sure sona ermektedir.

Sureyle ilgili bu ön bilgilerinden sonra, İnfitar suresinde geçen “Kellâ/كَلَّا” edatının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı sadece dokuzuncu ayette kullanılmıştır.

3.3.1. İnfitar Suresi 9. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ (6) الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوِّكَ فَعَدَلَكَ (7) فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ (8)
كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالذِّبَانِ (9)

“Ey insan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde birleştiren, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? Hayır! Bütün bunlara rağmen siz yine de dini yalanlıyorsunuz.”⁸⁰⁹

Bu surede ele alınan ana konu ahirettir. Zira İbn Ömer (r.a) Resulülâh'tan (s.a.v) şöyle bir hadis rivayet etmiştir. “Şayet bir kimse Kıyamet gününün manzarasını kendi gözüyle görmek isterse, Tekvir, İnfitar ve İnşikak surelerini okusun”⁸¹⁰ hadisi de bu hususu teyit etmektedir. Daha önceden ele alınan surelerde de ifade edildiği üzere, “Allah’ın ortağı vardır.” ön kabulüyle hayata bakan Mekkelilerin, bu yanlış inancı kadar vahim olan başka bir itikatları daha vardır ki o da ahiret hayatını yok saymaları ve ona inanmamalarıdır. Maddecî bir dünya görüşüne sahip olan müşriklerin, bu inanışlarını bir anda kafalarından silmek mümkün olamazdı. İşte Mekkî sureler, genelde ölüm, kıyamet ve ahiret gibi konuları ele alarak muhataplarını zihnen peyderpey tevhit ve ahiret inancına hazırlamaktadır. Bu surede de aynı eğitim metodu görülmektedir.

⁸⁰⁸ İnfitar, 82/17-19.

⁸⁰⁹ İnfitar, 82/6-9.

⁸¹⁰ İbn Hanbel, II, 100.

Surenin ilk ayetlerinde Allah, bu dünya hayatının bu şekilde gitmeyeceğini ifade ederek insanın sabit, değişmez, sağlam ve ebedilik imajı verecek bir şekilde düzenlenen alışılmış tüm şeylerin (gök ve yer gibi) yıkıldığını anlatarak sonsuzluğun sadece kendisine mahsus olduğuna işaret etmektedir.⁸¹¹Surenin devamında insanın bu büyük korkular içinde kendisi için dünyada iken neler yaptığını öğreneceğini ifade etmektedir. Bu ayetlerde doğrudan veya dolaylı olarak Kur'anın genelinde ifade edildiği gibi, insanın kendi halinde bir varlık olmadığı, sorumluluklarının olduğuna işaret edilmektedir.⁸¹² Daha sonra konu, inkârcıların kıyamet gününü ve ahireti inkâr etmesine gelmektedir. “Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği söz konusu ayette Allah “Kellâ/كَلَّا” edatını kullanarak “Ey nankör insan! Durum senin söylediğin gibi değildir. Allah'ın lutfuyla ve nimetleriyle gurura kapılmaktan vazgeç.” mealinde bir kınama ve uyarı yapmaktadır.⁸¹³

Başka bir görüşe göre, ayetin başındaki “Kellâ/كَلَّا” edatı, onların içinde bulunduğu tutumu reddetmeye ve çürütmeye yöneliktir. Hatta o zamana kadarki konuşmayı kestirip atmaktadır. Yeni bir söz türüne giriş yapmaktadır. Bu açıklama, bildirme ve pekiştirme üslubudur. Bu üslup; tasvir, hatırlatma ve sitemde bulunmaktan farklıdır. Ayrıca “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra, inkâr zihniyetine sahip insanların hesaba çekilmeyi, sorgulanmayı ve cezalandırılmayı inkâr ettiğine işaret edilerek asıl gururun ve görevlerindeki kusurun temel nedenin buhusus olduğu ifade edilmektedir.⁸¹⁴

Bu uyarıların sadece inkârcılara yönelik olup olmadığı konusu tartışılmış ve şu görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre,sadece inkâr zihniyetine sahip olan muhatap kastedilmiştir. Diğer görüşe göre ise ayet, asi ve günahkâr olan herkesi kapsar denilmiştir.⁸¹⁵Bu son görüş daha isabetli görünmektedir. Zira “Yalanlama(ya kalkışma)” ifadesi, bu bağlamda, mutlaka Allah'ın nihaî hükmünün bilinçli inkârı anlamına gelmeyip, daha çok, insanda mevcut olan, yaptıklarından dolayı Allah'ın huzurunda hesap verme gerçeğine zihnini geçici veya sürekli olarak kapama eğilimini gösterir.⁸¹⁶

⁸¹¹ Kutub, *a.g.e.* s. 3845.

⁸¹²Kıyâme, 75/36.

⁸¹³Taberî, *a.g.e. c. XXIV*, s. 180; Zemahşerî, *a.g.e.* s.1185.

⁸¹⁴ Kutub, *a.g.e.* s. 3851.

⁸¹⁵Razî, *a.g.e. c. XXXI*, s. 80.

⁸¹⁶ Esed, *a.g.e. c. III*, s. 1243.

İlahî irade, “Kellâ/كَلَّا” edatıyla nankörlükte ısrar eden anlayışa dikkat çekip uyardığı, buna rağmen bu uyarıdan ders çıkarmak yerine en büyük sapıklıklardan biri olan ahireti yalanlayıp yok sayma cihetine gitmektedirler. Devamında, insanın başıboş bırakılmadığı, kendisinin yapıp ettiklerini gözetleyip yazan melekler olduğunu ifade etmektedir. Allah sanki şöyle demektedir: “Siz, din gününü yalanlıyorsunuz. Hâlbuki o, hesap ve ceza (karşılık verme) günüdür ve sizinle vazifeli melekler, o kıyamet gününde, ona göre hesaba çekilesiniz diye yaptığınız her şeyi yazıyorlar.”⁸¹⁷

Bu suredeki “Kellâ/كَلَّا” edatına kadarki bölümde Allah, önce kıyametin kopma sahnesini ve ardından insanın ahirete hazırlıklı gelip gelmediği sadedinde dünyada iken yapıp yapmadığı amelleri hatırlatmaktadır. İnsanın yaratana karşı vazifeleri noktasında, mezkûr edat vasıtasıyla kusurlu olduğu hususuna parmak basmaktadır. İnsanbu noktaya götüren saikin, ahireti yalanlama olduğu gerçeği, “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra bir sebep olarak zikredilmiştir. Daha sonra, Allah’ın insana mükemmel bir beden bağışladığı ifade edilerek ruhen ve bedenlen dengeli kılındığı hatırlatılmakta ve bu sebeplerle diğer mahlûkattan onu daha üstün yaratıldığı ifade edilmektedir. “Kellâ/كَلَّا” edatıyla bu şükür vazifesinin yapılmadığına işaret edilerek insan uyarılmaktadır. Zira bu konuda Allah şu tespiti yapmaktadır: “*Ve (yine hatırlayın ki) Rabbiniz size (şöyle) bildirmişti: "(Bana) şükrederseniz, muhakkak ki size kat kat fazla veririm; yok, eğer nankörlük ederseniz, bilin ki Benim azabım gerçekten çok çetindir!*”⁸¹⁸

Yaratana, vermiş olduğu nimetlere şükredip yaşamak ve bunu ifade etmek bir tarafa, nankörlüğü hayat tarzı haline getirmiş zihniyetlerin kerem sahibi Allah’ın lütuflarıyla şımarıp, ahiret gününü inkâr ettiği hatırlatılmaktadır. Aynı zamanda, uyarı ve dikkat çekme anlamına da gelen “Kellâ/كَلَّا” edatının, bu şekilde bu ayetteki kullanımının mahiyeti de anlaşılmaktadır. Dikkat çekici başka bir nokta da, “Kellâ/كَلَّا” edatından önceki ayetlerde, insana verilen bol nimetler sayesinde, onun şımarıp azma ihtimalinin hep var olduğu hususuna dikkat çekilmektedir. Bu edattan sonraki kısımda ise bu manevi hastalığın tedavisinin dolaylı olarak Allah’ı, ölümü ve hesap gününü hatırlama olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca, “Kellâ/كَلَّا” edatından önceki ayetlerde, insana verilen bazı nimetlerden bahsedilirken, bu edattan sonraki ayetlerde ise verilen

⁸¹⁷ Razî, a.g.e. c. XXXI, s. 83.

⁸¹⁸ İbrahim, 14/7.

nimetlerden sorguya çekilip sonuca göre mükâfat olarak Cennet'e veya ceza olarak Cehennem'e girileceği hususuna işaret edilmektedir.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşerî⁸¹⁹, Mâturîdî⁸²⁰, Âlûsî⁸²¹, Beyzâvî⁸²², Neseфі⁸²³, Elmalılı⁸²⁴ ve İbn Âşur'a⁸²⁵ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı” “Ey nankör insan! Allah'ın lutfuyla ve nimetleriyle gurura kapılmaktan vazgeç” şeklinde men anlamında kullanılmıştır.

Müfessirlerden Mukatil b. Süleyman,⁸²⁶ Taberî⁸²⁷ ve Kurtubî⁸²⁸ “Kellâ/كَلَّا” edatının “Ey kâfirler durum sizin söylediğiniz değildir, yanlış yapıyorsunuz, dirilip hesap vermeyi yalan sayıyorsunuz.” şeklinde nefiy anlamında olduğunu ifade etmişlerdir.

İbn Abbas⁸²⁹ “Kellâ/كَلَّا” edatının tahkik anlamında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Ey insanlar, gerçek şu ki siz dini yalanlıyorsunuz.”

İzzet Derveze,⁸³⁰ bu edatın kınama anlamında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Ey insanlar, olacak şey değil. Bütün bunlara rağmen siz dini yalanlıyorsunuz.”

Maverdî ve⁸³¹ İbn Kesir⁸³² bu suredeki “Kellâ/كَلَّا” edatıyla ilgili bir değerlendirme yapmamışlardır.

Bütün bu görüşler çerçevesinde “Kellâ/كَلَّا” edatının “Ey nankör insan! Allah'ın lutuf ve nimetlerine rağmen Allah'a şirk koşarak ve O'nun varlığını inkâr ederek veya vermiş olduğu nimetleriyle şımarıp gurura kapılmaktan vazgeç.” anlamını destekleyecek şekilde men etme anlamında olduğu söylenebilir.

⁸¹⁹ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1185.

⁸²⁰ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 447.

⁸²¹ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 65.

⁸²² Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 292.

⁸²³ Neseфі, *a.g.e.* c. III, s. 611.

⁸²⁴ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 304.

⁸²⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 178.

⁸²⁶ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 613.

⁸²⁷ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 180.

⁸²⁸ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 125.

⁸²⁹ Firuzâbâdî, *a.g.e.* s. 638.

⁸³⁰ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 421.

⁸³¹ Mâverdî, *a.g.e.* c. VI, s. 223.

⁸³² İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XXIV, s. 277.

3.4. MUTAFFİFİN /المطَفِّين/ SURESİ VE MUHTEVASI

Sure adını ilk ayette geçen ve “Ölçü ve tartıda eksiklik yapanlar” manasına gelen “Mutaffifin/المطَفِّين/” kelimesinden almaktadır. Mutaffifin suresi, mushaftaki sıralamada seksen üçüncü, iniş sırasına göre seksen altıncı sure olup, Ankebut suresinden sonra, Bakara suresinden önce inmiştir ve otuz altı ayetten müteşekkildir.⁸³³ Surenin Mekkî ya da Medenî olduğu konusunda müfessirler arasında ihtilaf vardır. İbn Mesud, Dahhak ve Mukati b. Süleyman’dan gelen bir rivayete göre sure Mekkî’dir. İbn Abbas, İkrime (ö.h. 105) ve Süddî’ye göre ise bu sure Medenî’dir. Bu surenin yirmi dokuzuncu ayeti hariç medenîdir diyenler olmuştur.⁸³⁴ Bu surenin, Mekke’de inen son sure olduğu tercih edilen görüştür.

Bu tartışmaların yaşanmasında, surenin sebep-i nüzulü olarak zikredilen şu olay etkili olmaktadır: “İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Resulüllah (s.a.v) Medine’ye geldiği zaman, Medineliler ölçü ve tartı konusunda hakkaniyete riayet etmiyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, “Ölçü ve tartıyı eksik yapanlara yazıklar olsun.” âyetini indirdi. Bundan sonra ölçü ve tartıyı güzel yaptılar.”⁸³⁵

Muhammed Esed tefsirinde yukarıda anlatılan sebep-i nüzul olayını da dikkate alarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Birçok otorite bu sureyi Mekke’de vahyedilen en son sure olarak görürler. Ancak birçok güvenilir rivayet, en azından ilk dört ayetin Peygamber Efendimiz’in Medine’ye varışından hemen sonra nazil olduğunu teyit etmektedir. Bazı müfessirler daha da ileri giderler ve surenin bütünü Medine dönemine yerleştirirler. Mevcut bütün delilleri gözönüne alır ve yalnızca konuya ve üsluba dayanan bütün spekülasyonları gözardı edersek, bu surenin ana gövdesinin gerçekten son Mekkî vahyi oluşturduğunu, ancak giriş pasajının (ki yukarıda değindiğimiz rivayetlerin dayandığı bölüm) Medine’nin ilk dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz. Demek ki, bir bütün olarak sure, iki dönemin arasındaki sınırdaki tıpkı 29. sure (Ankebut) gibi- durmaktadır.”⁸³⁶

⁸³³ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 187-188; Karaman ve diğerleri, *a.g.e.* c. V, s. 572.

⁸³⁴ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 67.

⁸³⁵ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 280.

⁸³⁶ Esed, *a.g.e.* c. III, s. 1245.

Mutaffifin suresini muhteva itibariyle iki bölümde tahlil edebiliriz. Birinci bölüm⁸³⁷, toplumsal bir mesele olarak ticaret hayatını ele alarak başlamaktadır. Ticaret hayatında ölçü ve tartıya dikkat etmeyip sahtekârlık yapanlara yönelik sert eleştiriler yapılmaktadır, Ticaret alanında bu ve buna benzer konularda usulsüzlük yapan sahtekârların, Allah'ın huzurunda mutlaka hesaba çekilecekleri uyarısında bulunarak, bu tür olumsuzluklardan vazgeçilmesi istenmektedir. Burada başta Mekke müşrikleri olmak üzere, bu eleştirilerin muhataplarına ahiret vurgusu yapılmak suretiyle yapılan haksızlığın/yolsuzluğun asla cezasız kalmayacağı ifade edilir.

Ahiret bağlamında, zımnen işaret edilen başka bir husus da adalet esasıdır. İslam dininin en çok üzerinde durduğu bu ilkelerden olan bu esas,⁸³⁸ bu ayetlerde eleştirilen sahtekârlığın âdete panzehiri mesabesindedir. Daha sonra, inkârcıların ve azgınlara yer verilir. Allah'ın emrinden dışarı çıkanların kıyamet günü çekecekleri ceza anlatılarak, cehenneme nasıl sevk edileceklerinin tasviri yapılır. Bu bölümde, günah işlemeyi alışkanlık haline getirmiş olanların herbir davranışının kaydedildiği ve bu bağlamda amel defterlerinin hazırlandığı ve hesap gününde onların şiddetli bir azapla karşılaşacakları anlatılır. Burada, Allah'ın çizmiş olduğu emir-yasak bağlamındaki hudutları yok sayıp, günah işlemeye düşkün kimselerin kalplerinin bu sebepten dolayı pas tuttuğu gerçeği hatırlatılmaktadır.

Surenin ikinci bölümünde, Allah'a, Resul'üne, ahiret gününe iman edip dünyada salih amel işleyenlerin durumları beyan edilmektedir. Bu erdem sahibi insanlar için hazırlanan nimetler, kıyamet gününde kendilerine gösterilen güzel muameleler tasvir edilerek Allah'ın bu seçkin kulları için ahirette mutlu ve müreffeh bir hayatının beklediği ve onların hesap defterlerinin şerefli meleklerin ellerinde olduğu anlatılmaktadır. Kıyamet gününe dair önce günahkâr kâfirlerin, sonra da erdem sahibi insanların durumları tasvir edilerek sorumluluk ruhuyla hareket edenler, sorumsuz insanların Allah katında aynı muameleye tâbi tutulmayacağı anlatılmıştır. Surenin sonunda, müminlere müjde verilirken, aynı zamanda da kâfirler uyarılmaktadırlar. Kâfirlerin dünyada mü'minlere karşı takındıkları alaycı tavırlarıyla, mü'minlerin ahirette kâfirlere edindikleri tutumlar kıyas edilerek, kıyamet günü durumun tersine döneceği ifade edilmektedir. Mü'minler, mutluluk verici akibetlerinden dolayı sevinecek ve kâfirleri alaya alıp içinde buldukları kötü

⁸³⁷ Mutaffifin, 83/1-17.

⁸³⁸ Bkz. Maide, 5/8; En'âm, 6/152; Nahl, 16/90.

akibetten dolayı onlara gülecekleri ifade edilir. Kâfirlerin görmüş oldukları bu manzara karşısında Allah, onlara anlamlı bir şekilde kendi içinde cevabı olan şu soruyu sormaktadır: “*Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (Elbette buldular.)*”⁸³⁹

Sureyle ilgili bu ön bilgilerden sonra Mutaffifin suresinde geçen “*Kellâ/كَلَّا*” edatlarının incelemesine geçebiliriz. Bu surede “*Kellâ/كَلَّا*” edatı, yedinci, on dördüncü, on beşinci ve on sekizinci ayetlerinde olmak üzere dört kez kullanılmıştır.

3.4.1. Mutaffifin Suresi 7. Ayetteki “*Kellâ/كَلَّا*” Edatı:

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينَ (7)

“*Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn'de olmaktadır.*”⁸⁴⁰

İslam gelmeden önce, özellikle Mekke’de ticaret çok yaygındı. Durumun bu şekilde olmasında bazı sebeplerin etkili olduğu söylenebilir. Bunlar coğrafi özelliklerin ticareti mecbur hale getirmesi, yabancıların ve korsanların istilasından şehrin korunması, ticaret erbabı olmuş güneylilerin bu şehre yerleşmesi, uluslararası toplu durum ve Mekkelilerin ticarî teşebbüsleri ile dinin rolü şeklinde sebepler zikredilebilir. Ayrıca ekonomi, inanç, düşünce ve davranış arasındaki ilişki her toplumda olduğu gibi, Kur’ân öncesi Mekke’de yaşayan ve geçimlerini çoğunlukla ticaretten sağlayan Arap toplumu için de geçerlidir.⁸⁴¹

Kur’an-ı Kerim’in inmeye başlamasıyla birlikte hayatın her alanında olduğu gibi şehrin iktisadî yapısı ve piyasa düzeni vahiy doğrultusunda değişmeye başlamıştır. Bu değişikliklere ilişkin bazı misaller verilebilir. Mesela, pazara mal getiren kimseler, tüccarlar tarafından pazar dışında karşılanır, pazara mal getiren kimseler pazara malını sokup değerini öğrenmeden, malı elinden alınarak zarara uğrattılır ve karaborsacılığa kapı açılırdı. Bu durum, Peygamber Efendimiz tarafından yasaklanmıştır.⁸⁴² Keza,

⁸³⁹ Mutaffifin, 83/36.

⁸⁴⁰ Mutaffifin,83/7.

⁸⁴¹ Halil Aldemir, “İslam Öncesi Mekke Ekonomisinin Kur’an Daveti Açısından Değerlendirilmesi”, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu*, Editör: Prof. Dr. Mevlüt Güngör, Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul, 2011, s. 280, 285.

⁸⁴² Ali Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014. s. 426.

müşteri kızııştırma (Necesh/نحش), meyvelerin olgunlaşmadan ağaç üzerindeyken satışı, satın alınan yiyecek maddelerinin teslim alınmadan önce bir başkasına satışı, kedi, köpek satışı gibi hususlar yine Peygamber Efendimiz tarafından yasaklanmıştır.⁸⁴³ Bütün bu uygulamaların, sadece o günkü Mekke tüccarlara has olduğunu söylemek veya sadece o döneme dair uygulamalar olarak kabul etmek doğru değildir. Buna benzer onaylanmayan ticaret türlerinin başka toplumlarda da görülme ihtimali vardır.

Yukarı anlatılan hususlar doğrultusunda, cahiliye döneminde ticaret ve iktisat muamelelerinde yapılan yanlış uygulamalarına vahyin müdahalesi Kur'an-ı Kerim'de görülmektedir. Mutaffifin suresinin ilk ayetlerinde, Resulullah (s.a.v) döneminde, Mekkeli bazı tüccarların ahlaki özellikleri anlatılmaktadır. Bu, aslında her zaman ve mekânda ortaya çıkabilecek genel bir karakterdir. Bu yüzden eleştiri ve uyarının mutlak olması, muhatapların somut olarak belirtilmemiş olması söz konusu ahlaki sapmanın genel oluşuyla bağlantılıdır. Derveze'ye göre; "Bununla, hile ve aldatma yoluyla insanların malına el koymanın, haklarını yemenin, eksik ölçüp tartmanın çirkinliğini vurgulamaya dönük evrensel bir mesaj amaçlanıyordu."⁸⁴⁴

Ahret ile ahlâk arasında yakın bir ilişki olduğu hususu şöyle anlatılmaktadır: "Onlar düşünmezler mi ki, büyük bir günde (hesap vermek için) diriltilecekler! Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır."⁸⁴⁵ Allah, ilk üç ayette anlatılan kötülüğün ahiret hayatının gerçekleşmeceğine olan bir inancın veya ahireti yok saymanın bir sonucu olduğunu beyan etmiştir.

Ahiret hayatına inanmanın, kişi üzerindeki ahlakî tesirini Mevdudî şöyle anlatmaktadır: "Bir toplum, en küçüğünden en büyüğüne kadar ahiret gününde hesaba çekileceğine inanmıyorsa eğer, kötülüğün giderilmesi ve dürüst olunması mümkün değildir. Bir kimse, ne kadar dürüst olmaya çalışırsa çalışsın, ticaretini yaptığı şeyin meblağı büyüdüğünde, pekâlâ bu dürüstlükten vazgeçebilir. Çünkü dürüstlük, onun için müstakil bir değer değil sadece bir prensiptir. Ancak bir kimse, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa işte o zaman o kimse dürüstlüğü müstakil bir değer olarak kabul ettiği gibi, doğruluğu da üstüne bir görev olarak telakki eder. Bu kimse, dürüst

⁸⁴³ Ateş, a.g.e. s. 426-428.

⁸⁴⁴ Derveze, a.g.e. c. V, s. 508.

⁸⁴⁵ Mutaffifin, 83/4-6.

davrandığı zaman çıkarını ve zararını düşünmez. Zira onun dürüstlük anlayışı daha üst değerlere, yani Allah'a ve ahiret günü inancına dayanır.”⁸⁴⁶

Allah, ahlakî bir değer olan dürüstlüğü ve dolayısıyla alışverişe bu ilkeyi taşımayı, ilahi mesajında sık sık tekrarlamaktadır. Misal olarak şu ayetler verilebilir: “*Rüşd yaşına erişmeden önce yetimin mal varlığına onun iyiliği için olmadıkça dokunmayın. (Bütün alışverişlerinizde) ölçü ve tartıya tam olarak, adaletle uyun; (Biz) hiçbir insana taşıyabileceğinden daha fazla yük yüklemeyiz ve bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabınıza (karşı) olsa da, adil olun. Allaha karşı taahhütlerinize (daima) riayet edin: bunu Allah size emretti ki ders alabilesiniz.*”⁸⁴⁷

Konuyla ilgili bir diğer ayet-i kerimenin meali şöyledir: “*Ve ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun; tartıyı da doğru teraziyle yapın: böylesi (sizin için) daha iyi, daha yararlı ve sonuç olarak da daha güzel olacaktır.*”⁸⁴⁸

İlk üç ayette, her toplumda ahlakî problemlerden kaynaklı kul hakkı konusunda vurduğum duymaz insanların sahtekârlık yapabilecekleri dile getirilerek bu insanlar kınanmaktadır. Söz konusu kul hakkı ihlâlîni Razî şu şekilde değerlendirmektedir: Allah Teâlâ bu ayetlerde tehditlerin çeşitlerini birleştirmiştir. Önce “Vay haline!” buyurdu. Bu kelime bir belâ anında söylenir. Sonra ikinci olarak da: “Onlar sanmıyorlar mı?” buyurdu. İnkâr manasında bir sorudur bu. Üçüncü olarak: “Büyük bir gün.” buyurdu. Allah'ın büyük gördüğü şey hiç şüphesiz büyüktür. Dördüncü olarak da: “Âlemlerin Rabbi için insanların kalkacağı günde.” buyurdu. Bunda da iki türlü tehdit vardır: Birincisi: Bütünüyle huşu ve zilletle, ayakta olmalarıdır. İkincisi de: Allah, kendisini âlemlerin Rabbi olarak vasfederek insanların ne kadar küçük varlıklar olduklarını onlara hatırlatmaktadır.⁸⁴⁹

Bu ayetlerdeki tehdit ve uyarıların ardından “Kellâ/كَلَّا” edatı ile yine bir uyarı ve tehdit daha geliyor ki bu durum şu anlama gelmektedir: “Hayır! O eksik ölçüp tartanlar, öldükten sonra dirilme ve ahirette hesap vermeyi umursamayanlar, bu tavır ve davranışlarından derhal vazgeçin.” Bu uyarı ve yasaklamanın sebep ve hikmeti anlatılmak için illet gösterme babından şöyle ifade ediliyor: “*Çünkü kötülerin yazısı muhakkak ki Siccin'dedir.*” Yani böyle yaparsanız kötü kişi olursunuz. Kötüler ise

⁸⁴⁶ Mevdudî, a.g.e. c. VII, s. 64.

⁸⁴⁷ En'âm, 6/152.

⁸⁴⁸ İsra, 17/35.

⁸⁴⁹ Razî, a.g.e. c. XXXI, s. 91-92.

Siccîn denilen sicilde kayıtlıdır. Onların yazısı, nüfus kayıtları, amel defterleri, o huzura çıkma günü kendilerine verilecek hüküm ve ceza belgesi “Siccîn” denilen yerde yazılıdır. Yahut Siccîn'de” diye ikaz edilmektedir.⁸⁵⁰

Genel olarak yedinci ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının mahiyeti ve işlevine bakılacak olursa Allah, Mekke toplumunda yaygın olan ahlakî bir zaafî kınayarak bu sureye başlamıştır. Bu zafiyetin ana sebebi, takip eden ayetlerde ahirete inanmama şeklinde işaret edilmektedir. Daha sonra alışverişte ahlakî zaafî olup ahirete inanmayanlara yönelik bir uyarı ve tehdit olarak söz konusu “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmaktadır. Bu edatın ardından gelen ayetlerde yapılan uyarının gerekçesi anlatılmaktadır. Bu çerçevede insanın bu dünyada yapıp ettiği her iş ve söylem kayıt altına alınmaktadır.

Ölçü ve tartıyı tam ve adaletli yapma noktasında, surenin başından itibaren dolaylı yönden bu konuda uyarılar yapılmış ve “Kellâ/كَلَّا” edatı ile bu uyarılar kesin bir şekilde ifadelendirilerek konunun önemi belirtilmiştir. Zira adaletli bir şekilde ölçüp tartmak, Kur'an-ı Kerim'in sık sık hatırlattığı konulardan birisidir.⁸⁵¹

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Müfessirlerden Beğavî⁸⁵², Zemahşerî⁸⁵³, Mâturîdî⁸⁵⁴, Kurtubî⁸⁵⁵, Âlûsî⁸⁵⁶, Beyzâvî⁸⁵⁷, Neseî⁸⁵⁸, İzzet Derveze⁸⁵⁹, Elmalılı⁸⁶⁰ ve İbn Âşur⁸⁶¹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının; ölçü ve tartıyı eksik yapanlara, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilmeye inanmayanlara yönelik “Böyle yapmayın.” manasında caydırma ifadesi olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: Sakın! (Hîleye sapmayın, âhiret hesabını unutmayın). Çünkü kötülerin kitabı muhakkak ki Siccîn'dedir.”

⁸⁵⁰ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 314.

⁸⁵¹ En'âm, 6/152; Araf, 7/85; İsrâ, 17/35; Şuara, 26/181.

⁸⁵² Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 363.

⁸⁵³ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1187.

⁸⁵⁴ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 456.

⁸⁵⁵ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 138.

⁸⁵⁶ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 71.

⁸⁵⁷ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 294.

⁸⁵⁸ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 614.

⁸⁵⁹ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 510.

⁸⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 314.

⁸⁶¹ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXX, s. 194.

İbn Abbas⁸⁶² bu suredeki bütün “Kellâ/كَلَّا” edatlarının tahkik manasında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Gerçek şu ki, kötü ruhluların kaydı, kayıpsız kaçaksız bir şekilde (tutulmuş)tur!”

Taberî⁸⁶³ ise “Kellâ/كَلَّا” edatının kendinden önceki ayetteki konulara ilişkin nefiy anlamında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır, (ölçü ve tartıda hile yapılamaz), doğrusu sapanların yazısı Siccin (aşağı zindan)dadır.”

İbn Kesir⁸⁶⁴ bu ayetteki ilgili edatla alakalı bir yorum yapmamışlardır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının “Ölçü ve tartıyı eksik yapanlara, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilmeye inananlara yönelik “Böyle yapmayın.” manasında caydırma anlamında olduğu tercihe şayandır. Bu sure ölçü ve tartıyı eksik yapanları kınayarak başlamakta ve Allah’ın huzurunda herkesin hesap vereceği gerçeği hatırlatılarak ilgili edat kullanılarak söz konusu yanlış davranışlardan men etmeye yönelik caydırma manasında kullanılması siyak ve sabaka uygun düşmektedir.

3.4.2. Mutaffifin Suresi 14. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

إِذَا تُنذِرَ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (13) كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (14)

“(İşte böyle,) ne zaman mesajlarımız onlara iletilse, hep ‘Geçmişin masalları!’ derler. Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları (kötülükler) kalplerini kirletmiştir.”⁸⁶⁵

Allah, bu surede ikinci kez olmak üzere “Yazıklar olsun!” manasına gelen ve beddua ifade eden “Veyl” lafzıyla başlamaktadır.⁸⁶⁶ Burada kınanan zihniyet veya karakterin en önemli vasfı, ceza gününü yalanlamış olmasıdır. Ceza gününü yalanlayanın, yalanlama dışında buna ek olarak üç vasfının daha olduğu görülmektedir. Bunlar, haktan sapma manasına gelen mu’ted/مُعْتَدٍ , diğeri günaha

⁸⁶² Firuzâbâdi, a.g.e. s. 639.

⁸⁶³ Taberî, a.g.e. c. XXIV, s. 193.

⁸⁶⁴ İbn Kesir, a.g.e. ,c. XIV, s. 285.

⁸⁶⁵ Mutaffifin, 83/13-14.

⁸⁶⁶ Mutaffifin, 83/10.

düşkün olma manasına gelen esîm/أَسِيمٌ ve üçüncüsü de “Kur’ân okunduğu zaman, bu evvelkilerin masallarıdır, düzmeceleridir” şeklinde söz söylemeleridir. Bu üç kavram, anlaşılması açısından izaha muhtaçtır. Zira bu ayetlerden sonra gelecek olan ve konunun esasını teşkil eden “Kellâ/كَلَّا” edatının mahiyetini anlama noktasında, bu izah gereklilik arz etmektedir.

Mu’ted/مُعْتَدٍ hak ve adalet sınırlarını aşan zalim ve facir demektir. Allah’ı olması gerektiği gibi tanıyıp, O’na iman etmek hak ve adalet ise, O’nu inkâr etmek, O’na ortak koşmak, ilahî mesajlarını tanımamak zulümdür ve haddi aşmaktır.⁸⁶⁷ Esîm/أَسِيمٌ ise, günaha düşkün kimse demektir. Elmalılı, bu ıstılahı şu şekilde açıklamaktadır: “Şehvetlerine düşkün, keyiflerince hareket ederek sonunu düşünmeyip, Allah’ın ve kullarının haklarına tecavüz etmeye alışmış olduklarından dolayı, cezaya ve ceza gününe inanmak hoşlarına gitmeyen insan tipi.”⁸⁶⁸

Ahret gününü yalanlayanların üçüncü özelliği, “Kur’ân ayetleri okunduğu zaman, bu evvelkilerin masallarıdır, düzmeceleridir” şeklinde söz söylemeleridir. Burada sözü edilen kimsenin, Velid b. Muğire, Nadr b. Haris ve benzerleri olduğu söylenmiştir.⁸⁶⁹ Ardından, ahireti yalanlayarak haddi aşan, günaha düşkün ve Kur’an’a tahammülü olamayıp onu küçümseyerek “eskilerin masalları” şeklinde ilahi vahye dil uzatanlar kınandıktan sonra, takibeden ayette “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılmaktadır. Bu edatla, öncelikle Kur’an’a “eskilerin masalları” diyenlere yönelik bir azarlama ve uyarı yapılmaktadır. Bu ifade yani “Esatirü'l-evvelîn/أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ” terkibi Kur’an-ı Kerim’de dokuz yerde geçmektedir.⁸⁷⁰ Bu ayetlerden anlaşıldığına göre, Kur’an’ı Peygamber Efendimiz’in uydurduğunu, bu konuda başkalarının da kendisine yardım ettiğini öne süren inkârcılar, çok defa Kur’an’ın tamamına, bazen de insanların ahirette diriltilecekleri haberine, “eskilerin efsaneleri” nazarıyla bakmışlardır.

Kur’an’ı, öncekilerin masalları şeklinde düşünenlerin hakikati anlamaları için gerekli açıklamalar yapılmış, Kur’an-ı Kerim’i, yeryüzüne ve göklere ait bütün sırları bilen Allah’ın indirdiği net bir şekilde ifade edilmiştir. Hatta inkârcılar, diledikleri takdirde, kendilerinin de Kur’an ayetlerine benzer sözler söyleyebileceklerini ileri

⁸⁶⁷ İbn Âşûr, *a.g.e. c. XXX*, s. 197.

⁸⁶⁸ Elmalılı, *a.g.e. c. VIII*, s. 315.

⁸⁶⁹ Razi, *a.g.e. c. XXXI*, s. 95.

⁸⁷⁰ Bu ayetler şunlardır: En’âm, 6/25; Enfâl, 8/31; Nahl, 16/24; Muminûn, 23/83; Furkan, 25/5; Neml, 27/68; Ahkaf, 46/17; Kalem, 68/15; Mutaffifin, 83/13.

sürdükleri halde, bu iddialarını yerine getirememişlerdir.⁸⁷¹ Burada “Kellâ/كَلَّا” edatıyla şu uyarı yapılmaktadır: “Kur’an, onların uydurduğu gibi eskilerin masalları değildir. O ancak Allah’ın, elçisi Hz. Muhammed (s.a.v)’in kalbine indirilmiş ilahî bir mesajdır. Bu şekilde iftiralarda bulunmaktan vazgeçin.” Bu edattan sonra, Kur’an hakkında fütursuzca iftira atanları O’na dil uzatmaya götüren sebep anlatılmaktadır: “Böyle söz söyleyenlerin kazançları, elde edip durdukları ve kâr sandıkları günahlar, kalplerinin üzerine pas bağlamıştır. O kalpler, o günahları alışkanlık haline getire getire, pas tutmuş aynalar gibi körleşmiş, kararmıştır ve neticede artık hakikati duymaz ve hissedemez olmuştur. İşte onların bu şekilde söz söylemelerinin ve yalanlamalarının sebebi budur.”⁸⁷² Ayrıca, bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı, sadece Kur’an’a iftira atanlara bir uyarı değil, aynı zamanda Allah’ı inkâr edenlere, O’na ortak koşanlara, şehvetine düşkün olup keyiflerince günaha dalanlara bir uyarı ve azarlamadır.⁸⁷³

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşerî⁸⁷⁴, Kurtubî⁸⁷⁵, Âlûsî⁸⁷⁶, Beyzâvî⁸⁷⁷, Neseî⁸⁷⁸, ve İbn Âşûr’a⁸⁷⁹ göre “Kellâ/كَلَّا” edatı önceki ayette “eskilerin masalları” şeklinde ifade edilen cümleye ve günah işlemede aşırıya gidenlere yönelik caydırma ifadesidir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “Hayır! Öyle söylemesinler. Bilakis onların işlemekte oldukları (kötülükler) kalplerini kirletmiştir.”

Taberî⁸⁸⁰, Beğavî⁸⁸¹, Râzî⁸⁸² ve Elmalılı’ya⁸⁸³ göre ise bu edat, önceki ayette “eskilerin masalları” şeklinde ifade edilen cümleye yönelik bir nefiy ifadesi olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “İşin esası o değil! Onların kazanmakta oldukları, kalplerinin üstünde pas oluşturmuştur.”

⁸⁷¹ Şerafettin Gölcük, “Esâtîr”, *a.g.e.* c. XI s. 359.

⁸⁷² Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 315.

⁸⁷³ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1188; Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 72.

⁸⁷⁴ Zemahşerî, *a.g.e.* aynı yer.

⁸⁷⁵ Kurtubî, *a.g.e.* c. XXII, s. 142.

⁸⁷⁶ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 72.

⁸⁷⁷ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 295.

⁸⁷⁸ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 615.

⁸⁷⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXX, s. 198.

⁸⁸⁰ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 199.

⁸⁸¹ Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 365.

⁸⁸² Râzî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 95.

⁸⁸³ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 315.

Mukatil b. Süleyman⁸⁸⁴, Mâverdi⁸⁸⁵, Mâturudî, İbn Kesir⁸⁸⁶ ve İzzet Derveze⁸⁸⁷ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında bir değerlendirmede bulunmamışlardır.

“Kellâ/كَلَّا” edatının önceki ayette “eskilerin masalları” şeklinde ifade edilen cümleye ve günah işlemede aşırıya gidenlere yönelik caydırma manası taşıdığı ifade edilebilir. Zira “Kellâ/كَلَّا” edatının öncesindeki ve sonraki ayetlerin tahlili bu manayı gerekli kılmaktadır.

3.4.3. Mutaffifîn Suresi 15. Ayetteki “Kellâ/كَلَّا” Edatı:

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ (15) ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ (16) ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ

“Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O’nu görmekten) mahrum kalmışlardır. Sonra onlar cehenneme girerler. Sonra onlara: «İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur» denilir.”⁸⁸⁸

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında değerlendirmede bulunan müfessirlere göre söz konusu edat, önceki ayette zikredilen, kalbi kirleten günahların işlenmemesine veya hafife alınmamasına yönelik vazgeçirme ifadesidir. Tirmizi’nin Sünen’inde, Ebu Hureyre’den gelen rivayete göre, Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kul bir günah işlediği takdirde onun kalbine siyah bir nokta konulur. Bu işten vazgeçer, Allah’tan mağfiret dileyip tövbe ederse, kalbi cilalanır. Eğer (tövbe ve istiğfar etmeyip) tekrar o günahı işlerse bu nokta kalbinin tamamını örtünceye kadar arttırılır. İşte Yüce Allah’ın; ‘Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür.’ buyruğunda söz konusu ettiği ‘rane/رَانَ (örtüp, bürümek)’ budur.”⁸⁸⁹

Aynı durum, Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde ifade edilmiştir: “Hayır (iş öyle değil). Kim bir kötülük (günah) kazanır da suçu kendisini çepeçevre kuşatırsa onlar cehennemnin sahipleridirler. Onlar orada, bir daha çıkmamak üzere,

⁸⁸⁴ Mukatil b. Süleyman, a.g.e. c. IV, s. 623.

⁸⁸⁵ Mâverdi, a.g.e. c. VI, s. 228.

⁸⁸⁶ İbn Kesir, a.g.e., c. XIV, s. 286.

⁸⁸⁷ Derveze, a.g.e., c. V, s. 511.

⁸⁸⁸ Mutaffifîn, 83/15-17.

⁸⁸⁹ Tirmizî, Tefsirul’l-Kuran, 83.

kalıcıdır.”⁸⁹⁰Bu surede ahirete inanmayanların vasıflarından birisi olarak “esîm/أَسِيمٌ sıfatı” kullanılmıştır.⁸⁹¹ Bu lafız, köken olarak sıfat-ı müşebbehe olup “Çokça günah işlemek, günaha düşkün olmak anlamındadır.”⁸⁹² Dolayısıyla, bir şeyin tekrar tekrar yapılması, insanda yerleşmiş bir melekenin meydana gelmesine sebep olur. Binaenaleyh, manevi yetenek denilen şey, bir şeyi çokça yapmaktan kaynaklanır ve o yapılan işlerin her birinin, bu yeteneğin meydana gelmesinde bir tesiri vardır. İnsan, bazı günahları yapmaya devam ettiğinde, onun kalbinde, özünde bu günahları yapmaya karşı ruhani bir meleke oluşur.⁸⁹³

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّلَ” edatı bu tehlikeye dikkat çekmekte ve insanı günahlara alışmaması veya onu hafife almaması noktasında uyarmaktadır. Bu edatın ardından, her türlü günaha ısrar edenlerin, o dehşet verici gündeki akıbetlerinden bir parça söz edilmektedir. Bu da kötülüğün ve yalanlamanın sebebi ile uyum içinde şu ceza verilecektir: “*Şüphesiz onlar o gün Rablerinden mahrum kalacaklardır. Sonra onlar, şüphesiz cehenneme sürüklenecektir. Sonra da onlara ‘Yalanlayıp durduğumuz işte budur.’ denecektir.*”⁸⁹⁴Dünyada iken işledikleri günahlar, Rablerini manen hissetmeye engel olmuş ve bunun sonucu olarak hayatta iken manen kararıp körelinceye kadar bu günahlar üzerlerine çökmüştür. Ahirete ise, onların en uygun cezaları ve doğal sonları, Allah'ın yüce yüzüne bakmaktan mahrum olmalarıdır. Onlar ile bu büyük mutluluğun arasına perde gerilmesidir.⁸⁹⁵

İmam Şafii, bu konuda şöyle demiştir: Bu ayet müminlerin Allah'ı göreceklerinin delilidir. Şu ayetin lafzı da ona delâlet ediyor: “*Yüzler o gün parıldar. Rabbi'ne bakar.*”⁸⁹⁶Bu ayetin ardından, ayetler arasındaki akış insanı etkileyecek şekilde şöyle devam etmektedir: “*Sonra onlar cehenneme girerler. Sonra onlara: ‘İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur’ denilir.*” Bu ayette daha büyük bir ceza anlatılıyor: Allah'ı görmekten mahrum olmalarının yanında aynı zamanda ateş ehlidirler. Cehennem'in hararetini tadacaklardır. Cehennemde kalma ise mahrumiyetten ve ikramdan men edilmekten daha ağırdır.⁸⁹⁷

⁸⁹⁰ Bakara, 2/81.

⁸⁹¹ Mutaffifin, 83/12.

⁸⁹² Ahmet Muhtar Ömer, *a.g.e.* c. II, s. 63.

⁸⁹³ Razî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 95-96.

⁸⁹⁴ Mutaffifin, 83/15-17.

⁸⁹⁵ Seyyid Kutub, *a.g.e.* s. 3858.

⁸⁹⁶ Kıyâme, 75/22-23; Sâbûnî, *a.g.e.* c. III, s. 533.

⁸⁹⁷ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.* c. XV, s. 494.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşerî⁸⁹⁸, Âlûsî⁸⁹⁹, Beyzâvî⁹⁰⁰ ve Neseî⁹⁰¹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının kalbi kirleten günahların işlenmemesine yönelik vazgeçirme ifadesi olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Günah işlemekten vazgeçsinler. Zira onlar o gün, Rablerinden mahrum kalacaklardır.”

Beğavî⁹⁰² ve naklettiği bir görüşe katılan Razî⁹⁰³, “Kellâ/كَلَّا” edatının nefiy anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! Hayır! Bu, cezasız kalmayacak. Onlar, o gün Rab'lerini görmekten mahrum kalacaklardır.”

Mukatil b. Süleyman⁹⁰⁴, Taberî,⁹⁰⁵ Mâverî⁹⁰⁶, Mâturudî⁹⁰⁷, İbn Kesir⁹⁰⁸ ve İzzet Derveze⁹⁰⁹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında bir değerlendirmede bulunmamışlardır.

“Kellâ/كَلَّا” edatı, on dördüncü ayette geçen aynı edatı teyit etmek üzere kullanılmıştır. Zira bu ayette kalbi kirleten günahların işlenmemesine yönelik vazgeçirme anlamında olduğu görülmektedir.

3.4.4. Mutaffifin Suresi 18. Ayetteki “Kellâ / كَلَّا” Edatı:

⁸⁹⁸Zemahşerî, *a.g.e.* s.1188.

⁸⁹⁹Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 73.

⁹⁰⁰Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 295.

⁹⁰¹Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 615.

⁹⁰²Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 365.

⁹⁰³Razî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 95.

⁹⁰⁴Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 623.

⁹⁰⁵Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 204.

⁹⁰⁶Mâverî, *a.g.e.* c. VI, s. 228.

⁹⁰⁷Maturidî, *a.g.e.* c. X, s., 460.

⁹⁰⁸İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 286.

⁹⁰⁹Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 511.

“Hayır! Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn'dadır.”⁹¹⁰

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında değerlendirmede bulunan müfessirlere göre, söz konusu edat Cehennem’i ve azabını yalanlayanlara yönelik bir caydırma ifadesidir.

Önceden zikredilen söz konusu ayetlerde⁹¹¹, ahireti yok sayıp buna bağlı olarak erdemli ve faydalı ameller sergilemeyenler için, amel defterlerinin hazırlandığı ve ebedî hayat olan ahiret hayatında şiddetli bir azapla karşılaşacakları ifade edildi. Buraya kadar söylem ve eylem bazında inkâr yolunu seçip bunun gereği olarak ahlakî davranmayanlar bir kez daha “Kellâ/كَلَّا” edatıyla uyarılmıştır. Bu ayette söz konusu sure ölçeğinde son kez, “Kellâ/كَلَّا” edatıyla, en baştan itibaren ölçü ve tartıda hile yapmaktan ve yalanlamaktan bir daha sakındırmak suretiyle iyilik ve hayra sevk etmek üzere kabirlerden kalkıp Allah'ın huzuruna çıkma gününün diğer bir yüzünü hatırlatılmaktadır. Bu edatla son kez şu mesaj verilmektedir: Kul hakkı olan bu ve benzerî işlerde hile yapmayın, öldükten sonra dirilme ve hesap gününü yalanlayan kötülerden olmayın, tövbe edip hayır ve iyilik yapmaya çalışın.⁹¹²

“Kellâ/كَلَّا” edatından sonra, ilgili ayetlerde⁹¹³, dünyada iken erdemli davrananların ahirette bir refah hayatının kendilerini beklediği ve onların hesap defterlerinin şerefli meleklerin ellerinde olduğu anlatılmaktadır. “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra bir konunun altı çizilmektedir ki, o da iyilerin, hayır ehli olanların dünyada iken yaptıkları güzel amellerin kayıtları “İlliyyûn” denilen şerefli bir yerde muhafaza edilmektedir. Dolayısıyla, dünyada yapılan iyiliklerin boşa gitmediği, aksine bunlara çok değer verilerek muhafaza edildiği anlatılmaktadır.

“Kellâ/كَلَّا” edatıyla, aynı zamanda, erdemli insanların amel defterleriyle bu niteliğe sahip olmayanların amel defterlerinin Allah katındaki değeri noktasında, dolaylı yönden kıyaslandığını Razî şöyle anlatmaktadır: Yükseklik, yücelik, genişlik, ziya ve taharet gibi nitelikler, mutluluk alametlerindedir. Aşağılık, süflilik, darlık, zulmet ise, şekavet alametlerindedir. Facirlerin kitabının aşağıların en aşağısına, en

⁹¹⁰ Mutaffifin,83/18.

⁹¹¹ Mutaffifin,83/7-17.

⁹¹² Âlûsî, a.g.e. c. XXX, s. 74.; Elmalılı, a.g.e. c. VIII, s. 316.

⁹¹³ Mutaffifin,83/18-28.

dar yere konulmasından amaç, onları hor ve zelil kılmak olunca, iyi kulların kitabının da yücelerin en yücesine konulmasından ve meleklerin de onlara şahitlik yapmasından kastedilen de, onları yüceltmek, kadr-ü kıymetlerini ortaya koymaktır.⁹¹⁴

On sekizinci ayette kullanılan “Kellâ/كَلَّا” edatın öncesi ve sonrasıyla değerlendirmek gerekirse şunlar söylenebilir: Bu edatın öncesinde Cehennem’i yalanlayan ahirette karşılaştıkları manzaralar anlatılarak, Cehennem’in hak olduğu ve unutulmaması gerektiği “Kellâ/كَلَّا” edatı kullanılarak ifade edilmiştir. Zira Kur’an’da, Allah’ın azabına karşı herkesin dikkatli olması gerektiği şöyle anlatılmaktadır. “*Zaten Rabbinin azabına karşı hiç kimse kendini (tam) bir güven içinde hissedemez.*”⁹¹⁵

Söz konusu “Kellâ/كَلَّا” edatından sonra, başka bir noktaya dikkat çekilmektedir. İnsanlar günah işlemekten çekinerek Cehennem’den korkuyorsa, Allah’ın rızasını ummak suretiyle, erdemli işler yaparak da Cennet’i ümit edebilirler. Bu noktada yapılan salih amellerin kayıt altında tutulduğu ve her salih amelin Allah katında çok değerli olduğu gerçeği anlaşılmaktadır.

Bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında, bu çalışmada eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Zemahşerî⁹¹⁶, Âlûsî⁹¹⁷, Beyzâvî⁹¹⁸ Neseî⁹¹⁹, Elmalılı⁹²⁰ ve İbn Âşur⁹²¹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının Cehennem’i ve azabını yalanlayanlara yönelik bir caydırma ifadesi olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: Cehennemi ve azabını yalanlamayın! Fakat gerçek erdem sahiplerinin kaydı en yüce şekilde (tutulur)!”

Beğavî⁹²² bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatının nefiy, İbn Kesir⁹²³ tahkik manasında olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: “Gerçek şu ki iyilerin kitabı İlliyyûn'dadır.”

⁹¹⁴ Razî, *a.g.e.* c. XXXI, s. 98-99.

⁹¹⁵ Mearic, 70/28.

⁹¹⁶ Zemahşerî, *a.g.e.* s.1188.

⁹¹⁷ Âlûsî, *a.g.e.* c. XXX, s. 74.

⁹¹⁸ Beyzâvî, *a.g.e.* c. V, s. 295.

⁹¹⁹ Neseî, *a.g.e.* c. III, s. 616.

⁹²⁰ Elmalılı, *a.g.e.* c. VIII, s. 320.

⁹²¹ İbn Âşur, *a.g.e.* c. XXX, s. 202.

⁹²² Beğavî, *a.g.e.* c. VIII, s. 366.

⁹²³ İbn Kesir, *a.g.e.* ,c. XIV, s. 287.

Mukatil b. Süleyman⁹²⁴, Taberî⁹²⁵, Mâverdi⁹²⁶, Mâturudî⁹²⁷, Razi⁹²⁸ ve İzzet Derveze⁹²⁹ bu ayetteki “Kellâ/كَلَّا” edatı hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Mutaffifin suresinde geçen bu son “Kellâ/كَلَّا” edatını kendisinden sonraki cümleyi teyit etmeye yönelik tahkik manasında kullanılması ayetler arasındaki anlam bütünlüğe uygun düşmektedir.

Tablo 4: “Kellâ/كَلَّا” Edatının Muhatapları ve Bu Edatla Reddedilen Hususlar

	Sure Adı ve Numarası	Ayet Metni	“Kellâ/كَلَّا” İle Reddedilen Husus	“Kellâ/كَلَّا”Edatı ile Uyarılan Kesim
1	Alak, 6	كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ لِيَطْغَىٰ	İnsanın tuğyan etmesi	İnkâr zihniyetine sahip azgın insan
2	Alak, 15	كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنْتَهُ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ	İnsanın azgınlığında ısrar etmesi	İnkâr zihniyetine sahip azgın insan
3	Alak, 19	كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ	Kâfir ve müşriklerin tehditleri	Hz. Peygamber ve müslümanlar
4	Muddessir, 16	كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لَآيَاتِنَا عَنِيدًا	İnkârcıların Allah’ın nimet ve ihsanını umması	İnkâr zihniyetine sahip kâfir ve müşrikler
5	Muddessir, 32	كَلَّا وَالْقَمَرَ	Cehennem ve azabının istihza ve inkâr edilmesi	Kâfir ve müşrikler
6	Muddessir, 53	كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ	İnkârcıların dini tebliğde ayrıcalık istemeleri	Kâfir ve müşrikler
7	Muddessir, 54	كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ	Kur’an’ın mesajının hafife alınması ve inkârı	Kâfir ve müşrikler
8	Fecr, 17	كَلَّا بَلْ لَا تُكْرَمُونَ الْيَتِيمَ	İnkârcıların zenginlik ve fakirlik anlayışları	Kâfir, müşrik ve yetim ve fakire sahip çıkmayanlar

⁹²⁴ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* c. IV, s. 624.

⁹²⁵ Taberî, *a.g.e.* c. XXIV, s. 206.

⁹²⁶ Mâverdi, *a.g.e.* c. VI, s. 229.

⁹²⁷ Maturidî, *a.g.e.* c. X, s. 461.

⁹²⁸ Razi, *a.g.e.* c. XXXI, s. 96.

⁹²⁹ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 511.

9	Fecr, 21	كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا	İnkârcıların yetime ve fakire sahip çıkmamaları	Kâfir ve müşrikler
10	Tekâsur, 3	كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ	Çoklukla övünme	Kâfir, müşrik ve çokluk yarışına girenler
11	Tekâsur, 4	ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ	Çoklukla övünme	Kâfir, müşrik ve çokluk yarışına girenler
12	Tekâsur,5	كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ	Çoklukla övünme	Kâfir, müşrik ve çokluk yarışına girenler
13	Abese, 11	كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ	Hz. Peygamberin müşriklerin elebaşlarına tebliğde öncelik vermesi	Hz. Peygamber
14	Abese, 23	كَلَّا لَمَّا يَقُضْ مَا أَمَرَهُ	İnsanın nankör olması	Nankör insan
15	Kıyâme, 11	كَلَّا لَا وَزَرَ	İnsanın kıyamet gününde hesaptan kaçma arzusu	İnkâr zihniyetine sahip olanlar
16	Kıyâme20,	كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ	Hz. Peygamberin vahyi okuma ve ezberlemede aceleci davranması	Peygamber Efendimiz
17	Kıyâme, 26	كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّرَاقِيَ	Ahiretin ötenelip dünyaya tamah edilmesi	Ahireti inkâr edenler
18	Humeze, 4	كَلَّا لَلْبُنْبُذِنَ فِي الْحُطْمَةِ	Mal ve servetin kişinin kendisini ebedi kılacağı zannı	Müşrik ve kâfirler
19	Meryem, 79	كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا	Ahiretin inkâr edilip onunla alay edilmesi	İnkâr zihniyetine sahip olanlar
20	Meryem, 82	كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا	Ahirette müşriklerin taptıklarıputlardan medet umması	Müşrikler
21	Şuara, 15	قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِأَيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمْعُونَ	Hz. Musa ve Harun'un Firavun'dan korkmaları	Hz. Musa ve Harun
22	Şuara, 62	قَالَ كَلَّا إِنْ مَجَى رَبِّي سَيَهْدِينِ(62)	Allah'ın yardımından umut kesmek	Hz. Musa'ya tabi olan müminler

23	Sebe, 27	قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	Allah'a ortaklar isnat edilmesi	Müşrikler
24	Müminun, 100	لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ	Dünyaya tekrar geri dönme arzusu	Ahierete iman etmeyenler
25	Meâric, 15	كَلَّا إِنَّهَا لَأَطَى	Ahiette cehennem azabından kurtulma arzusu	Ahierete iman etmeyenler
26	Meâric, 39	كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ	İnkârcıların cennete girme arzusu	Ahireti inkâr edenler
27	Nebe, 4	كَلَّا سَيَعْلَمُونَ	İnkârcıların yeniden dirilmeyi inlar edip alaya almaları	Ahireti inkâr edenler
28	Nebe, 5	تُمْ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ	İnkârcıların yeniden dirilmeyi inlar edip alaya almaları	Ahireti inkâr edenler
29	İnfitar, 9	كَلَّا بَلْ تُكَدِّبُونَ بِالذِّبِينَ	İnsanın Allah'ın lütfuyla gurura kapılması	İnkâr zihniyetine sahip insan
30	Mutaffifin, 7	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينَ	Ölçü ve tartıyı eksik yapma ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr	Ahireti inkâr edenler
31	Mutaffifin, 14	كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ	Kur'an'a "eskilerin masalları" denilmesi	Müşrik ve kâfirler
32	Mutaffifin, 15	كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِئِذٍ لَمَخْجُوبُونَ	Kalpleri kirleten günahlar	Kâfir, müşrik ve günaha meyyal herkes.
33	Mutaffifin, 18	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ	Cehenmi ve azabının yalanlanması	Ahireti inkâr edenler

Yukarıda "Kellâ/Kَلَّا" edatının kullanımıyla ilgili verdiğimiz tabloda, Kur'an-ı Kerim'de otuz üç defa kullanılan bu edatın 18 tanesi, inkâr zihniyetine sahip müşrik ve kâfirlere yönelik reddiye ve uyarılar ifade etmektedir. 7 yerde, özellikle ahireti inkâr edenlere yönelik bir reddiye söz konusudur. Bu tabloda üç yerde Hz. Peygamber'e ve

iki yerde de Hz. Musa'ya yönelik ikaz ve uyarılar yer almaktadır. “Kellâ/كَلَّا” edatı iki yerde sadece müşriklere ve bir yerde de insan cinsine yönelik tembih ve reddiye manalarını taşımaktadır.

Ayrıca bu tablo çerçevesinde şu hususlar reddedilmiştir:

1. İnsanın azması ve azgınlığında ısrar etmesi.
2. İnkârcıların Hz. Peygamber'i ve müslümanları tehdit etmeleri.
3. Müşrik ve kâfirlerin kendileri için Allah'tan nimetinin artırmasını istemeleri etmeleri.
4. Kâfir ve müşriklerce cehennem ve azabının istihza ve inkâr edilmesi.
5. İnkârcıların dini tebliğde ayrıcalık istemeleri.
6. Kâfir ve müşriklerin Kur'an'ın mesajını hafife alınması ve inkâr etmeleri.
7. İnkârcıların yanlış zenginlik ve fakirlik anlayışları.
8. İnkârcıların yetime ve fakire sahip çıkmamaları.
9. Kâfir ve müşriklerin çoklukla övünme hastalığı.
10. Hz. Peygamber'in müşriklerin elebaşlarına tebliğde öncelik vermesi.
11. İnsanın nankör olması.
12. İnkârcı insanın kıyamet gününde hesaptan kaçma arzusu.
13. Hz. Peygamber'in vahyi okuma ve ezberlemede aceleci davranması.
14. Kâfirlerin ahireti öteleyip dünyaya tamah edilmesi.
15. Kâfir ve müşriklerin mal ve servetin kendileri için ebedi kılacağı zannı.
16. İnkârcıların ahireti yok sayıp onunla alay etmeleri.
17. Ahirette müşriklerin yaptıkları putlardan medet umması.
18. Hz. Musa ve Harun'un Firavun'dan korkmaları.
19. Hz. Musa'ya tabi olanların Allah'ın yardımından umut kesmeleri.
20. Müşriklerin Allah'a ortaklar isnat etmeleri.
21. Ahirete iman etmeyenlerin tekrar dünyaya geri dönme arzuları.
22. Ahirete iman etmeyenlerin ahirette cehennem azabından kurtulma arzusu.

23. İnkârcıların cennete girme arzusu.
24. İnkârcıların yeniden dirilmeyi inlar edip alaya almaları.
25. İnkâr zihniyetine sahip insanın Allah'ın lütfuyla gurura kapılması.
26. Ahirete inancı olmayanların ölçü ve tartıyı eksik yapmaları ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmeleri.
27. Kâfir ve müşriklerin Kur'an'a "eskilerin masalları" demeleri.
28. Kalpleri kirleten günahlar.
29. İnkârcıların cehennemi ve azabını yalanlamaları.

SONUÇ

Bu çalışma öncelikle “Kellâ/كَلَّا” edatının Arap dilindeki yerini, manalarını ve kullanım şekillerini incelemekle başlamıştır. Ardından “Kellâ/كَلَّا” edatının Kur’an’da kullanıldığı ayetler belirlenmiştir. Edat, Kur’an-ı Kerim’de hepsi Mekkî olan on beş farklı surede otuz üç defa kullanılmaktadır.

İlgili ayetlerin tek tek incelemesi yapılırken, ilk dönemden günümüze kadar ulaşan tefsir külliyatı içinde belirlediğimiz 24 tefsire müracaat edilmiştir. Böylelikle bir kronoloji takip edilmiş ve “Kellâ/كَلَّا” edatının tefsir birikiminde nasıl yorumlandığı okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Müracaat edilen bu tefsirlerdeki açıklamalar, rivayetler ve yorumlar bizim için önemli bir malzeme olmuş ve sonuca ulaşmada yol göstermiştir.

“Kellâ/كَلَّا” edatının geçtiği ayetleri incelerken, siyak-sibak bağlantısına ayrı bir önem verdik. Bu önem bizi, “Kellâ/كَلَّا” edatının, aslında cahiliye döneminde var olan birtakım yanlış inanış ve uygulamalara bir reddiye ve kınama anlamında olduğu sonucuna götürdü. Özellikle tevhit ve ahiret inancına yönelik müşriklerin tavır ve söylemlerine bir meydan okumanın bu edatla yapıldığı ortaya çıkmış oldu. Mekke müşriklerinin inançlarında iki önemli yanlışları var idi. Birincisi; Allah’a ortak isnat etmeleri, diğeri ise, ahiret gününü yalanlayıp yok saymalarıydı. “Kellâ/كَلَّا” edatıyla bu iki yanlış düşünce ve inanış kesin olarak reddedilmiştir. “Kellâ/كَلَّا” edatının kullanıldığı ayetlerin devamında ise müşriklerin, din-i Mübin-i İslam’a yaptıkları saldırıların cevabı verilmiş ve yaptıklarından vaz geçmemeleri durumunda ahirette karşılaşacakları kötü sonla tehdit edilmişlerdir. Ayetlerin tekil incelemelerinde bu edatın devamında yapılan reddiyenin veya olumsuz kılmanın gerekçeleri anlatılmış ve doğru davranış veya söyleme vurgu yapılmıştır.

Çalışma “Kellâ/كَلَّا” edatının, o dönemdeki Mekke toplumunda görülen ahlak ve değer yargılarına ilişkin yanlış değerlendirmeleri ortaya çıkarmış ve halkı bunlardan vazgeçirme ve caydırma ifadesi olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Cahiliye toplumunda kul hakkı ihlalleri, sayıca çokluk, güçlü olanın daima doğru yaptığı inancı yaygındı. Bir yanlışın güçlüler, soylular yahut kalabalıklar tarafından yapılması, onun yanlış olarak değerlendirilmesinin önüne geçiyordu. Ayetlerde “Kellâ/كَلَّا” edatıyla bu

yaklaşımın doğru olmadığı ifade edilmiş ve muhataplar bu yanlışlardan vazgeçirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın vardığı sonuçlardan bir diğeri de budur.

Bunların dışında “Kellâ/كَلَّا” edatının, insanın bir zafiyeti dile getirilirken bu onu bu konuda uyarma veya dikkatini çekme anlamında kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde “Kellâ/كَلَّا” edatıyla sözün devamına yönelik olarak bir konunun teyit edildiği de tespit edilmiştir.

Müslümanlar için en önemli kaynak olan Kur’an-ı Kerim’in günümüz muhataplarına sahip bir şekilde açıklanması önem arz etmektedir. Zira bu kitap sıradan bir kelam değildir. Tarih içerisinde Kur’an’ın doğru anlaşılmasına katkı adına “Tefsir Usulü” diye bir anlama usulü ortaya konduğu görülmektedir. Müslümanlar, tarihi tecrübede Kur’an ayetlerini hayatın içine sokarken “usul-ü fikh”ı kullanmışlardır. Tefsir usulünün yöntemleri de zaten fikh usulünün yöntemleriyle paralellik arz eder.

Ayetlerin indiği dönemlerle ilgili bilgi sahibi olma, ayetin Mekkî veya Medenî olması, kaçınıcı yılda, yaşanmış hangi olay üzerine nazil olduğu gibi bilgiler Allah’ın mesajını doğru anlaşılmasına vesile olmaktadır. Tefsir usulü alanında yazılmış eserlerde, Mekkî ve Medenî sureler arasında hem lafız yönüyle hem de mana yönüyle birçok farklılığın olduğu ifade edilmektedir. Bu farklılıkların bir tanesi olan ve bizim de çalışmamızın esasını teşkil eden bazı Mekkî surelerde yer alan “Kellâ/كَلَّا” edatıdır. Bu çalışmanın sonuçlarından birisi, “Kellâ/كَلَّا” edatının kullanıldığı ayetlerin ve dolayısıyla surelerin Mekkî sure ve ayetler olduğudur. Zira “Kellâ/كَلَّا” edatıyla bir inanın, kabulün, uygulamanın, temenninin, beklentinin reddedilmesi sadece Mekkî ayetlerde yapılmaktadır.

Çalışmayı, Kur’an’da yer alan her bir harfin, kelimenin veya cümlenin bir hikmeti ve gayesinin olduğu gibi, “Kellâ/كَلَّا” edatının da bir maksada ve hikmete matuf olduğu gerçeğinden hareketle yürüttük. Allah’ın bu edatı kullanarak iman, ibadet ve ahlak boyutunda yapılan fahiş söylem ve eylemlere dikkat çektiği ve yapılan yanlışlığı yalın ve net bir şekilde reddedip yasakladığı sonucuna ulaştık. “Kellâ/كَلَّا” edatıyla reddedilip yasaklanan hususların gerekçeleri de ortaya konmuş ve muhatapı ikna olması öncelenmiştir. Yasaklanan her inanç ve eylemin, yerine doğru olanın teklif edildiği de yapılan incelemeden elde edilen bir başka sonuçtur.

KAYNAKÇA

Aldemir, Halil “İslam Öncesi Mekke Ekonomisinin Kur’an Daveti Açısından Değerlendirilmesi”, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumunu*, Editör: Prof. Dr. Mevlüt Güngör, Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul, 2011.

Ahfeş, Ebu’l-Hasen Said b. Mesad, *Meâni’l-Kur’an*, Mektebetü’l-Hanci, 1990.

Âlûsî, Mahmud Şükrü, *Ruhu’l-Meâni*, İdaretü’t-Tıbâatü’l-Münîre-Tasvîr-i Dar-i İhyai’t-Türasi’l-Arabiyyi, Beyrut, 2008.

Arslan, İhsan “Abese’nin Muhatabı Kimdir? (Abdullah b. Ümmü Mektûm Olayı)”, *Diyanet İlmî Dergi*, sayı: 2 (Nisan-Mayıs-Haziran, 2017), D.İ.B, Yay. Ankara.

Ateş, Ali Osman, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yay. İstanbul, 2014.

Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşr.* İstanbul, 1988.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2002.

Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabiyy-Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabiyy, Beyrut, 2015.

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimü't-Tenzîl*, Daru Tayyibe, Riyad, 1989.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yay. İstanbul.

Buharî, Muhammed b. İsmail, *el- Câmiu's- Sahih (Sahh-i Buharî)*, Dar-ı İbn Kesir, Beyrut, 2002.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1995.

Dahhâk, *Tefsiru Dahhâk*, Daru's-Selam, Kahire, 1999.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 2000.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yay. 1995.

Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya, *Meâni'l-Kur'an*, Alemü'l-Kütüp, Beyrut, 1983.

Firuzâbâdi, Ebu Tahir Muhammed, *Tenviru'l-Mikbas min Tefsir-i İbn-i Abbas*, ed-Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Havarizmi, Kasım b. Hüseyin, *Şerh-i Mufassal fi Sanati'l-İrap*, Dar-ı Garbi'l-İslami, 1990.

Ergin, M.Cevat, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır, 2003.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertük, İşaret Yay. İstanbul, 1999.

İbnÂşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Dar-u Sahnun, Tunus, 1997.

İbn Cebir, Mücahid, *Tefsiru Mücahid b. Cebir*, Daru'l-Fikeri'l-İslamiyyi'l-Hadise, 1989.

İbn Darîs, *Fezailu'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1987.

İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmet, *es-Sahibi fi Fikhi'l-Lügati'l-Arabiyye ve Mesailiha*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.

İbn Hanbel, Ahmet, *Müsned*, Müessesetü'r-Risale, 2009.

İbn Ebi Hatim, *Tefiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetü Nezzar Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997.

İbn Hemmam, Abdurrezzak, *Tefsiru'l-Kur'an*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1989.

İbn Hişam, İmam Ebu Muhammed Abdullah, *Muğni'l-lebîb an kütübi'l-eârib*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1987.

İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Dar-ı Sadr, Beyrut, 2008.

İbnYaiş, *Şerhu'l-mufassal fi ilmi'l-luğa*, Daru'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

Kara, Ömer, “*Kur’ân’ın Anlaşılmasında İtibar Sebebin Hususiliğine Değil Lafzın Umumiliğinedir İlkesine Usulcülerin Metodolojik Yaklaşımı*”(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Kaya, Remzi, “Vahiy Öncesi Hicaz’da Arapların İnanç Esasları”, *Kuran’ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kuran Öncesi Mekke Toplumunu*, Editör: Prof. Dr. Mevlüt Güngör, Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul, 2011.

Kocevî, Muhammed b. Mustafa, *Şerh-i Kavaidi’l-İrab*, Tah. İsmail Merve, Beyrut, 1995.

Kur’an Yolu Tefsiri, (Haz: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sabrettin Gümüş), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2006.

Kutub, Seyyid, *Fizilâl’il-Kur’an*, Daru’l-Şuruk, Beyrut, 1972.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an*, Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2006.

Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cemü Huruf’l-Meâni fi’l-Kur’an’l-Kerim*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1996.

Malikî, İmam Ahmet, *Rasfu’l-Mebani fi Şerhi Huruf’il- Meâni*, Tah. Ahmet Muhammet Kırat, Matbuati Mecmei’l- Lügati’l-Arabiyye, Dımaşk.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Tah. Abdullah Mahmut Şahate, Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabiyye, Beyrut, 2002.

Muradî, İbn Kasım, *el-Cina’ddâni fi hurufi’l-Meâni*, Tah. Fahrudin Kabave, Üstaz Muhammed Nedim Fadıl, Daru’l-Kitabi’l İlmiyye, Beyrut, 1992.

Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed, *Tevilâtü Ehl-i Sünne*, Tah. Dr. Mecdi Baslum, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Mâverîdî, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Mevdudî, Ebu'l-A'la, Tefhimu'l-Kur'an, Çev. Muhammed Han Kayahanî-Yusuf Karaca-Nazife Şişman-İsmail Bosnalı-Ali Ünal-Hamdi Aktaş, İnsan Yay. İkinci Basım, İstanbul, 1996.

Müftüoğlu, Ömer, “Nüzul Döneminde Putlar” Hakkında Bilgi Sahibi Olmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı” (Arzın Ağırlıkları Örneği)”, *Kuran'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kuran Öncesi Mekke Toplumu*, Editör: Prof. Dr. Mevlüt Güngör, Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul, 2011.

Müslim b. Haccac, el- Kuşeyri, *el- Câmiu's- Sahih (Sahih-i Müslim)*, Dar-u İhya-i Türas el- Arabî, Beyrut, t.y.

Nesefî, İbn Mahmud, Medarikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vîl, Tah. Yusuf Ali Bedîvî, Beyrut, 1998.

Okumuş, Mesut, “Nüzul Döneminde Putlar” Hakkında Bilgi Sahibi Olmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı” (Arzın Ağırlıkları Örneği) Başlıklı Bildirinin Müzakeresi, *Kuran'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kuran Öncesi Mekke Toplumu*, Editör: Prof. Dr. Mevlüt Güngör, Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul, 2011.

Ömer, Ahmet Muhtar, *Mucemü'l-lügati'l-arabiyyeti'l-muasıra*, Alemü'l-Kütüp, Kahire, 2008.

Öztürk, Mustafa, Evvelü Ma Nezel Meselesi Bağlamında Erken Dönem Mekki Surelerin Kavram ve Anlam Dünyası, *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yay. 2013.

Razi, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Fiker, Beyrut, 1981.

Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir, Daru'l-Kur'an'il-Kerim*, Beyrut, 1981.

Söylemez, M. Mahfuz, *Cahiliyye Araplarının Ahiret İnancı*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2016.

Taberî, Muhammed İbn Cebir, *Camiu'l-Beyan an Tevîli Âyi'l-Kur'an*, Tah. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dar-ı Hicr, Kahire, 2001.

Tevfik, Ömer Abdu'l-Kâfi, "Kellâ/كَلَّا" Nefyen ve Tahkikan fi'l-Kur'ani'l-Kerim Delaletuha ve's-ti'mâlâtüha ve Tehkîku Makaleteyni Fihâ, *Mecelletu't- Turasi'l-Arabiyy*, 2009.

Tirmizî, Ebu İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Daru'l-Garbi'l-İslami, 1996.

Toptaş, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, t.y.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989.

Zemahşerî, İbnÖmer, *Tefsiru'l-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l- Ekavil fi vücû't- Te'vil*, Daru'l –Marife, Beyrut, 2009.

Zerkeşi, Bedrettin Muhammed, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Tah. Ebu'l-Fazl Dîmadî, Daru'l-Hadis, Kahire, 2006.

Zühayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir fil-Akide ve's-Şeria ve'l-Minhec*, Daru'-Fiker, Dımaşk, 2003.

